

ENVIRONMENT & HEALTH

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ З ПРОБЛЕМ МЕДИЧНОЇ ЕКОЛОГІЇ, ГІГІЄНИ,
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ДОВКІЛЛЯ ТА ЗДОРОВ'Я № 5 (76), 2015

Видання журналу частково підтримується грантом Американського національного інституту здоров'я Міжнародного центру Фогарті та Іллінойським університетом у Чикаго

**Засновник: Державна установа
"Інститут гігієни та медичної екології імені О.М. Марзєєва НАМН України"**

Журнал зареєстровано Державним комітетом інформполітики та радіомовлення України (Свідоцтво: серія КВ № 7151). Видається з серпня 1996 року.

Журнал зареєстровано як наукове фахове видання

(Постанова Президії ВАК від 09.06.1999 р. № 1-05/7 (медичні науки) та

Постанова Президії ВАК від 12.05.2002 р. № 1-05/6 (біологічні науки),

в якому публікуються результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів у галузі біологічних та медичних наук.

Рекомендовано Вченою радою Державної установи

"Інститут гігієни та медичної екології імені О.М. Марзєєва НАМН України"

(протокол № 6 від 02.09.2015 р.).

Журнал включено до наукометричних баз: РИНЦ (Российский индекс научного цитирования), Index Copernicus International (Польща).

ШЕФ-РЕДАКТОР: Андрій СЕРДЮК

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гончаров С.Ф. (Росія), Гончарук В.В., Григорчук Д. (США), Дардинська І. (США), Кундієв Ю.І., Литвиченко О.М. (секретар), Лось І.П., Полька Н.С., Рахманін Ю.А. (Росія), Сердюк А.М. (голова), Трахтенберг І.М., Черниченко І.О. (наук. редактор), Чирков С.М., Шандала М.Г. (Росія)

РЕДАКЦІЙНА РАДА: Антомонов М.Ю., Бардов В.Г., Бердник О.В., Гаркавий С.І., Гринзовський А.М., Гульчій О.П., Думанський Ю.Д., Кіреєва І.С., Корзун В.Н., Коршун М.М., Омельчук С.Т., Пельо І.М., Прокопов В.О., Тимченко О.І., Томашевська Л.А., Яворовський О.П.

Літературний редактор: Лантрат В.М. Макет та художньо-технічне редагування: Чирков С.М.

Передполіграфічна підготовка:

Фірма "Деркул" 01042, Київ, вул. Чигоріна, 12.

Підписано до друку 26.01.2016 р. Формат 60x84/8. Друк офсетний. Тираж 300 прим.

Адреса редакції: 02660, Київ, вул. Попудренка, 50.

Тел.: (044) 559-73-73. www.dovkil-zdorov.Kiev.ua

У разі передруку матеріалів посилання на журнал "Довкілля та здоров'я" обов'язкове.

Надруковано у типографії Видавничого дому "Аванпост-прим". м. Київ, вул. Сурикова, 3.

1 ENVIRONMENT & HEALTH № 5 2015

ДОВІДНИК ТА ЗДОРОВ'Я № 5 (76) 2015

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ З ПРОБЛЕМ МЕДИЧНОЇ ЕКОЛОГІЇ, ГІГІЄНИ,
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

MEDICAL HISTORY

ПЕЛЬО І.М. Вступне слово	4	ПЕЛЬО І.М. Вступне слово	4
ШИРОБОКОВ В.П., БАРДОВ В.Г., ЯВОРОВСЬКИЙ О.П., ОМЕЛЬЧУК С.Т., ГАРКАВИЙ С.І., ГРИНЗОВСЬКИЙ А.М., ГРУЗЕВА Т.С., КОЛЕСНИКОВА І.П., ПЕЛЬО І.М., КУЗЬМІНСЬКА О.В. Історичні аспекти діяльності профільних кафедр медико-профілактичного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця	5	SHYROBOKOV V.P., BARDOV V.G., YAVOROVSKIY O.P., OMELCHUK S.T., GARKAVIY S.I., GRYNZOVSKIY A.M., GRUZEVA T.S., KOLESNIKOVA I.P., PELIO I.M., KUZMINSKA O.V. Historical aspects of core departments activities of medical and preventive faculty of O. Bogomolets National medical university	5
ЯВОРОВСЬКИЙ О.П., САХАРЧУК І.М. Реорганізація вищої медичної освіти в УРСР як передумова створення санітарно-гігієнічного факультету КМІ (1928-1930)	13	YAVOROVSKIY O.P., SAKHARCHUK I.M. Reorganization of higher medical education in the Ukrainian Soviet Socialist Republic as a prerequisite for the creation of sanitary and hygienic faculty of Kyiv medical institute (1928-1930)	13
ГАРКАВИЙ С.І., КОРШУН М.М., ТКАЧЕНКО І.І., ФІЛАТОВА І.М., ТУМАНОВА Т.О. Кафедра комунальної гігієни та екології людини Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця: люди, події, здобутки	17	GARKAVIY S.I. KORSHUN M.M., TKACHENKO I.I., FILATOVA I.M., TUMANOVA T.O. Department of communal hygiene and human ecology of O. Bogomolets National medical university: people, events, achievements	17
ОМЕЛЬЧУК С.Т., КУЗЬМІНСЬКА О.В., ГРИНЗОВСЬКИЙ А.М., ВЕЛИКА Н.В., БІЛКО Т.М., АНІСТРАТЕНКО Т.І., ЕЛЬЦОВА Л.Б., ГУЛАЙ Т.О., АЛЕКСІЙЧУК В.Д., БІЛОУС С.В. Науково-педагогічна діяльність кафедри гігієни харчування Національного медичного університету імені О.О. Богомольця як складова національної системи харчової безпеки	27	OMELCHUK S.T., KUZMINSKA O.V., GRYNZOVSKIY A.M., VELYKAYA N.V., BILKO T.M., ANISTRATENKO T.I., IELTSOVA L.B., GULAY T.O., ALEKSIYCHUK V.D., BILOUS S.V. Scientific and pedagogical activity of O. Bogomolets National medical university nutritional hygiene department as a component of nutritional safety national system	27
БАРДОВ В.Г., ОМЕЛЬЧУК С.Т., ГРИНЗОВСЬКИЙ А.М. Кафедра гігієни та екології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (етапи розвитку, науково-педагогічна діяльність)	32	BARDOV V.G., OMELCHUK S.T., GRYNZOVSKIY A.M. O. Bogomolets National medical university hygiene and ecology department (stages of development, academic activity)	32
ПОЛЬКА Н.С., СТАСЮК Л.А., БАРАНОВА М.М., БЕВЗ Р.Т., КОРШУН М.М. Професор Ірина Іполітівна Слепушкіна — видатний діяч гігієни дитинства	39	POLKA N., STASIUK, L., BARANOVA M., BEVZ R., KORSHUN M.M. Profesor Irina Ippolitovna Slepushkina — a prominent personality of the hygiene of childhood	39
ВЛАСИК Л.І., ЖУКОВСЬКИЙ О.М., ФУНДЮР Н.М., ВЛАСИК Л.Й. Федір Андрійович Баштан — засновник кафедри комунальної гігієни НМУ імені О.О. Богомольця і кафедри гігієни та екології БДМУ	43	VLASYK L.I., ZHUKOVSKIY O.M., FUNDIUR N.M., VLASYK L.Y. Fedir Andriyovich Bashtan — the founder municipal hygiene department of O. Bogomolets National university and ecology department of the Bukovinian state medical university	43
КОРОБЧАНСЬКИЙ В.О., ВОРОНЦОВ М.П., ГЕРАСИМЕНКО О.І., ДЯЧЕНКО І.О. Історичні аспекти формування базової професійної підготовки лікарів у галузі гігієни та профілактичної медицини	47	KOROBCHANSKIY V.A., VORONTSOV M.P., GERASIMENKO O.I., DYACHENKO I.O. Historical aspects of formation of the doctors basic training in the field of hygiene and preventive medicine	47

ENVIRONMENT & HEALTH № 5 (76) 2015

SCIENTIFIC JOURNAL IN THE FIELD OF MEDICAL ECOLOGY, HYGIENE,
PUBLIC HEALTH AND ENVIRONMENTAL SAFETY

ЗАВГОРОДНІЙ І.В., СИДОРЕНКО М.О., ЛИТОВЧЕНКО О.Л., ЧЕХОВСЬКА І.М. Історія профільних гігієнічних кафедр Харківського національного медичного університету	51	ZAVGORODNIY I.V., SYDORENKO M.O., LITOVCHENKO O.L., CHEKHOVSKA I.M. History of profile hygienic departments of the Kharkiv National medical university	51
ШЕВЧЕНКО О.А., РУБЛЕВСЬКА Н.І., ГРИГОРЕНКО Л.В., ЩУДРО С.А., ЗАЙЦЕВ В.В., ДЗЯК М.В., КРАМАРЬОВА Ю.С., ШТЕПА О.П. Викладання гігієнічних дисциплін у Дніпропетровській медичній академії (короткий історичний екскурс)	55	SHEVCHENKO A.A., RUBLEVSKA N.I., HRYHORENKO L.V., SHCHUDRO S.A., ZAITSEV V.V., DZIAK N.V., KRAMAREVA YU.S. Hygienic disciplines teaching in the Dnipropetrovsk Medical academy (short historical review)	55
ФЕДОРЕНКО В.І., КИЦУЛА Л.М. Кафедра загальної гігієни з екологією Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: від становлення до сьогодення	59	FEDORENKO V.I., KITSULA L.M. The department of general hygiene and ecology Danylo Halytskyi Lviv National medical university from the formation to the nowadays	59
СЕРГЕТА І.В. Вінницька гігієнічна школа. Основні віхи історії	65	SERHETA I.V. Vinnitsya hygienicschool. Main milestones of history	65
КУЗЬМІНОВ Б.П., ПЛАСТУНОВ Б.А. Кафедра гігієни та профілактичної токсикології Львівського національного медичного університету: історія і сучасність	71	KUZMINOV B.P., PLASTUNOV B.A. Department of hygiene and profilactical toxicology of Lviv National medical university: history and modernity	71
ДМИТРЕНКО О.А. Відродження кафедри гігієни Донецького національного медичного університету імені М. Горького	76	DMITRENKO O.A. The revival of the department hygiene state's Donetsk National medical university	76

Фото на обкладинці:

1 стор. — вручення дипломів випусникам
санітарно-гігієнічного факультету Київського
медуніверситету, 1971 р.
2-3 стор. — учасники традиційних читань імені
академіка Є.Г. Гончарука, присвячених актуальним
проблемам профілактичної медицини,
що проходять у Національному медичному
університеті імені О.О. Богомольця.
4 стор. — морфологічний корпус Національного
медуніверситету імені О.О. Богомольця.

До відома читачів

Журнал "Довкілля та здоров'я" індексується у
таких наукометричних базах:

- РИНЦ (Российский индекс научного цитиро-
вания) (Російська Федерація, з листопада
2013 року);
- Index Copernicus International (Польща, з бе-
резня 2014 року);
- Cite Factor (США, з квітня 2015 року).

**Повні тексти статей та статистику перегля-
дів автори можуть переглянути у**

1. Науковій бібліотеці відкритого доступу

"CyberLeninka" (Російська Федерація);

2. Міжнародних відкритих репозиторіях науко-
вої інформації:

- **Google Scholar**,
- **OCLC WorldCat**.

3. Повнотекстових базах наукових журналів з
відкритим доступом:

- **Open Academic Journals Index**

Посилання для перегляду розміщено на офіцій-
ному сайті журналу:

(<http://www.dovkil-zdorov.kiev.ua/>) у вкладці
"Індексація журналу".

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ З НАГОДИ 85-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ЗАСНУВАННЯ У КИЇВСЬКОМУ МЕДИЧНОМУ ІНСТИТУТІ САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ТА 80-РІЧЧЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КАФЕДР КОМУНАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ, ГІГІЄНИ ХАРЧУВАННЯ ТА ГІГІЄНИ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Щиро вітаю Вас з прекрасною та хвилюючою подією — ювілейною науково-практичною конференцією з актуальних проблем профілактичної медицини, що відбувається у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця з нагоди 85-річчя від дня заснування у Київському медичному інституті санітарно-гігієнічного факультету та 80-річчя організації на факультеті одразу трьох кафедр: комунальної гігієни, гігієни харчування та гігієни дітей і підлітків.

Історична пам'ять — то міцне підґрунтя для багатьох поколінь, бо вона завжди залишається і першоджерелом інформації, і прекрасним стимулом подальшого розвитку. З перших років діяльності медичного факультету Університету св. Володимира, розпочатого 1841 року, увага студентів-медиків була акцентована на необхідності ґрунтовних знань у галузі профілактичної медицини — гігієни. Викладати основи гігієни на першу кафедру державного лікаремства запрошували відомих вітчизняних науковців та клініцистів. Через об'єктивні причини, зумовлені розвитком промисловості, який призвів до концентрації населення у містах і погіршення їхнього санітарного стану, виникнення епідемій, а також активній позиції медичної громадськості, зокрема Спілки київських лікарів, основи профілактичної медицини стали викладати з 1842 року на самостійній кафедрі гігієни, створеній у Київському університеті.

Майже за 100 років, у 20-30-ті роки ХХ століття для ліквідації тяжких санітарних наслідків громадянської війни, розробки та впровадження рекомендацій щодо будівництва і реконструкції населених місць, вивчення і оздоровлення умов побуту та праці робітників металургійної, гірничо-видобувної й інших галузей промисловості, здійснення санітарного нагля-

ду за будівництвом і експлуатацією водопровідних і каналізаційних споруд, очисткою населених місць, якістю атмосферного повітря виникла необхідність у підготовці санітарних лікарів та лікарів-епідеміологів для потреб санітарно-епідеміологічної служби. Основні положення про санітарну службу, її права та обов'язки законодавчо були закріплені відповідним Декретом про санітарні органи республіки у 1922 році.

У цей час у житті вже Київського медичного інституту відбувалися суттєві зміни з удосконалення медико-профілактичної діяльності. Відповідно до соціального запиту і нових завдань, що стояли перед охороною здоров'я та санітарною службою, 1923 року у Київському медичному інституті було створено кафедру соціальної гігієни, з якої виділилась у самостійну кафедру професійної гігієни. На її базі організується кафедра лікарської педагогіки, яка 1925 року була змінена на "кафедру гігієни виховання".

У березні 1930 року вирішується питання про організацію у медичних вишах Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровська (дещо пізніше у Донецьку та Львові) санітарно-гігієнічних факультетів, які мали готувати медичні кадри для санітарної служби держави. У газеті Київського медінституту "Червоний медик" за 14 травня 1930 р. № 19 (67) надруковано повідомлення про набір студентів на І курс санітарно-гігієнічного факультету медінституту для підготовки санітарних лікарів і лікарів-епідеміологів з планом прийому у 1930/1931 н.р. 100 осіб і терміном навчання 4 роки. Вперше на І курс факультету подано 115 заяв, зараховано 87 студентів.

Отже, 14 травня 1930 року вважається датою народження (створення) санітарно-гігієнічного факультету у Київському медичному інституті. Першим деканом факультету було призначено доцента Познанського Семена Семеновича.

Рішення про створення лікувально-профілактичного факультету було прийнято Загальноукраїнською конференцією з медичної освіти ще 1921 року. А 1931 року у Київському медичному інституті було випущено 26 санітарних лікарів, які спеціалізувалися з санітарно-гігієнічного фаху. Серед перших випускників були санітарні лікарі, відомі у майбутньому вчені-гігієністи, завідувачі профільних гігієнічних кафедр в Alma mater Шахбазян Гайк Хачатурович, Габович Рафаїл Давидович, Барченко Іван Петрович та інші.

Новий 1935/1936 н.р. на факультеті розпочався з того, що профілактичну дисципліну почали викладати на профільних кафедрах факультету. Серед них — три нові кафедри: комунальної гігієни, гігієни харчування та шкільної гігієни. Останню, завдяки зусиллям першого декана, а у повоєнні роки завідувача кафедри, доцента С.С. Познанського, 1957 року було перейменовано на кафедру гігієни дітей і підлітків.

Символічно, що на конференцію надійшли матеріали про історію становлення та розвитку гігієнічних кафедр і наукових шкіл медичних вишів Харкова, Дніпропетровська, Донецька, Львова, Чернівців, від нашого головного науково-дослідного інституту ДУ "Інститут гігієни та медичної екології імені О.М. Марзєєва НАМН України".

Нема сумніву у тому, що доповіді від гігієнічних наукових шкіл медичних вишів України дозволять обговорити найважливіші проблеми профілактичної медицини та розробити нові, перспективні наукові напрямки досліджень на найближчу перспективу.

**ПЕЛЬО І.М.,
декан медичного
факультету № 4
Національного медичного
університету
імені О.О. Богомольця,
доктор медичних наук,
професор**

HISTORICAL ASPECTS OF CORE DEPARTMENTS ACTIVITIES OF MEDICAL AND PREVENTIVE FACULTY OF O. BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY

Shyrobokov V.P., Bardov V.G., Yavorovskiy O.P., Omelchuk S.T., Garkaviy S.I., Grynzovskiy A.M., Gruzeva T.S., Kolesnikova I.P., Pelio I.M., Kuzminska O.V.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФІЛЬНИХ КАФЕДР МЕДИКО-ПРОФІЛАКТИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ

У

ніверситетська система підготовки лікарів в Україні має славетну історію. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця усі роки своєї діяльності був закладом, який формував основи національної політики у медичній галузі, був ініціатором новацій та впровадження у систему підготовки лікарів для практичної охорони здоров'я. З перших років діяльності Національного медичного університету імені О.О. Богомольця його характерною рисою стало акцентування уваги студентів-медиків на необхідності ґрунтовних знань у галузі профілактичної медицини.

Професійна діяльність медичного персоналу передбачає застосування знань та вмій, серед яких чільне місце посідають методологія і технології профілактичної медицини. Таким чином, викладання основ профілактичної медицини є невід'ємною складовою системи підготовки лікарів.

Мета роботи — наукова та історична оцінка діяльності профільних кафедр медико-профі-

лактичного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця.

Матеріали та методи. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом з використанням бібліографічного, системного та формально-логічного методів аналізу.

Джерелами дослідження обрано архівні матеріали, наукові публікації та навчально-методичні матеріали, підготовлені науково-педагогічним персоналом медичного факультету № 4 НМУ ім. О.О. Богомольця.

Результати дослідження та їх обговорення. Підготовку студентів на медичному факультеті Університету св. Володимира було розпочато 1841 року. Читання окремих питань гігієни здійснювалося на кафедрі державного лікарства ("врачебно-медичного") з 1842 року. Перші навчальні дисципліни, які закладали основи гігієни, мали незвичні для нинішнього часу назви, а для їх викладання на кафедрі запрошували відомих вітчизняних науковців та клініцистів. Першим керівником

**ШИРОБОКОВ В.П.,
БАРДОВ В.Г.,
ЯВОРОВСЬКИЙ О.П.,
ОМЕЛЬЧУК С.Т.,
ГАРКАВИЙ С.І.,
ГРИНЗОВСЬКИЙ А.М.,
ГРУЗЕВА Т.С.,
КОЛЕСНИКОВА І.П.,
ПЕЛЬО І.М.,
КУЗЬМІНСЬКА О.В.**

Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, м. Київ

УДК 378.661(477-25)

Ключові слова: гігієна, мікробіологія, епідеміологія, екологія, Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, профілактична медицина, історія медицини.

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФИЛЬНЫХ КАФЕДР МЕДИКО-ПРОФИЛАКТИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА НАЦИОНАЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ А.А. БОГОМОЛЬЦА (к 85-летию медицинского факультета № 4 Национального медицинского университета им. А.А. Богомольца)

Широбоков В.П., Бардов В.Г., Яворовский А.П., Омельчук С.Т., Гаркавий С.И., Гринзовский А.М., Грузева Т.С., Колесникова И.П., Пельо И.М., Кузьминская Е.В.

Национальный медицинский университет им. А.А. Богомольца

В статье представлены исторические предпосылки создания, развития и деятельности профильных кафедр медико-профилактического факультета Национального медицинского университета им. А.А. Богомольца. Приведены основные направления деятельности кафедр гигиены, микробиологии и эпидемиологии НМУ им. А.А. Богомольца, дана общая оценка деятельности факультета.

Ключевые слова: гигиена, микробиология,

эпидемиология, экология, Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, профилактическая медицина, история медицины.

HISTORICAL ASPECTS OF CORE DEPARTMENTS ACTIVITIES OF MEDICAL AND PREVENTIVE FACULTY OF O. BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY (dedicated to the 85-th anniversary of the 4-th medical faculty of O. Bogomolets National medical university)

Shyrobokov V.P., Bardov V.G., Yavorovskiy O.P., Omelchuk S.T., Garkaviy S.I., Grynzovskiy A.M., Gruzeva T.S., Kolesnikova I.P., Pelio I.M., Kuzminska O.V.

The article describes historical backgrounds of the foundation, development and activities of the core departments of medical and preventive faculty of the National Bogomolets medical university. The article lists main activities directions of the departments of hygiene, microbiology and epidemiology as well as provides with the general characteristics of the faculty activity.

Keywords: hygiene, microbiology, epidemiology, ecology, National Bogomolets medical university, preventive medicine, history of medicine.

© Широбоков В.П., Бардов В.Г., Яворовський О.П., Омельчук С.Т., Гаркавий С.І., Гринзовський А.М., Грузева Т.С., Колесникова І.П., Пельо І.М., Кузьмінська О.В. 2015.

кафедри державного лікарезнавства у січні 1842 року був професор Віденської медичної академії Леонов Іван Федорович. Цю посаду він обіймав до 1853 року. Вчений мав значний досвід з організації та проведення профілактичних заходів. Його успіхи у боротьбі з холерою не залишилися поза увагою суспільства. У 1830 році "за усердие" у боротьбі з холерою у Харкові та Кременчуці професор Леонов І.Ф. був відзначений діамантовим перснем. Відома і його діяльність, спрямована на профілактику поширення сибірки на теренах Волинської губернії. Надалі кафедру очолювали видатні фахівці: з 1853 до 1857 року — професор Мерінг Фрідріх Фрідріхович, який приділяв значну увагу проблемам гігієни та видав "Лекції по гигиене"; з 1857 до 1871 р. — професор Ергард Федір Федорович. Гігієну (як окремий курс при кафедрі державного лікарезнавства) у 1847-1850 роках викладала професор Х.Я. Гюббенет та доцент А.І. Слободзинський. У подальшому усі лекції, згідно з навчальними планами, читав студентам професор, який очолював кафедру. Викладачі кафедри проводили практичні та семінарські заняття з таких навчальних дисциплін, як судова медицина, медична поліція з гігієною, ветеринарна поліція з епізоотичними хворобами, медичне законодавство.

Крім навчально-методичної роботи на кафедрі, професор Х.Я. Гюббенет проявив себе як прихильник профілактичної медицини. Він брав активну участь у боротьбі зі спалахами холери у Києві.

Відповідно до університетського статуту 16 жовтня 1863 р. Рада медичного факультету приймає рішення про створення окремої кафедри гігієни. У 1865 році було задоволене клопотання університету про поділ кафедри державного лікарезнавства на дві самостійні кафедри — кафедру судової медицини з епізоотичними хворобами та ветеринарною поліцією і кафедру гігієни, медичної поліції, медичної географії та статистики. Однак це рішення було реалізоване лише тоді, коли під тиском об'єктивних причин (розвиток промисловості, який призвів до скупчення населення і погіршення санітарного стану міст та виникнення епідемії) та наукової громадськості, зокрема Спілки київських лікарів, була організова-

на як самостійна кафедра гігієни у Київському університеті.

Наступний період розвитку гігієнічних дисциплін на медичному факультеті Університету св. Володимира почався з моменту організації 1871 року самостійної кафедри гігієни, яку очолював приват-доцент В.А. Субботін. При кафедрі гігієни Субботін В.А. організував добре обладнану гігієнічну лабораторію, вдало поєднавши педагогічну та науково-дослідну складову профілактичної медицини. Наукові дослідження вченого були присвячені широкому спектру питань з фізіології, комунальної гігієни, гігієни харчування, епідеміології, організації санітарного нагляду, дезінфекції тощо. Окремо варто відзначити його діяльність у покращанні методики викладання гігієни. Він був автором "Краткого курса гигиены" — одного з перших оригінальних вітчизняних посібників з гігієни (1882), а також "Записок по гигиене" (1884).

Естафету викладання гігієни студентам медичного факультету від проф. В.А. Субботіна прийняв проф. В.Д. Орлов, наукові дослідження якого були присвячені питанням санітарного благоустрою населених місць, гігієні житла, водопостачанню. Він удосконалив навчальний процес, домігся запровадження практичних занять як обов'язкової складової при опануванні гігієни. 1905 року видав "Пособие к практическому занятиям по гигиене и медицинской полиции", що сприяло ефективному засвоєнню студентами основних методів гігієнічних досліджень. Одним із досягнень професора В.Д. Орлова стало започаткування диференціації та профілізації викладання гігієни. При кафедрі було відкрито приват-доцентський курс з епідеміології та медичної статистики для студентів 4 і 5 курсів, який з 1903 р. читав доктор медицини, проф. Корчак-Чепурківський О.В., який одночасно очолював санітарне бюро Київської міської управи. Саме цим приват-доцентським курсом були закладені основи соціальної гігієни, гігієни праці, епідеміології.

У 1906-1916 роках, за клопотанням завідувача кафедри професора В.Д. Орлова, з 1906 н.р. студентам пропонується ще один приват-доцентський курс з епідеміології та санітарної поліції, який читав керівник санітарною організацією Києва, заслужений ординарний професор І.П. Скворцов. Цей курс висвітлював передусім практичну на-

правленість санітарно-гігієнічної діяльності лікаря.

1914 року кафедру гігієни очолював професор К.Е. Добровольський, одним з досягнень якого стало залучення до спільної науково-практичної діяльності фахівців та потужностей науково-дослідних установ Києва. Професор К.Е. Добровольський акцентував увагу на вивченні проблем санітарного благоустрою міст, вперше запровадив у практику лабораторних занять студентів опанування навичками санітарно-бактеріологічних досліджень.

Широке впровадження мікробіологічних методів у медицину призвело до збільшення питомої ваги їх при викладанні гігієни та інших навчальних дисциплін. Разом з тим, кафедру мікробіології у Київському медичному інституті як самостійну було засновано лише 1919 року з українською і російською мовами викладання. Українську лектуру кафедри мікробіології очолював д.мед.н., професор Марк Петрович Нецадименко, а російську — професор Олексій Антонович Кронтовський. З 1920 року почалося поступове об'єднання двох лектур в єдину українську лектуру, що остаточно відбулося 5 вересня 1920 р. Її очолював до 1941 року професор М.П. Нецадименко.

1920 року у Києві почалася масштабна реорганізація вищої медичної освіти, результатом якої стало створення Інституту охорони здоров'я. Цей інститут об'єднав медичний факультет Київського університету св. Володимира, Київський жіночий медичний інститут, медичний факультет Українського державного народного університету та Одонтологічний інститут. За два роки пройшли значні організаційні зміни. Заклад було перейменовано спочатку на Київську державну медичну академію, а у грудні 1921 року — на Київський медичний інститут (КМІ).

У Київському медичному інституті було створено об'єднану кафедру загальної та соціальної гігієни, яку очолив професор О.В. Корчак-Чепурківський. У складі кафедри функціонувало дві лектури: українська, якою опікувався професор О.В. Корчак-Чепурківський, та російська, керівником якої був професор К.Е. Добровольський.

Наприкінці 1922 року українська та російська лектури були об'єднані у складі кафедри загальної гігієни, яку з 1923 року очолював учень академіка Корчака-

Чепурківського О.В. професор В.В. Удовенко. Завідувач кафедри, проф. В.В. Удовенко активно проводив роботу над удосконаленням методології педагогічного процесу з гігієнічних дисциплін, головував у предметовій (предметній) гігієнічній комісії, координував "українізацію" навчального процесу усього вишу та залучався до організації першого україномовного медичного видання "Українські медичні вісті".

Активна диференціація гігієнічної науки з подальшим формуванням самостійних кафедр розпочалася 1923 року. Це пов'язане зі створенням кафедри соціальної гігієни (завідувач — проф. С.С. Каган) та кафедри професійної гігієни (завідувач — проф. В.Я. Підгаєцький), що віддзеркалило основні тенденції розвитку практичної охорони здоров'я на теренах України.

Для підготовки вузькопрофільних фахівців за ініціативи викладачів гігієнічних кафедр КМІ у 1923-1925 роках в Україні були запроваджені пріоритетні напрямки ("ухили") на старших курсах: з лікувальної справи — терапевтичний і хірургічний; з профілактичної — санітарно-профілактичний, окремо — охорони материнства та дитинства.

Як голова предметної комісії проф. В.В. Удовенко працює над організацією та проведенням занять у 1925-1926 н.р. на санітарно-епідемічному "ухилі" з метою подальшого розгортання його у повноцінний факультет спеціалізованої підготовки фахівців-гігієністів.

У березні 1930 року було вирішене питання про організацію у 4-х медичних інститутах України (Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса) санітарно-гігієнічних факультетів, які мали готувати санітарних лікарів і лікарів-епідеміологів. Це рішення було пов'язане з новими соціальними завданнями, що стояли перед охороною здоров'я.

У багатотиражній газеті Київського медичного інституту "Червоний медик" № 3 від 10.04.1930 р. надруковано статтю проф. Сергія Івановича Радченка "Чергові завдання", де він повідомляв про те, що Наркомздоров'я УРСР прийняв рішення про організацію нового — гігієнічного факультету, який у вересні 1930 р. має розпочати свою діяльність. Для проведення роботи з організації такого факультету було створено організаційний комітет за головування проф. С.І. Радченка, до складу

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

якого увійшли С.С. Познанський, М.П. Нещадименко, С.Н. Ручковський, О.В. Корчак-Чепурківський. Цього ж року аналогічні факультети створюються у Харкові, Дніпропетровську, Одесі, дещо пізніше — у Донецьку та Львові.

Першим деканом санітарно-гігієнічного факультету у КМІ став доцент С.С. Познанський. План прийому на санітарно-гігієнічний факультет у 1930/1931 н.р. становив 100 осіб, зараховано тоді на перший курс було 87 студентів.

Перше десятиліття функціонування санітарно-гігієнічного факультету КМІ було роками організації, навчально-методичного та наукового становлення профільних кафедр. Так, з метою підготовки висококваліфікованих кадрів санітарно-епідемічної служби розробляли перші програми і навчальні плани, створювали і обладнували навчальні кабінети та лабораторії, формували педагогічні колективи кафедр. До викладання на факультеті широко залучалися практичні санітарні лікарі. Обов'язковим елементом навчального процесу ставали практичні заняття з використанням об'єктивних методів інструментально-лабораторних досліджень об'єктів зовнішнього середовища.

Завдяки ініціативі та зусиллям декана, доцента С.С. Познанського, завідувача кафедри загальної гігієни, проф. П.І. Баранніка розроблялися і зміцнювалися форми взаємозв'язку профільних кафедр з санітарно-епідеміологічними станціями (СЕС) як основною навчальною базою факультету. Такий зв'язок був визнаний одним з найважливіших факторів єднання науки, практики та навчального процесу у підготовці фахівців у галузі гігієни та епідеміології, успішна реалізація якого повністю підтвердилася у майбутньому.

У 1935 р. на санітарно-гігієнічному факультеті були організовані кафедри комунальної гігієни

(завідувач — доц. М.В. Євменев) та гігієни харчування (завідувач — доц. Г.Ф. Поллак).

В органічному поєднанні з навчально-методичною роботою на гігієнічних кафедрах паралельно розгорталася наукові дослідження, особливості яких полягала у тісному зв'язку з запитами практичної охорони здоров'я. Довоєнний період розвитку гігієнічної науки у стінах КМІ характеризувався прагненням охопити питання, пов'язані з розвитком промисловості, сільського господарства, завданнями благоустрою населених місць та покращання харчування населення, гігієни дітей тощо. Це був період наукового становлення гігієнічних кафедр, пошуків шляхів наукових досліджень.

На кафедрі загальної гігієни у цей період вивчалися питання водопостачання (докторська дисертація П.І. Баранніка). Кафедра професійної гігієни займалася питаннями різних видів сільськогосподарської праці, їхніх особливостей. На кафедрі гігієни харчування вивчалися питання харчової і біологічної цінності харчових продуктів, умови попередження харчових отруєнь, особливо токсикоінфекцій, питання гельмінтології (І.П. Барченко) тощо. Кафедра соціальної гігієни займалася вирішенням питань санітарної статистики та демографії, організації санаторно-курортної допомоги (С.С. Каган). Різнобічна наукова діяльність розгорнулася на кафедрах шкільної гігієни, комунальної гігієни, епідеміології, мікробіології, інфекційних хвороб. З 1933 року почалася підготовка наукових кадрів через аспірантуру.

Діяльність гігієнічних кафедр КМІ була перервана Великою Вітчизняною війною. З 1941 по 1943 рік санітарно-гігієнічний факультет як єдиний навчальний підрозділ перестав функціонувати. Лише кафедра загальної гігієни, яку очолював професор П.І. Бараннік, проводила

викладання на лікувальному факультеті. У важких умовах евакуації спочатку у Харкові, потім у Челябінську кафедра фактично без перерви зуміла забезпечити навчальний процес. Вже у жовтні 1941 року не тільки читалися планові лекції, але й були організовані лабораторні та практичні заняття. Не припинялися наукова робота і допомога органам охорони здоров'я.

Невдовзі після визволення Києва медичний інститут реєвуакується, відновлюється діяльність санітарно-гігієнічного факультету.

Незважаючи на труднощі повоєнних років на факультеті проводилася велика робота з відновлення і зміцнення навчальної та матеріальної бази, кадрів, організації навчального процесу і проведення наукових досліджень.

Велике значення мало те, що наприкінці 40-х років ХХ століття кафедри очолили досвідчені та ініціативні гігієністи: кафедру загальної гігієни — професор Бараннік П.І. (1941-1968); кафедру комунальної гігієни — визначний вчений-гігієніст і санітарний діяч, дійсний член АМН СРСР, професор О.М. Марзєєв (1944-1956); кафедру гігієни харчування — професор І.П. Барченко (1944-1972); кафедру гігієни дітей та підлітків — доцент Познанський С.С. (1947-1962); кафедру гігієни праці — професор Л.І. Медведь (1943-1952); кафедру організації охорони здоров'я — професор С.С. Каган (1934-1952); кафедру мікробіології — професор С.С. Дяченко (1943-1973); кафедру епідеміології — професор С.Н. Ручковський (1943-1948) та дійсний член АМН СРСР, професор Л.В. Громашевський (1948-1962). У цей період факультет відроджується на якісно новій основі і стає про-

відним серед науково-педагогічних колективів країни.

Умови роботи кафедр, особливо у перші повоєнні роки, були складними. Значна частина профільних кафедр розміщувалась у нашвидкуруч пристосованих будівлях, не вистачало приміщень, підручників, наочних посібників. Незважаючи на це на кафедрах велася інтенсивна робота, у повному обсязі проводилися лабораторні заняття, передбачені навчальними програмами. Кафедри оснащувалися новим обладнанням, апаратурою та приладами.

Велике значення для підняття рівня навчально-методичної і наукової роботи мали ділові контакти з гігієнічними науково-дослідними інститутами Києва. Наукові дослідження у повоєнний період розвивалися насамперед за напрямками, які відповідали запитам відновлення народного господарства. Разом з тим зусилля вчених факультету концентрувалися на удосконаленні і розробці нових методичних прийомів, поглибленому вивченні теоретичних питань гігієни, з'ясуванні процесів, що відбуваються в організмі людини під впливом довкілля, встановленні причин захворюваності населення, щоб на науковій основі накреслити шляхи її зниження.

Навіть короткий перелік основних напрямків наукових досліджень, проведених на кафедрах факультету у цей період, свідчить про їхню актуальність і велике теоретичне та практичне значення.

На кафедрі загальної гігієни за керівництва професора П.І. Баранніка (1941-1968), за участі доцентів Д.Д. Шмаля, Р.Д. Габовича, І.І. Швайко, І.М. Мотузкова, інших науковців проводилося широке коло досліджень, переважно за двома напрямками: гі-

гієна води і водопостачання, проблеми мікроелементозів. Важливе значення мали дослідження з вивчення водопостачання м. Києва і у сільській місцевості, водопостачання на річкових судах, вмісту мікроелементів у питній воді, ролі харчування в етіології ендемічного зобу, питань радіаційної гігієни тощо.

Наукова робота кафедри комунальної гігієни (завідувачі: академік АМН СРСР, проф. Марзєєв О.М. (1944-1956), член-кор. АМН СРСР, проф. Д.М. Калюжний (1956-1960), проф. Р.Д. Габович (1960-1968)) розвивалася у повоєнні роки за такими напрямками, як вивчення проблем санітарних наслідків війни, гігієнічні питання малої каналізації, озонування питної та стічної води, гігієнічні аспекти проблем мікроелементів, фторування питної води тощо.

Кафедра гігієни харчування, очолювана професором Барченко І.П. (1944-1972), вивчала ролі харчових продуктів і напоїв як факторів передачі геогельмінтів, вплив цілеспрямованого харчування на організм вагітних жінок та матерів-годувальниць, вплив на організм харчових добавок, хімічного та біологічного складу харчових продуктів.

Кафедра гігієни дітей і підлітків, яку очолював доцент Познанський С.С. (1947-1962), провела велику роботу з вивчення проблеми закономірностей динаміки здоров'я шляхом спрямованого виховання дітей та підлітків.

На кафедрі гігієни праці за керівництва академіка, професора Медведя Л.І. (1943-1952) та члена-кореспондента АМН СРСР, професора Шахбазяна Г.Х. (1952-1972) проводилися експериментальні дослідження з токсикології ртутноорганічних та інших фунгіцидів, з питань гігієни виробничого мікроклімату, гігієни сільськогосподарської праці та інших актуальних гігієнічних проблем. На кафедрі були розроблені питання комбінованого впливу на організм малих концентрацій токсичних речовин на виробництві, вивчено токсикологію нових пестицидів, а також питання про роль пилу у патології органів дихання та її профілактики. У 1960 році при кафедрі був організований клінічний курс професійних захворювань, керівництво яким було доручено професору Ліхтенштейну Є.І.

Кафедра соціальної гігієни та організації охорони здоров'я,

Студенти I курсу санітарно-гігієнічного факультету 01.09.1955 року на занятті з біології. Київ, 1955 р.

яку очолювали у свій час професор С.С. Каган (1934-1952), доцент Є.О. Кушнір (1952-1953), доцент І.П. Пігіда (1953-1961), професор І.Д. Хорош (1961-1972), займалася вивченням методології соціальної гігієни і теорії охорони здоров'я, планування, обліку та статистики охорони здоров'я, вивченням досвіду, методів і якості медичного обслуговування, стану здоров'я населення і розробляла заходи з його зміцнення, вивчала історію охорони здоров'я і медичної науки в Україні.

Наукова діяльність кафедри мікробіології (завідувач — проф. С.С. Дяченко, 1943-1973) проходила за декількома напрямками. Вивчалась антигенна структура збудника черевного тифу, досліджувалась імунологічна ефективність живих вірусних вакцин, інтенсивно розроблялися питання імунологічної реактивності організму під впливом різних факторів. Інший напрямок досліджень стосувався вивчення взаємовідносин мікроорганізмів з антибіотиками та сульфаніламидами тощо.

Кафедру епідеміології з грудня 1943 року очолював член-кореспондент АМН СРСР, професор С.Н. Ручковський. З 1948 до 1962 року кафедрою керував видатний епідеміолог, Герой соціалістичної праці, академік, професор Л.В. Громашевський. З його діяльністю пов'язана докорінна перебудова педагогічної та наукової роботи кафедри. Професор Громашевський Л.В. вперше сформулював положення про те, що предметом вивчення епідеміології є епідемічний процес та його закономірності. Разом зі співробітниками кафедри Л.В. Громашевський плідно розробляв важливі теоретичні питання епідеміології, такі як рушійні сили епідемічного процесу, роль механізму передачі збудника в епідеміології інфекційних захворювань, вплив соціальних та природних факторів на перебіг епідемічного процесу тощо. Фундаментальні дослідження Л.В. Громашевського стали основою формування епідеміологічного світогляду у лікарів та студентів і раціоналізації протиепідемічних заходів.

Успішно подолавши труднощі відновлювального періоду, заклали фундаментальні основи для поліпшення навчально-методичної та наукової роботи, медико-профілактичні кафедри у наступні роки здійснили низку заходів з удосконалення своєї

діяльності у цих напрямках.

Подальше поліпшення наукової роботи значною мірою було зумовлене постійним зміцненням матеріальної бази інституту. 1967 року профільні кафедри санітарно-гігієнічного факультету перейшли до спеціально збудованого гігієнічного корпусу.

У цей період значно розширилася сфера наукових інтересів кафедр, поглибився та збагатився сучасними прийомами методичний рівень досліджень. Поряд з традиційним набули розвитку нові напрямки наукового пошуку.

На кафедрі загальної гігієни, яку очолювали професори Габович Р.Д. (1968-1979), Степаненко Г.П. (1979-1981, 1986-1987), Омельянець М.І. (1981-1986), член-кор. НАМН України, проф. Бардов В.Г. (з 1986 р. дотепер), вивчалися гігієнічні аспекти поліпшення якості і знезараження питної води, гігієнічна оцінка мікроелементів, гігієнічна оцінка і використання ультрафіолетового випромінювання з профілактичною метою за впливу несприятливих факторів середовища, вплив на людину факторів зовнішнього середовища фізичної природи (акустичних, електромагнітних полів), вивчався вплив метеорологічних та геліогеофізичних умов як факторів ризику у патології органів кровообігу, а також питання гігієни лікувально-профілактичних закладів. Було розроблено оригінальну схему гігієнічної оцінки негативного впливу комплексу факторів довкілля на здоров'я населення в умовах, що склалися після Чорнобильської аварії.

Наукові дослідження кафедри комунальної гігієни (з 1995 року комунальної гігієни та екології людини, а з 2008 р. — комунальної гігієни та екології людини з секцією гігієни дітей та підлітків) за керівництва академіка Гончарука Є.Г. (1968-2004) та професора С.І. Гаркавого (з 2004 р. дотепер) були спрямовані на санітарну охорону ґрунту, підземних джерел господарсько-питного водопостачання та малих річок від міських стічних вод. Експериментальні та натурні дослідження колективу кафедри стосувалися питань санітарного благоустрою сільських населених пунктів і окремо розташованих об'єктів, формування нового наукового напрямку і концепції гігієнічного нормування вмісту хімічних речовин у ґрунті, а також методичних підходів до обґрунтування гранично допу-

стимих концентрацій (ГДК) цих речовин. Професором Є.Г. Гончаруком особисто була доповнена теорія процесів самоочищення у глибоких шарах ґрунту та розвинута теорія біологічної очистки стічних вод малих (у т.ч. сільських населених пунктів) і окремо розташованих об'єктів з малими очисними каналізаційними спорудами. Також були науково обґрунтовані гігієнічні нормативи ефективної роботи малих очисних каналізаційних споруд. Вперше у світовій гігієнічній практиці було створено теорію та методологію гігієнічного нормування екзогенних хімічних речовин у ґрунті. Розкрито причини і з'ясовано механізм виникнення отруєнь серед людей, зайнятих роботою на полях, оброблених пестицидами. Розроблено чутливі специфічні тести для оцінки індивідуального та популяційного здоров'я дитячого та інших контингентів населення України, яке мешкає у регіонах з різними рівнями екологічного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС.

Наукові дослідження кафедри гігієни дітей та підлітків (завідувачі кафедри — проф. І.І. Слепушкіна (1962-1980), проф. М.Ф. Борисенко (1980-1985), проф. В.І. Берзін (1985-2008) присвячені розробці питань, пов'язаних з санітарним забезпеченням дитячих закладів і шкіл. Були виконані дослідження з вивчення гігієнічних норм проектування шкільних будівель, вивчалися проблеми загартовування, використання штучної ультрафіолетової радіації у дитячих закладах, гігієнічного виховання і харчування учнів. Розроблено науково-гігієнічні основи оптимальних режимів навчання та виховання у середній та вищій школі, використання ультрафіолетового випромінювання з профілактичною метою у дитячих закладах. Дослідження науковців у складі кафедри комунальної гігієни та екології людини з секцією гігієни дітей та підлітків були спрямовані на підвищення адаптаційних можливостей організму дітей шкільного та дошкільного віку у сучасних екологічних умовах, збереження і корекцію їхнього здоров'я, обґрунтування системи гігієнічного виховання школярів, умов і режиму професійного навчання підлітків, оцінки продуктів харчування для дітей.

Кафедра гігієни харчування за керівництва професора Савиць-

кого І.В. (1972-1980) розробляла питання гігієнічної оцінки вітамінно-мінерального складу харчових продуктів, оброблених пестицидами, різних домішок і добавок до харчових продуктів. За керівництва професора Ципріяна В.І. (1980-2010) колективом проведено ґрунтовні дослідження харчування у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС. Було проведене вивчення організації популяційної профілактики дії радіонуклідів на організм людини, розроблялася проблема екологічного захисного харчування на основі введення до раціону біологічно активних харчових композицій тощо. Ці традиції збереглися на кафедрі за керівництва професора Омельчука С.Т. (2010-2015). Колектив кафедри брав активну участь у процесі удосконалення правових норм у галузі, проводив фундаментальні токсиколого-гігієнічні дослідження з вивчення впливу різних контамінантів на здоров'я населення України. Понад 20 років кафедра є базою для роботи Проблемної комісії АМН і МОЗ України "Гігієна харчування" і комісії з нормування і регламентування хімічних та біологічних речовин у продуктах харчування і продовольчої сировини Комітету з питань гігієнічного регламентування МОЗ України. Останніми роками професор С.Т. Омельчук очолює Інститут гігієни та екології Національного університету імені О.О. Богомольця (ІГЕ НМУ).

З 1996 року лабораторії та науково-педагогічний персонал гігієнічних кафедр є складовою ІГЕ НМУ. Інститут обладнано сучасною базою для проведення наукових досліджень; пройшов атестацію та акредитацію Національної агенції з акредитації України щодо проведення випробовувань відповідно до вимог ISO/IEC 17025:2006 "Загальні вимоги до компетентності ви-

пробувальних та калібрувальних лабораторій"; МОЗ України; органів Держстандарту та охорони праці.

Інститут гігієни та екології Національного університету ім. О.О. Богомольця є однією з трьох установ України, яким доручено проводити державну санітарно-епідеміологічну експертизу засобів захисту рослин. Головним напрямком цієї діяльності є токсиколого-гігієнічні дослідження агрохімікатів виробництва провідних фірм світу, вітчизняних розробників та виробників. У лабораторії вивчаються властивості та процеси накопичення хімічних засобів захисту рослин і компонентів мінеральних добрив у ґрунті, рослинах та продуктах харчування з метою розробки регламентів безпечного використання їх у сільськогосподарстві та на присадибних ділянках тощо.

На кафедрі гігієни праці та профзахворювань, яку очолювали професор А.М. Шевченко (1972-1993), член-кор. НАМН України, проф. О.П. Яворовський (з 1993 р. дотепер) проводилися дослідження з токсикологічної оцінки різних хімічних сполук, вивчалися умови праці під час роботи з ними за комбінованого впливу несприятливих факторів та з гігієнічного нормування цих сполук. Виконано фундаментальні дослідження залежності біологічної дії епоксидних, полівінілхлоридних та інших полімерів і пластичних мас від хімічної структури і фізико-хімічних властивостей. Це дало змогу вести направлений синтез менш токсичних і небезпечних сполук, створювати кращі умови для робітників, що синтезують і переробляють синтетичні полімерні матеріали.

Як вже зазначалося, 1960 року до складу кафедри гігієни праці увійшла клініка професійних хвороб, якою керували відомий клі-

ніцист, професор Є.І. Ліхтенштейн (1960-1973), професор І.О. Парпалей (1973-2014), а з 2014 року — професор В.С. Ткачшин. Усі роки гігієнічний і клінічний відділи кафедри тісно співпрацюють при виконанні наукових тематик та організації педагогічного процесу, що суттєво підвищує їхню якість.

Науковцями кафедри соціальної гігієни та охорони здоров'я (з 1998 р. кафедра соціальної медицини та охорони здоров'я за керівництва проф. О.А. Грандо (1972-1990), проф. Ю.В. Вороненко (1990-2004), академіка НАМН України В.Ф. Москаленко (2004-2014), проф. Т.С. Грузевої (з 2014 р. дотепер) вивчалися питання здоров'я різних контингентів населення, на основі чого обґрунтовувалися заходи з удосконалення медичної допомоги при амбулаторно-диспансерному спостереженні і в умовах стаціонару, вивчалися питання історії медичної науки та охорони здоров'я в Україні. За ініціативи проф. О.А. Грандо створено Національний музей медицини України, який відкрився 1982 року, а за рік організатори музею були удостоєні Державної премії України у галузі науки і техніки. Фахівцями кафедри завершено дослідження, спрямовані на поліпшення медичної допомоги постраждалим з опіками, триває динамічне медико-соціальне дослідження та спостереження за вагітними, немовлятами. Кафедра є учасником міжнародних проектів з вивчення здоров'я жінок і дітей, які проводилися під егідою ВООЗ. Спільно з Інститутом педіатрії, акушерства та гінекології здійснювався проект "Сім'я і діти України" як частина Європейського тривалого дослідження вагітності і дитинства тощо.

Наполеглива робота колективу кафедри завершилася 2000 року виданням першого в Україні фундаментального підручника "Соціальна медицина та організація охорони здоров'я" для студентів вищих медичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. У 2002 р. вийшов "Посібник з соціальної медицини та організації охорони здоров'я", а також підручник "Соціальна медицина та організація охорони здоров'я" для студентів вищих медичних навчальних закладів I-II рівнів акредитації, опубліковано "Програмні тестові питання з соціальної медицини та організації охорони здоров'я" (1997, 2001).

Останніми роками кафедра проводить поглиблене дослід-

Учасники традиційних читань імені академіка Є.Г. Гончарука, присвячених актуальним проблемам профілактичної медицини.

ження нових підходів до розробки навчальних і контрольних тестових питань, що знайшло впровадження у педагогічний процес вищих медичних закладів освіти України. На кафедрі вивчають питання історії світової та вітчизняної медицини, історії благодійної медицини. За ініціативи академіка В.Ф. Москаленка у приміщенні ректорату створено музей Національного медичного університету.

На кафедрі мікробіології, вірусології та імунології за керівництва її завідувачів, доцента В.В. Гашинського (1973-1979), академіка НАН та НАМН України, професора В.П. Широбокова (з 1979 р. дотепер) її науковцями вивчалися закономірності формування специфічної імунної відповіді на антигени різної природи, методи накопичення бактерій, звільнення стічної води від ентеровірусів, розроблялися нові поживні середовища, біологія бактероїдів. Наукові дослідження вчених сучасної кафедри спрямовані на вивчення біологічних та генетичних властивостей ентеровірусів людини, їх екологію та значення в інфекційній та неінфекційній патології. Запропоновано нові методи вірусологічного аналізу, відкрите важливе генетичне явище дисоціації ентеровірусів під час репродукції у клітині, що має пряме відношення до патогенезу ентеровірусних захворювань.

Колективом кафедри епідеміології, який очолював професор І.М. Моргунов (1962-1987), широко впроваджено у навчальний процес і наукові дослідження імунологічні методи. На кафедрі проводилося комплексне вивчення епідеміології та імунології низки інфекційних хвороб. Ці традиції кафедра продовжувала за керівництва професора Гоца Ю.Д. (1987-2005), вивчалися питання епідеміології і профілактики внутрішньолікарняних інфекцій, були виявлені групи і чинники ризику захворюваності на ці інфекції у хірургічних стаціонарах різних профілів, створено експериментальну модель бактероїдної інфекції.

Розроблено медико-епідеміологічну технологію (метод каріограм) діагностики і санації субхворобливих станів організму, використання яких знижує гнійно-септичні захворювання, а при проведенні імунопрофілактики характеризується помітним зменшенням частки тяжких щепних реакцій у дітей та підвищує у них рівень імунітету. З

1994 року на кафедрі проводяться наукові дослідження з проблеми "Шляхи підвищення ефективності імунопрофілактики інфекцій дихальних шляхів, контрольованих за допомогою вакцин". На основі вивчення причин виникнення і особливостей епідемії дифтерії у м. Києві вдосконалено систему епідеміологічного нагляду за епідемічним процесом дифтерії в умовах масових щеплень з урахуванням домінуючої групи ризику — хворих на гостру неспецифічну ЛОР-патологію. Кафедра є опорною з навчально-методичної роботи у вищих медичних навчальних закладах України, де підвищують кваліфікацію викладачі-епідеміологи вищих медичних навчальних закладів і медичних училищ, навчаються лікарі-інтерни.

З вересня 2005 р. кафедру очолює професор І.П. Колесникова, наукові дослідження якої присвячені вивченню впливу різних чинників на рівень напруженості післявакцинального протикорового, протидифтерійного, протиправцевого імунітету та оптимізації епідеміологічного нагляду й удосконаленню тактики проведення вакцинопрофілактики контрольованих інфекцій (кір, дифтерія, кашлюк, епідемічний паротит, краснуха та інші).

Кафедри гігієни, мікробіології та епідеміології від дня заснування очолювали:

□ кафедра гігієни та екології (загальної гігієни) — професори Удовенко В.В. (1923-1929), Баштан Ф.А. (1929-1932), Добровольський К.Е. (1932-1941), Бараннік П.І. (1941-1968), Габович Р.Д. (1968-1979), доцент Степаненко Г.П. (1979-1981), проф. Омелянець М.І. (1981-1986);

□ кафедра вірусології та імунології (кафедра мікробіології) — професори Павловський О.Д. (1918-1919), М.П. Нещадименко (1919-1921), Кронтовський О.А.

(1921-1922), доцент Мар'яшева Г.М. (1931-1945), професори Барикін В.О. (1932-1933), Блінкін С.А. (1942-1943), Дяченко С.С. (1944-1973), доцент Гашинський В.В. (1974-1979);

□ кафедра гігієни праці — проф. В.Я. Підгаєцький (1923-1929), доцент В.О. Лебедев (1930-1941), академік Л.І. Медведь (1943-1952), член-кор. АМН СРСР, проф. Г.Х. Шахбазян (1952-1972), проф. А.М. Шевченко (1972-1993);

□ кафедра соціальної медицини та організації охорони здоров'я (нині соціальної гігієни та організації охорони здоров'я) — професори С.С. Каган (1924-1929, 1934-1952), І.Д. Радченко (1929-1934), доцент І.П. Пігіда (1953-1961), професори І.Д. Хорош (1961-1972), О.А. Грандо (1972-1990), Ю.В. Вороненко (1990-2004), академік НАН України В.Ф. Москаленко (2004-2014);

□ кафедра комунальної гігієни та екології людини з секцією гігієни дітей та підлітків (до 2008 р. кафедра комунальної гігієни та екології людини і кафедра гігієни дітей та підлітків функціонували як самостійні) кафедра комунальної гігієни — доценти М.В. Євменєв (1935-1936), С.С. Познанський (1936-1941), академік О.М. Марзєєв (1944-1956), професори Д.М. Калюжний (1956-1960), Р.Д. Габович (1960-1968), академік Є.Г. Гончарук (1968-2004); кафедра гігієни дітей та підлітків — доцент А.Г. Попович (1935-1941), професор К.Е. Добровольський (1944-1946), доцент С.С. Познанський (1946-1969), професори І.І. Слепушкіна (1969-1980), М.Ф. Борисенко (1980-1985), член-кор. НАПН України В.І. Берзін (1986-2008);

□ кафедра гігієни харчування — доцент Г.Ф. Поллак (1935-1941), професори І.П. Барченко (1944-1972), І.В. Савицький (1972-1987), В.І. Ципріян (1987-

Декан С.Т. Омелячук та інспектори деканату з випускниками 2013 року.

2010), С.Т. Омельчук (2010-2015);

□ кафедра епідеміології — професори В.О. Барикін (1932-1933), М.П. Нецадименко (1933-1939), член-кор. АМН СРСР, професор С.Н. Ручковський (1939-1948), академік Л.В. Громашевський (1948-1962), професори І.М. Моргунов (1962-1987), Ю.Д. Гоц (1987-2005).

Нині профільні медико-профілактичні кафедри очолюють відомі в Україні та за її межами науковці:

□ кафедру гігієни та екології з 1986 р. — член-кор. НАМН України, проф. В.Г. Бардов;

□ кафедру мікробіології, вірусології та імунології з 1979 р. — академік НАН та НАМН України, проф. В.П. Широбоков;

□ кафедру гігієни праці і професійних захворювань з 1993 року — член-кор. НАМН України, проф. О.П. Яворовський;

□ кафедру соціальної медицини та охорони здоров'я з 2014 року — проф. Т.С. Грузева;

□ кафедру комунальної гігієни та екології людини з секцією гігієни дітей та підлітків з 2004 року — проф. С.І. Гаркавий;

□ кафедру гігієни харчування з березня 2015 року — в.о. завідувача, доцент О.В. Кузьмінська;

□ кафедру епідеміології з 2005 року — проф. І.П. Колесникова.

За час свого існування кафедри гігієнічного профілю Національного медичного університету досягли значних успіхів у підготовці науковців з проблем профілактичної медицини. Їхні науковці, фахівці зробили вагомий внесок у розвиток гігієнічної науки в Україні та за її межами. У здобутках кожної кафедри є частка роботи деканату факультету та безпосередньо деканів.

Зміни парадигм підготовки лікарів призвели до зміни назви, організаційного процесу та структури деканату. 1990 року факультет було перейменовано спочатку на "медико-профілактичний", а з 1994 р. — на "медичний факультет № 4", на базі якого з 1995 по 2013 рік працював Чернігівський філіал університету, що вів підготовку студентів за спеціальністю "лікувальна справа".

За 85 років (1930-2015) факультет підготував понад дев'ять тисяч студентів. Його випускники працюють на усіх континентах світу, займаються лікувальною та профілактичною діяльністю.

На чолі деканату санітарно-гігієнічного факультету (нині медичний факультет № 4) стояли видатні та відомі вчені: доцент Познанський С.С. (1930-1935, 1947-1948), професор Радченко С.І. (1935-1936), доценти Сушко О.О. (1936-1937), Поллак Г.Ф. (1937-1944), Міхнев А.Л. (1944-1945), Шахов С.Д. (1945), професор Баранник П.І. (1948-1957), доцент Шмаль Д.Д. (1957-1962), професори Габович Р.Д. (1962-1965), Хорош І.Д. (1965-1968), академік Гончарук Є.Г. (1968-1979), професори Савицький І.В. (1979-1981), Борисенко М.Ф. (1981-1985), Гоц Ю.Д. (1985-1989), член-кор. НАМН України, професор Бардов В.Г. (1990-1992), член-кор. НАМН України, проф. Яворовський О.П. (1992-2004), професори Парпалей І.О. (2004-2005), Омельчук С.Т. (2005-2014).

Кожен з деканів — відомий вчений, видатна особистість, окрема "яскрава сторінка" факультету. Їхній педагогічний хист та батьківські настанови виховали покоління лікарів, створили та утвердили славетне ім'я факультету.

Сьогодні факультету з 2014 року формує енергійний та цілеспрямований професор Пельо І.М. Багаторічний досвід діяльності, досягнення та здобутки факультету для нього є дороговказом на подальші звитяги.

Таким чином, розвиток профілактичної медицини в Україні, зокрема у Києві, тісно пов'язаний з науковою діяльністю медичного факультету № 4 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Наукові праці вчених, їхня роль в удосконаленні викладання гігієни, мікробіології та епідеміології, створенні наукових шкіл справедливо дозволяють назвати Національний медичний університет імені О.О. Богомольця засновником сучасної наукової профілактичної медицини в Україні.

Колективи кафедр прагнуть і надалі проводити педагогічну, наукову роботу, яка б максимально відповідала потребам охорони і зміцнення здоров'я населення, розвитку медичної науки в Україні та і в усьому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. 100 лет КМИ (1841-1941). — Киев, 1947. — 167 с.
2. 125 лет Киевского медицинского института. — К., Здоров'я, 1966. — С. 138-139.

3. 150 лет Киевскому медицинскому институту / под ред. Е.И. Гончарука. — Киев: Здоров'я, 1991. — 264 с.

4. 160 років Національному медичному університету / Є.Г. Гончарук, А.О. Андрущук, І.І. Бобрик та ін. — К.: Століття, 2001. — 368 с.

5. Баранник П.И. В.А. Субботин — организатор и руководитель первой кафедры гигиены на Украине / П.И. Баранник, Р.Я. Бенюмов, И.М. Макаренко // Материалы к истории гигиены и санитарии на Украине / под ред. Д.Н. Калужного, А.А. Грандо. — Киев, 1962. — С. 264-277.

6. Бардов В.Г. Сторінки історії медико-профілактичного факультету Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця / В.Г. Бардов, С.Т. Омельчук, А.М. Гринзовський // Науковий вісник Національного мед. університету ім. О.О. Богомольця. — Київ, 2006. — Вип. 3. — С. 187-191.

7. Бардов В.Г. Учень, який став учителем. До сторіччя з дня народження Габовича Рафаїла Давидовича / В.Г. Бардов, С.Т. Омельчук, А.М. Гринзовський // Довкілля та здоров'я. — 2010. — № 1. — С. 77-80.

8. Гончарук Є.Г. Становлення та розвиток кафедр медико-профілактичного профілю у Національному медичному університеті // Довкілля та здоров'я. — 1997. — № 3. — С. 6-12.

9. Гринзовський А.М. Системний аналіз становлення і формування медико-профілактичного факультету та гігієнічної науки Національного медичного ун-ту ім. О.О. Богомольця: дис.: 14.02.04 / Гринзовський А.М.; Національний медичний ун-т ім. О.О. Богомольця. — К., 2005. — 243 с.

10. Крыштопа Б.П. Высшее медицинское образование в Украинской ССР / Б.П. Крыштопа. — Киев, 1985. — С. 88-89.

11. Макаренко И.М. Материалы о развитии гигиены на Украине (Вопросы гигиены в трудах и деятельности ученых мед. фак. Киевского ун-та): дис. / И.М. Макаренко; Киевский мед. ин-т. — Киев, 1963. — 422 с.

12. Становление и основные этапы развития санитарно-гигиенического факультета Киевского ордена Трудового Красного знамени медицинского института им. академика А.А. Богомольца / П.И. Баранник, Н.Ф. Борисенко, Р.Д. Габович и др. — Киев, 1981. — 28 с.
Надійшла до редакції 07.11.2015

REORGANIZATION OF HIGHER MEDICAL EDUCATION IN THE UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC AS A PREREQUISITE FOR THE CREATION OF SANITARY AND HYGIENIC FACULTY OF KYIV MEDICAL INSTITUTE (1928-1930)

Yavorovskiy O.P., Sakharchuk I.M.

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УРСР ЯК ПЕРЕДУМОВА СТВОРЕННЯ САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КМІ (1928-1930)

**ЯВОРОВСЬКИЙ О.П.,
САХАРЧУК І.М.**

УДК
378:61].007.73(477)
"1928/1930"

Ключові слова: вища медична освіта, медичні кадри, реорганізація, НКОЗ УСРР, нові факультети, санітарно-гігієнічний факультет.

Санітарно-гігієнічний факультет Київського медичного інституту було утворено 1930 року. Процес його утворення відбувався в умовах реорганізації вищої медичної освіти.

Загальновідомо, що охорона здоров'я в УСРР, у т.ч. й вища медична освіта, мала плановий характер.

Плани розвитку охорони здоров'я (за прикладом планів економічного розвитку) укладалися на п'ятиріччя. 1928 року відбувся V Всеукраїнський з'їзд охорони здоров'я. На ньому з доповідями виступили народний комісар охорони здоров'я УСРР Єфімов Д.І. і його заступник Нагорний В.В.

У доповіді наркома "Десять років Радянської Охорони Здоров'я на Україні" йшлося передусім про успіхи, досягнуті за десять років у галузі охорони материнства й дитинства, у профілактиці тощо; зверталась особлива увага на необхідність класового підходу у медичному обслуговуванні населення, передусім шахтарів Донбасу.

Багатою на конкретику була доповідь В.В. Нагорного "П'ятирічний

план розвитку охорони здоров'я на Україні". У ній були викладені основні цифрові дані щодо асигнування усього великого комплексу медико-лікувальних та санітарно-гігієнічних закладів охорони здоров'я УСРР.

На охорону здоров'я республіки передбачалося протягом п'ятирічки асигнувати 980 млн. крб., з них понад 206 млн. крб. призначалося на лікарняне будівництво, а на оздоровлення одного лише Донбасу — 270 млн. крб. [1]. Російська ж пропаганда тепер твердить, що Донбас — не Україна.

Понад 5 млн. крб. планувалось асигнувати на будівництво медично-санітарних установ та навчально-медичних закладів Києва [2]. Як розподілялися ці гроші по окремих закладах, дає уявлення таблиця.

У наведеній таблиці привертають увагу дані, пов'язані з санітарно-гігієнічним і санітарно-технічним корпусами, будівництво яких мало бути звершеним у 1932 і 1933 роках. А вже 1928 року, коли розглядався

РЕОРГАНИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УРСР КАК ПРЕДПОСЫЛКА СОЗДАНИЯ САНИТАРНО-ГИГИЕНИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА КМИ (1928-1930)

Яворовский А.П., Сахарчук И.М.

В статье на основе архивных документов и научной литературы исследуется проблема реорганизации высшего медицинского образования в УССР в 1928-1930 годах, освещаются пути ее решения. Характеризуются 5-летний план развития медицинской отрасли Украины, принятый на V Всеукраинском съезде здравоохранения (1928); специальное Постановление ЦК ВКП(б) по проблеме медицинской кадровой политики (1929); резолюция Всеукраинского совещания окрздравинспектур НКОЗ УССР (1930), в которой очерчивались меры, направленные на реорганизацию высших медицинских учреждений, в частности, на необходимость срочного создания при них новых факультетов, в т.ч. санитарно-гигиенических. Раскрывается подготовительная работа НКОЗ УССР относительно претворения в жизнь решений этого совещания. Оцениваются роль и значение передачи медицинских учебных заведений из состава Народного комиссариата образования в подчинение Наркомздрава УССР в реорганизации высшего медицинского образования.

Ключевые слова: высшее медицинское образование, медицинские кадры,

реорганизация, НКОЗ УССР, новые факультеты, санитарно-гигиенический факультет.

REORGANIZATION OF HIGHER MEDICAL EDUCATION IN THE UKRAINIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC AS A PREREQUISITE FOR THE CREATION OF SANITARY AND HYGIENIC FACULTY OF KYIV MEDICAL INSTITUTE (1928-1930)

Yavorovskiy O.P., Sakharchuk I.M.

The problem of the reorganization of higher medical education in the USSR in 1928-1930 years examined in the article on the basis of archival documents and scientific literature, the ways to solve it are also highlighted. The five-years plan of the development of healthcare industry is characterized, it was adopted at the V National Congress of Health (1928); special resolution of the Central Committee of the All-Union Communist Party (bolshheviks) for medical personnel policy (1929); the resolution of All-Ukrainian conference of People's Commissariat of Health USSR (January 1930), in which the measures of the reorganization of higher medical institutions were described, in particular the urgent need for the establishment of new faculties there, including sanitary and hygienic one. The preparatory work for the implementation of the decisions of the meeting is revealed. The role and importance of the transfer of medical educational institutions from the People's Commissariat of Education under the authority of People's Commissariat of Health USSR in the reorganization of higher medical education were evaluated.

© Яворовський О.П., Сахарчук І.М. СТАТТЯ, 2015.

план цього будівництва, ще не існувало навіть у складі Київського медичного інституту санітарно-гігієнічного факультету, який би готував відповідних фахівців цього профілю.

Справа у тому, що вже тоді чітко окреслилася проблема медичних кадрів, особливо профілактичної медицини.

Згідно з даними п'ятирічного плану розвитку охорони здоров'я в Україні на кінець п'ятиріччя республіці не вистачатиме понад 2700 лікарів. Але цей план укладався, як зазначав у своїй статті доктор Мерков [3], без достатнього обліку потреб колективного сектора сільського господарства (одноосібників згідно з класовим підходом у тогочасній радянській медицині можна було і не лікувати — Авт.) Тому насправді на кінець п'ятиріччя нестача лікарів була значно більшою.

У той час як народне господарство потребувало розвитку профілактичних галузей охорони здоров'я, серед 14816 лікарів, що працювали на 01.10.1929 р. у медико-санітарній мережі України, близько 25% становили фахівці профілактичної медицини, у т.ч. лише 6,4% — працівники санітарної організації [4]. Це вимагало невідкладного вирішення проблеми, пов'язаної з підготовкою лікарів, особливо санітарно-гігієнічного профілю. Ураховуючи подібну ситуацію, V Всеукраїнський з'їзд охорони здоров'я прийняв таку резолюцію: "Для підсилення та поліпшення санітарного обслуговування населення, а також зважаючи на зростання нового житлового будівництва, розвиток громадського харчування та побуту... — з'їзд вважає за правильний розвиток санітарної організації у бік поширення та диференціації санітарного догляду по окремих його галузях — санітарні, житлові, харчові, промислово-санітарні лікарі та епіде-

міологи, та доручає НКОЗУ встановити норми організації у законодавчому порядку" [5].

Слід відзначити, що проблема нестачі медичних кадрів стосувалася не лише України, а мала загальносоюзний характер. З цього приводу ЦК ВКП(б) 18.12.1929 р. прийняв спеціальну Постанову. У ній наголошувалося, що медично-санітарні заклади країни повинні проводити чітку класову лінію, всіляко розвивати обслуговування насамперед робітничої людності, зокрема промислових центрів, а також соціалістичного сектора села. Для цього вони мали терміново провести перерозподіл наявних лікарських кадрів між великими містами, з одного боку, і робітничими селищами й селом, з іншого [6].

Для виконання цієї Постанови Наркомпраці та Наркомздоров'я УСРР утворили спеціальну комісію, якій було поставлено завдання переглянути медичний склад великих міських центрів (Харків, Київ, Одеса) й виділити відповідну кількість лікарів для промислових районів (переважно Донбасу) і колгоспного сектора сільського господарства.

Результати роботи цієї комісії свідчили про те, що вона, долаючи значні труднощі, впоралася з поставленим перед нею завданням. Комісія переглянула увесь лікарський склад Харкова, Києва й Одеси, виділивши з нього передусім осіб, що повинні були за існуючим тоді законодавством прослужити на селі належний термін за одержану ними кваліфікацію (колишні інтерна, ординатори клінік, позаштатні ординатори тощо) і безробітних лікарів, які перебували на обліку біржі праці, але без поважних причин відмовлялися їхати на роботу за межі великих міст.

Загалом по 3-х містах комісією було виділено відрядити на периферію понад 700 осіб [7].

Звичайно, подібними методами, які мали, як правило, примусовий характер, розв'язати проблему дефіциту медичних кадрів було неможливо. Її можна було хоча б частково вирішити шляхом кількісного збільшення підготовки лікарів і якісної зміни системи їх навчання у медичних інститутах, з одного боку, та перерозподілом і правильним використанням наявних медичних кадрів, з іншого.

Деталізація сказаного потребує пояснення. Проблему кількісної нестачі лікарів можна було розв'язати шляхом відкриття у промислових центрах (Донбасі) одного або двох медичних інститутів і, одночасно, шляхом прискорення підготовки лікарів чотирма існуючими в Україні медичними інститутами.

Проблему якісного розподілу лікарів за спеціальностями відповідно до тогочасних вимог охорони здоров'я можна було розв'язати лише докорінною зміною усієї системи вищої медичної освіти. Справа у тому, що тодішні медичні інститути майже нічим не відрізнялися від дореволюційних медичних факультетів. Як і раніше, за радянської доби вони концентрували увагу студентів на вивченні окремого пацієнта та його хвороб і готували з нього вузького практика-лікувальника. Як і раніше, вони не звертали уваги на вивчення природного і соціального оточення, в якому перебував хворий, яке визначало його захворювання, і не випускали лікаря-профілактика, який би звертав увагу не на лікування хворого, а на попередження захворювання.

Попри несприятливі внутрішньополітичні умови, в яких функціонувала система охорони здоров'я, НКОЗ УСРР бачив вирішення проблеми медичних кадрів саме у вищевикладеному контексті. Неухильно дотримуючись вказівок згаданої Постанови ЦКВКП(б), НКОЗ України ви-

Таблиця

П'ятирічний план будівництва медично-санітарних установ та навчально-медичних закладів Києва

Назва об'єкта	Вартість	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33
Фізико-хімічний корпус	900	-	-	-	500	400
Санітарно-гігієнічний корпус	600	-	-	-	600	-
Санітарно-технічний корпус	400	-	-	-	-	400
Морфологічний корпус	1000	-	-	-	600	400
Адміністративний корпус	750	-	-	-	-	750
Гуртожиток для 1000 студентів	900	-	-	900	-	-
Гуртожиток для 250 робітників						
Інститут удосконалення лікарів	300	-	-	300	-	-
Разом	5075			1200	1925	1950

рішив змінити систему вищої медичної освіти. З цією метою скликається Всеукраїнська нарада окрздоровінспектур, яка відбулася 15-19 січня 1930 р., тобто за місяць після виданої ЦК ВКП(б) Постанови. На ній з промовою про завдання охорони здоров'я реконструктивної доби виступив новий нарком охорони здоров'я УСРР С.І. Канторович, який закликав учасників дотримуватися при вирішенні проблем з медичними кадрами чіткої класової лінії, визначеної у Постанові ЦК ВКП(б).

Ця нарада мала велике значення для подальшої роботи органів охорони здоров'я республіки. Вона намітила низку заходів, спрямованих на реорганізацію вищої медичної освіти в УСРР. Зважаючи на це, наводимо повний зміст її резолюції, вміщений у "Бюлетені НКОЗ УСРР" [8].

1. Темпи підготовки кадрів медпрацівників треба значною мірою підсилити для задоволення потреб охорони здоров'я відповідно до значного зростання всього народного господарства... Зокрема нарада визначає занадто гостру потребу у лікарях санітарних, охматдиту, оздоровдиту.

2. Зважаючи на вищезазначене, Всеукраїнська нарада охорони здоров'я вважає за потрібне здійснити у терміновому порядку реорганізацію медичних вишів, утворивши при них такі факультети: лікувально-профілактичний, санітарно-гігієнічний, охматдиту, одонтологічний (у Харкові та Києві).

3. Треба водночас посилити та зміцнити існуючі мед. робфаки.

4. Оскільки реорганізація існуючих медвишів не може цілком розв'язати питання про кількісне задоволення потреб у персоналі, визнати за потрібне

□ організувати медвиш;

□ негайно приступити до організації санітарного інституту;

□ скоротити термін навчання до 4 років;

□ збільшити пропускну здатність медінститутів, утворивши подвійні та потрібні прийоми і звернувши увагу на забезпечення інститутів відповідними лабораторіями, клініками і таке інше;

□ раціоналізувати та уніфікувати навчальні плани та програми.

5. Зважаючи на те, що викладацькі кадри медичних інститутів як з боку ідеологічного, так і з боку практичного не задовольняють вимог, що їх ставить реформа вищої освіти, відповідно до сучасних завдань радянської охорони здоров'я, урахувуючи

також і кількісну недостатність викладацьких кадрів, вважати за необхідне

□ рішуче висувати молоді кадри наукових працівників на посади викладачів;

□ залучити до викладання у медичних інститутах науково-практичних співробітників установ охорони здоров'я, зокрема науково-практичних співробітників установ охорони здоров'я, зокрема науково-дослідних інститутів НКОЗ УСРР;

□ збільшити кількість медично-біологічних аспірантів по лінії Народного комісаріату освіти, а також відкрити аспірантури в усіх науково-практичних інститутах.

Втілення у життя розроблених і ухвалених Всеукраїнською нарадою окрздоровінспектур заходів щодо реорганізації вищої медичної освіти Колегія НКОЗ УСРР поклала на Вчену медичну раду наркомату. Для цього були внесені зміни у "Положення про вчену Медичну Раду НКОЗ УСРР". До її обов'язків, крім раніше існуючих, додавалися такі:

"1. Розгляд і надання висновків з питань підготовки медичних кадрів і постановки справи медичної освіти.

2. Розгляд та надання висновків, а також складання плану щодо організації нових науково-практичних інститутів НКОЗ" [9].

Очолювала Вчену медичну раду НКОЗ УСРР Президія у складі голови, двох заступників голови, неодмінного секретаря та 9-х членів [10].

Як свідчать протоколи, перші два засідання Президії Вченої медичної ради, присвячені розгляду ухвалених Всеукраїнською нарадою окрздоровінспектур заходів щодо реорганізації вищої медичної освіти, відбулися 14 і 19 лютого 1930 року. Після доповіді з цього питання голови Президії Г.І. Хармандаряна, Вчена медична рада ухвалила:

1. Погодитися з доцільністю виділення факультетів охматдиту та санітарно-гігієнічного зі збереженням одонтологічного факультету.

2. Погодитися з можливістю встановлення 4-хрічного курсу навчання для санітарно-гігієнічного факультету, щодо факультетів охматдиту та лікувально-профілактичного вважати за неприпустиме встановлення 4-хрічного курсу навчання і встановити для цих факультетів 4,5-річний термін навчання за умови тривалості навчального року 10 місяців та відповідної раціоналізації викладання.

3. Доручити проф. Хармандаряну захищати визначену на

цьому засіданні точку зору щодо Вищої медичної освіти на Колегії НКОЗу [11].

Вчена медична рада НКОЗ УСРР визначила систему подальшого навчання у медичних інститутах республіки. Згідно з цією системою санітарно-гігієнічні факультети повинні готувати лікарів загального фаху, а також спеціалістів житлової санітарії, харчової, епідеміологів, санітарно-промислових лікарів, саносвітних лікарів та ін. Цих фахів студенти-медики мали набувати починаючи з передостаннього семестру (орієнтовно) [12].

Колегія НКОЗ УСРР погодилася з висновками Президії Наукової медичної ради щодо реорганізації вищих медичних закладів республіки і затвердила 01.03.1930 р. ухвалену нею 19.02.1930 р. Постанову у такій редакції:

"а) Доцільно відкрити факультети охматдиту й санітарно-гігієнічного, залишивши, як і досі, факультет одонтологічний.

б) Визнати за потрібне, щоб було відкрито у Харкові факультети ОХМД та санітарно-гігієнічний; у Києві — теж; в Одесі — санітарно-гігієнічний факультет. У Дніпропетровському утворити санітарно-гігієнічний факультет (другою чергою)" [13].

Далі колегія погодилася з тим, щоб на санітарно-гігієнічному факультеті термін навчання тривав чотири роки.

НКОЗ УСРР, виконуючи рішення Всеукраїнської наради окрздоровінспектур про викладацькі кадри, які ні ідеологічно, ні кількісно не задовольняли потреб радянської охорони здоров'я, розпорядився збільшити кількість нових, "пролетарських кадрів для нової наукової зміни" старих кадрів. Це можна було зробити шляхом підготовки наукових кадрів через систему аспірантури. "Мета аспірантури — дати протягом 3-х років закінченого наукового робітника як для роботи на посаді викладача, так і фахівця для висококваліфікованої науково-практичної та дослідної роботи" [14].

У зв'язку "з гострою кризою наукових кадрів" пропонувалося з 1 жовтня 1930 р. набрати по медично-біологічній вертикалі 200 аспірантів з трирічним строком навчанням, у тому числі — у Харкові — 75, у Києві — 70, в Одесі — 25, у Дніпропетровську — 16.

Для підготовки аспірантів до вступу у 1931 році у Харкові, Києві, Одесі та Дніпропетровську організовувались однорічні підготовчі курси. На гігієнічні спе-

ціальності до 1 жовтня 1930 р. до аспірантури мало бути набрано 38 осіб. За гігієнічними спеціальностями вони розподілялися так [15]: соціальна гігієна та патологія — 10; гігієна загальна — 3; — гігієна професійна — 12; епідеміологія — 5; бактеріологія — 5; санітарна педагогіка — 3; разом — 38.

Отже, із загальної кількості аспірантів, яких планувалося набрати до аспірантури восени 1930 року, на гігієнічні спеціальності припадало понад 26%.

Надзвичайно важливу роль у реорганізації вищої медичної освіти відіграла передача медичних навчальних закладів зі складу Народного комісаріату освіти у підпорядкування НКОЗ УСРР.

Вперше це питання було заслухано на засіданні Колегії НКОЗ УСРР 28 лютого і 1 березня 1930 р. Обговоривши його, Колегія ухвалила: "Запропонувати організаційно-інструкторському відділу терміново звернутися з відповідною запискою до РНК (Ради Народних Комісарів — Авт.) про якнайскорішу передачу у відання НКОЗУ усієї медичної освіти та науково-дослідних кафедр по лінії Укрнауки" [16].

Тут же було прийнято рішення про утворення нового вищого навчального медичного закладу. Він, як відомо, був відкритий у м. Сталіно (нинішній Донецьк).

В узагальненому і конкретизованому варіанті пропозиції Колегії центрального медичного відомства щодо питань передачі медичних навчальних закладів у підпорядкування Наркомату охорони здоров'я УСРР та реорганізації вищої медичної освіти взагалі зводилися до такого змісту.

1. Визнати за потрібне приступити до планомірної передачі медичних інститутів та медпрофшкіл органам охорони здоров'я. Доручити організаційно-інструкторському відділу НКОЗ разом з Укрпрофосвітою опрацювати протягом одного місяця порядок передавання цих закладів.

2. Зважаючи на гостру потребу у лікарях взагалі та у диференційованих галузях охорони здоров'я зокрема (санепід, охматдит, лікувально-профілактична справа) і те, що у зв'язку з індустріалізацією та колективізацією сільського господарства значно збільшиться потреба у лікарях-фахівцях, вважати за потрібне у терміновому порядку реорганізувати медичні виші, утворивши такі факультети: лікувально-профілактичний, санітарно-гігієнічний, охматдит, одонтологічний (зберігши їх лише у двох інститутах — у Харкові і Києві).

Підготовчу роботу щодо цієї реорганізації закінчити до початку навчального року, порозумівшись з Укрпрофосвітою.

Для підготовки лікарів, що задовольняли б практичні потреби охорони здоров'я та не були б відірваними від установ органів охорони здоров'я, визнати за потрібне

□ будувати систему медичної освіти на широкій базі медично-санітарних установ органів охорони здоров'я, використовуючи для навчання медично-санітарні установи оздоровінспектур та включивши клініки медичних інститутів до зачальної мережі медико-санітарних установ;

□ встановити безперервний виробничий практикум;

□ профілікувати роботу клінік, наблизивши їх до сучасних завдань охорони здоров'я, зокрема вивчення оточення хворого, його професійно-побутове становище.

3. Оскільки реорганізація існуючих медичних вишів не може цілком розв'язати питання про кількісне задоволення потреб у персоналі, визнати за потрібне

□ організувати новий мед-виш;

□ негайно приступити до організації санітарного інституту;

□ організаційно-інструкторському відділу разом з санітарно-епідемічним відділом у місячний термін подати до Колегії проект його організації;

□ скоротити термін навчання до 4-4,5 років;

□ збільшити пропускну здатність медичного інституту через утворення подвійних прийомів;

□ встановити безперервність навчального року;

□ раціоналізувати та уніфікувати навчальні плани та програми [17].

Ці узагальнені рекомендації були подані до Раднаркому УСРР, який на своєму засіданні 23.05.1930 р. обговорив їх і прийняв ухвалу:

"Усю медичну вертикаль (вищі й середні школи) передати до відання НК здоров'я УСРР.

Програмно-методичне керівництво усіма вищими учбовими закладами, у чийому б віданні вони не були, покласти на НК Освіти УСРР. Це керівництво полягає у виробленні основ навчальних планів та затвердженні програм і навчальних планів вишів, встановленні характеру і типів підручників, ухвалення та рекомендації їх до вжитку" [18].

А 12.06.1930 р. на засіданні Ради Народних комісарів УСРР ще раз було розглянуте питання "Про організацію вишів та втишів

і про передачу їх у відання відповідних наркоматів". На основі його розгляду Раднарком приймає таку Постанову: "Народний Комісаріат освіти передає виші та втиші відповідним наркоматам і господарчим об'єднанням за належністю" [19].

Виконуючи цю Постанову РНК УСРР, народні комісари освіти і охорони здоров'я 22.06.1930 р. видали спільний наказ про передачу вищих і середніх медичних закладів у підпорядкування НКОЗ УСРР [20].

Наказ

Наркомосвіти УСРР і Нарком-здоров'я УСРР

від 22 червня 1930 р.

1. На підставі Постанови Раднаркому УСРР від 12 червня 1930 р. про передачу мережі вищої й середньої освіти у Відання Наркоздоров'я (протокол РНК № 19/672 п. 4) пропонується округовим інспектурам наросвіти передати, округовим інспектурам охорони здоров'я прийняти [вищі] й середні медичні школи, зазначені у доданому до нього титульному списку.

IV. Передачу закінчити не пізніше 1 липня 1930 року.

За Народного комісара освіти УСРР

(О. Полоцький)

За Народного комісара охорони здоров'я УСРР

(В. Нагорний)

Отже, процес реорганізації вищої медичної освіти в Україні тривав досить довго. Розпочався він з рішень V Всеукраїнського з'їзду охорони здоров'я УСРР (1928) і завершився в основному влітку 1930 р., коли Рада Народних Комісарів УСРР своїм рішенням передала вищі медичні навчальні заклади у підпорядкування НКОЗ УСРР.

З переходом їх до Наркомздоров'я змінилася структура медичних інститутів. Кожен з них розподілявся на п'ять факультетів (раніше існувало три: медичний, одонтологічний і робітничий факультети). У результаті реорганізації вищої медичної освіти було утворено два нових факультети: санітарно-гігієнічний та охматдितський; медичний факультет перейменовано на лікувально-профілактичний, а одонтологічний — на стоматологічний.

Згідно з рішенням Колегії НКОЗ УСРР [21] кожен факультет очолював завідувач, якого призначав директор інституту і затверджував НКОЗ. З метою забезпечення продуктивного навчального процесу при директорах інститутів призначалися

заступники з навчальної роботи, які очолювали інститутські методологічні комісії. Така реорганізація сприяла удосконаленню навчально-методичної роботи медичних інститутів загалом та їхніх факультетів, у т.ч. новостворених санітарно-гігієнічних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медицина й гігієна / Додаток до "Вістей ВУЦВК". — М., 17.01.1930 р. — С. 2.
2. ЦДАВО України. — Ф.Р-342. — Оп. 3. — Спр. 764. — Арк. 78, 171.
3. Д-р Мерков. Проблема лікувальних кадрів // Медицина и гігієна. — 1930. — № 8.
4. Там само.
5. Резолюція V Всеукраїнського з'їзду Охорони здоров'я по доповіді заст. Наркомздоров'я В.В. Нагорного: "П'ятирічний план розвитку охорони здоров'я на Україні // Бюлетень НКОЗ УСРР. — 1929. — С. 5.
6. Медицина й гігієна. — 11.01.1930 р. № 11 — С. 2.
7. Д-р Мерков. Вказ. стаття // Медицина й гігієна. — 1930. — № 8. — С. 1.
8. Всеукраїнська нарада 031, МСУ та наукових інститутів НКОЗУ (15-19 січня 1930 р.) // Бюлетень НКОЗ УСРР. — 1930. — № 5. — С. 17.
9. ЦДАВО України. — Ф.Р-342. — Оп. 3. — Спр. 117а. — Арк. 24.
10. Там само. — Арк. 25.
11. Там само. — Арк. 10.
12. Бюлетень НКОЗ УСРР. — 1930. — № 10. — С. 210.
13. З діяльності Наркомздоров'я та його відділів // Бюлетень НКОЗ УСРР. — 1930. — № 6-7. — С. 125; ЦДАВО України. — Ф.Р-342. — Оп. 3. — Спр. 715. — Арк. 23.
14. Розпорядження Наркомздоров'я про підготовку аспірантів // Бюлетень НКОЗ УСРР. — 1930. — № 9. — С. 163.
15. Там само. — С. 164.
16. ЦДАВО України. — Ф.Р-342. — Оп. 3. — Спр. 715.
17. Там само. — Арк. 31-32 зв.
18. Витяг з протоколу № 16/669 засідання Ради Народних Комісарів 25.05.1930 р. // ЦДАВО України. — Ф.Р-342. — Оп. 3 — Спр. 1791. — Арк. 2, 3.
19. Протокол № 19/672 засідання Ради Народних Комісарів УСРР 12.06.1930 р. // ЦДАВО України. — Ф.Р-337. — Спр. 8536. — Арк. 182.
20. Там само. — Ф.Р-342. — Оп. 3. — Спр. 1791. — Арк. 6.
21. Внутрішня консолідація роботи вишів та удосконалення внутрішньої структури // ЦДАВО України. — Ф.Р-342. — Оп. 3. — Спр. 1778. — Арк. 258.

Надійшла до редакції 07.11.2015

DEPARTMENT OF COMMUNAL HYGIENE AND HUMAN ECOLOGY OF THE NATIONAL O.O. BOGOMOLET'S MEDICAL UNIVERSITY: PEOPLE, EVENTS, ACHIEVEMENTS

Garkaviy S.I., Korshun M.M., Tkachenko I.I.,
Filatova I.M., Tumanova T.O.

КАФЕДРА КОМУНАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ: ЛЮДИ, ПОДІЇ, ЗДОБУТКИ

**ГАРКАВИЙ С.І., КОРШУН М.М.,
ТКАЧЕНКО І.І.,
ФІЛАТОВА І.М.,
ТУМАНОВА Т.О.**

Національний медичний
університет
ім. О.О. Богомольця, м. Київ

УДК: 378.661(477.25).000.93

**Ключові слова: історія
медицини, комунальна
гігієна, Національний
медичний університет
імені О.О. Богомольця.**

П а час створення у Київському медичному інституті (КМІ) санітарно-гігієнічного факультету (14 травня 1930 року) викладання гігієни студентам лікувально-профілактичного факультету здійснювалося на кафедрі загальної гігієни. Завідувач цієї кафедри, професор Баштан Федір Андрійович у 1930/1931 навчальному році (н.р.) вперше прочитав самостійний курс комунальної гігієни тим студентам шостого курсу, які спеціалізувалися з санітарно-гігієнічного фаху. Серед них були відомі у майбутньому вчені-гігієністи Шахбазян Гайк Хачатурович, Габович Рафаїл Давидович, Барченко Іван Петрович, які згодом зробили вагомий внесок у розвиток гігієнічних кафедр та санітарно-гігієнічного факультету КМІ.

Мета роботи: історичний аналіз розвитку і становлення

**КАФЕДРА КОМУНАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ ЧЕЛОВЕКА
НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ А.А. БОГОМОЛЬЦЯ: ЛЮДИ, СОБЫТИЯ, ДОСТИЖЕНИЯ
Гаркавий С.И., Коршун М.М., Ткаченко И.И.,
Филатова И.Н., Туманова Т.А.**

В работе показаны основные исторические этапы развития и становления кафедры коммунальной гигиены Киевского медицинского института (в настоящее время кафедры коммунальной гигиены и экологии человека с секцией гигиены детей и подростков Национального медицинского университета имени А.А. Богомольца), вклад коллектива кафедры в народное хозяйство и практическое здравоохранение.

**Ключевые слова: история медицины, коммунальная гигиена,
Национальный медицинский университет им. А.А. Богомольца.**

**DEPARTMENT OF COMMUNAL HYGIENE AND HUMAN ECOLOGY
OF THE NATIONAL O.O. BOGOMOLET'S MEDICAL UNIVERSITY:
PEOPLE, EVENTS, ACHIEVEMENTS**

**Garkaviy S.I., Korshun M.M., Tkachenko I.I.,
Filatova I.M., Tumanova T.O.**

The paper shows the main historical stages of the development and establishment of the Department of Communal Hygiene of the Kiev Medical Institute (now the Department of Municipal Hygiene and Human Ecology with a section of hygiene of children and adolescents of the National O.O. Bogomolets Medical University), the contribution of the Department's staff in the national economy and practical health care.

**Keywords: history of medicine, communal hygiene,
National O.O. Bogomolets Medical University.**

© Гаркавий С.І., Коршун М.М., Ткаченко І.І., Філатова І.М.,
Туманова Т.О. СТАТТЯ, 2015.

кафедри комунальної гігієни з часу її організації 1935 року у Київському медичному інституті до сьогодні, висвітлення основних напрямків науково-педагогічної діяльності колективу кафедри та внеску її провідних фахівців у вирішення проблеми збереження та зміцнення здоров'я населення.

Методи дослідження: бібліографічний, аналітичний, описовий.

Результати. На кафедрі загальної гігієни КМІ, яку у 1929-1932 роках очолював професор Ф.А. Баштан [3, 6, 7], для підготовки санітарних лікарів були організовані спеціальні (доцентські) курси: у 1930 р. курс санітарної гідротехніки вів професор В.К. Красницький, у 1931-1936 роках курс з геології, гідрології і гідрометеорології — професор С.К. Комарницький; курс з основ тепlopостачання, опалення та вентиляції житлових будинків і громадських споруд викладав доцент М.І. Квятковський; основи будівельної техніки і креслення читали доцент В.Л. Тулуб, потім інженер О.О. Дубовцев, курс з житлово-комунальної гігієни протягом 1932-1935 років — лікар Ліхницький С.М. Отже, на практичних заняттях студенти засвоювали основи житлово-комунальної санітарії, будівельної техніки та креслення, тепlopостачання, опалення й вентиляції житлових будинків і громадських споруд, їх водопостачання та водовідведення.

З 1935/1936 н.р. студенти санітарно-гігієнічного факультету КМІ почали вивчати навчальну дисципліну "комунальна гігієна" вже на самостійній кафедрі комунальної гігієни, щойно утвореній шляхом об'єднання зазна-

чених вище курсів. Слід відзначити, що з часу утворення й до кінця минулого століття дисципліна викладалася студентам санітарно-гігієнічного факультету на 7-8 семестрах — лекційний курс обсягом 68-72 години, практичні заняття — 144-154 години, на 12 семестрі (спеціалізація) — 494-496 годин з обов'язковим складанням семестрового й державного іспитів.

Першим завідувачем кафедри комунальної гігієни (1935-1936) було обрано доцента Миколу Васильовича Євменьева [3, 6, 7], у минулому земського санітарного лікаря, залученого О.М. Марзєєвим до роботи у санітарно-епідеміологічному відділі Наркомздоров'я УРСР. Наукові роботи М.В. Євменьева присвячені вивченню й одної недостатності. Кафедра на той час розташовувалася в одному з приміщень Київського університету. З Києва М.В. Євменьев переїхав до Дніпропетровська, де у медичній академії очолив аналогічну кафедру, утворену у 1940/1941 н.р, та керував нею до 1952 року.

З 1937 до 1941 року кафедра комунальної гігієни КМІ функціонувала у приміщенні колишнього "Анатомікуму" по вул. Леніна, 37 (нині вул. Б. Хмельницького, 37). Кафедру очолював доцент С.С. Познанський — перший декан санітарно-гігієнічного факультету (1931-1934 та 1947-1948). Учень О.М. Сісіна, О.В. Молькова, С.І. Радченко, доцент С.С. Познанський — автор понад 100 друківаних праць, серед яких 7 монографій, присвячених питанням здоров'я дітей і підлітків, гігієнічним основам проектування і будівництва будівель, дитячих учбово-виховних закладів.

Кафедра на той час мала кілька лабораторій для вивчення в експедиційних умовах якості питної води, стічних вод, визначення рівнів забруднення атмосферного повітря. Практичні та семінарські заняття проводилися у лабораторіях і безпосередньо на об'єктах. С.С. Познанський читав студентам курс лекцій з комунальної гігієни до 1941 року. Завдяки ініціативі та зусиллям С.С. Познанського і П.І. Баранніка (завуча кафедри загальної гігієни) створюються та зміцнюються форми взаємозв'язку профільних гігієнічних кафедр з санітарно-епідеміологічною станцією як навчальною базою факультету. Розгортаються наукові дослідження з актуальних питань практичної охорони здоров'я.

Загалом у довоєнний період науково-дослідницька діяльність кафедри комунальної гігієни була спрямована на вирішення державних завдань, які поставили внаслідок розвитку промисловості та сільського господарства і стосувалися благоустрою міст, робітничих, дачних, сільських поселень. Зокрема, науковцями кафедри були виконані науково-дослідні роботи (НДР) з таких тем: "Санітарна характеристика і вимоги до очищення стічних вод санітарних пропускників", "Забруднення атмосферного повітря м. Києва за даними снігових проб", "Підземне зрошування як метод очищення стічних вод окремо розташованих будинків", "Вуличний шум у м. Києві та його значення при проектуванні шкільних будівель".

У період Великої Вітчизняної війни в умовах евакуації, спочатку у Харкові, а потім у Челябінську на кафедрі не тільки чи-

М.В. Євменьев (1881-1973)

С.С. Познанський (1894-1983) слухає лекцію колеги-викладача.

талися планові лекції, але й були організовані лабораторні та практичні заняття. Не припинялася наукова робота і допомога установам практичної охорони здоров'я. Співробітниками кафедри була дана гігієнічна оцінка санітарним умовам скиду стічних вод у відкриті водойми промисловими підприємствами і якості питної води у містах Челябинську та Златоусті. Вивчались умови праці на заводі ферросплавів та інших промислових підприємствах, були науково обґрунтовані профілактичні заходи з ліквідації вогнищ висипного тифу, дизентерії тощо.

Після визволення м. Києва від німецької окупації медичний інститут реєвакуювався. У КМІ відновилася діяльність санітарно-гігієнічного факультету, його кафедр. На посаду завідувача кафедри комунальної гігієни був обраний 1944 року заслужений діяч науки, дійсний член АМН СРСР Олександр Микитович Марзєєв, який водночас очолював НДІ загальної і комунальної гігієни та кафедру комунальної гігієни Інституту удосконалення лікарів у Києві [3, 6, 7].

Народився Олександр Микитович у Нижньому Новгороді. 1899 року закінчив Московський вчительський інститут, 1911 р. — медичний факультет Московського університету. Ще студентом останнього курсу брав участь у боротьбі з епідемією холери на Донбасі. Відтоді все життя присвятив боротьбі з епідеміями, справі санітарного оздоровлення країни. Протягом 47 років працював в Україні, з них 20 — у Харкові. Спочатку працював земським санітарним лікарем Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії. Під час Першої світової

війни (1914-1918) пройшов шлях від військового лікаря до головного санітарного лікаря Румунського фронту.

Після демобілізації повернувся на санітарну роботу до Маріуполя. У 1922 р. він заснував журнал "Профилактическая медицина", який користувався великою популярністю у санітарних лікарів.

Згодом розпочалася його педагогічна діяльність у вищих навчальних медичних закладах країни. З 1931 р. О.М. Марзєєв очолив створений за його ініціативи у Харкові Український НДІ комунальної гігієни та водночас кафедру гігієни Українського інституту удосконалення лікарів і кафедру комунальної гігієни Харківського медінституту. Обидві кафедри він очолював до 1941 року.

Після Великої Вітчизняної війни НДІ комунальної гігієни був переведений до Києва. Олександр Микитович очолював колектив цього інституту з часу заснування і до останнього дня свого життя. Він помер 2 лютого 1956 р. Похований у Києві на Лук'янівському кладовищі. Після смерті академіка О.М. Марзєєва Українському НДІ загальної та комунальної гігієни було присвоєне його ім'я (нині ДУ "Інститут гігієни та медичної екології імені О.М. Марзєєва НАМН України").

Вочевидь умови роботи кафедри у перші повоєнні роки були складними. Площа приміщень (біля 100 кв. м) трикімнатної квартири на третьому поверсі у триповерховому житловому будинку на вул. Чкалова, 65 (нині О. Гончара, 65), де розташовувалася кафедра, була недостатньою. Незважаючи на скрутне становище кафедра працювала,

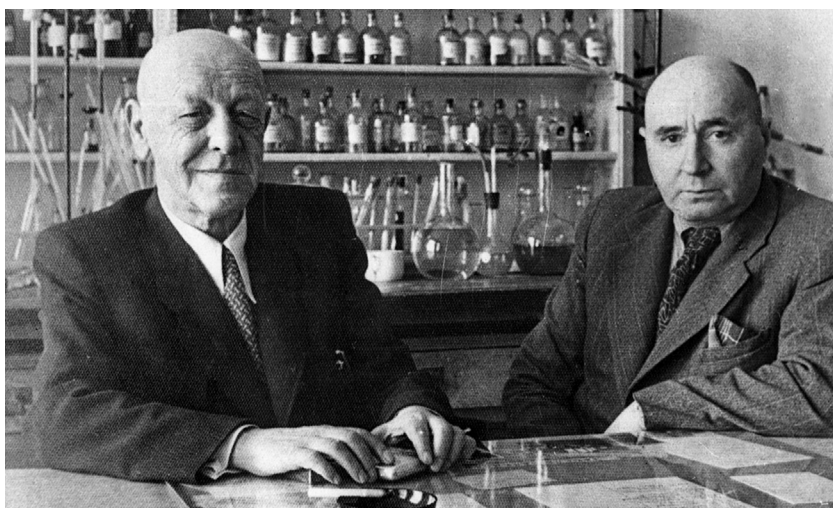
оснащувалася новим обладнанням, приладами. У повному обсязі, передбаченому навчальним планом, читалися лекції, проводилися лабораторні та практичні заняття, здійснювалися виходи на об'єкти. Оскільки не вистачало підручників, О.М. Марзєєв з повною віддачею сил працював над створенням підручника з комунальної гігієни. У його написанні брали участь професори С.С. Англійський, М.М. Данціг, В.М. Жаботинський, В.М. Майданський. Цей перший підручник "Коммунальная гигиена" для студентів санітарно-гігієнічних факультетів медичних інститутів, створений О.М. Марзєєвим, був випущений у Москві у 1951 р. Згодом його було перекладено польською та китайською мовами. Після тяжкої операції, незадовго до смерті, О.М. Марзєєв підготував до друку рукопис другого видання підручника "Коммунальная гигиена", а також власні спогади про діяльність санітарним лікарем, які вийшли друком у 1965 році під назвою "Записки санитарного врача".

Підручник "Коммунальная гигиена" витримав чотири видання (1951, 1968, 1971, 1979). Третє та четверте видання підручника переробив і доповнив професор Василь Михайлович Жаботинський (1895-1983) — завідувач кафедри комунальної гігієни Харківського медінституту (1943-1973), член спілки архітекторів СРСР, активний учасник вирішення проблеми водопостачання та каналізування Донбасу. Підручник став настільною книгою не лише для студентів медичних інститутів, а й для практичних санітарних лікарів.

О.М. Марзєєв користувався великим авторитетом як серед

О.М. Марзєєв (1883-1956)

О.М. Марзєєв та В.М. Жаботинський, 1953 р.

лікарів-гігієністів та епідеміологів, так і інженерів та архітекторів. Був обраний членом правління Спілки архітекторів України, першим головою Українського наукового товариства гігієністів. Але незалежно від посад вважав і називав себе санітарним лікарем.

У зв'язку з нагальними потребами ліквідації наслідків війни, відновлення зруйнованих міст, сіл, промисловості, сільського господарства, а також з огляду на перспективні плани розвитку економіки, народного господарства, культури, освоєння нових територій колектив кафедри за керівництва О.М. Марзеєва працював над виконанням НДР "Руйнування міст України у період війни та окупації та гігієнічні умови їх відновлення" і "Руйнування сільських населених місць в Україні у період війни та окупації і гігієнічні основи їх відновлення". Наукові дослідження були присвячені гігієнічній оцінці житлових умов населення Києва, вивченню ефективності малих квартальних печей для спалювання сміття, обґрунтуванню зони санітарної охорони курорту Ворзель. Перелік 186 праць О.М. Марзеєва засвідчує різнобічну діяльність і надзвичайно різноманітні наукові інтереси вченого.

1956 року, після смерті академіка О.М. Марзеєва, кафедру комунальної гігієни КМІ очолив його учень, член-кореспондент АМН СРСР, заслужений діяч науки УРСР, професор Денис Миколайович Калюжний. Випусник Харківського медінституту (1926) Д.М. Калюжний з 1932 року працював в Українському НДІ комунальної гігієни за керівництва О.М. Марзеєва [3,

4, 6, 7]. Під час Великої Вітчизняної війни очолював санітарно-епідеміологічну лабораторію 1-го Українського фронту. З 1946 до 1956 року працював спочатку заступником директора з наукової роботи, а згодом і директором (1956-1971) НДІ загальної та комунальної гігієни ім. О.М. Марзеєва.

Професор Д.М. Калюжний завідував кафедрою комунальної гігієни Київського державного інституту удосконалення лікарів (1946-1956, 1965-1970) та медичного інституту (1956-1960). Разом з професором Д.М. Калюжним на кафедрі працювали асистенти М.В. Крижанівська, Т.В. Ігнат'єва, І.Л. Курінний.

Курінний Іван Лаврентійович працював на кафедрі комунальної гігієни понад півстоліття. Народився він 20 вересня 1928 р. у селі Каменіватка Шполянського району Черкаської області. Закінчив з відзнакою санітарно-гігієнічний факультет Київського медичного інституту 1955 року. Пройшов шлях від аспіранта кафедри комунальної гігієни (1955-1958) до асистента (1958-1971) та доцента (1971-2008) цієї ж кафедри. Помер І.Л. Курінний 5 серпня 2012 року, похований у Києві на Берковецькому кладовищі. Співробітники та випускники санітарно-гігієнічного факультету багатьох років завжди тепло згадують цю чуйну і, беззаперечно, непересічну людину.

Наукові дослідження кафедри під орудою професора Калюжного Д.М. були присвячені переважно вивченню впливу викидів металургійних заводів і підприємств хімічної промисловості на стан атмосферного повітря населених пунктів і здо-

ров'я їхніх мешканців. За керівництва завідувача кафедри асистенти М.В. Крижанівська та Т.В. Ігнат'єва виконали актуальну та важливу для столиці міста НДР на тему: "Научное обоснование санитарно-защитных зон для предприятий строительной индустрии", за висновками та рекомендаціями якої було внесено з сельбищної зони Києва за його межі асфальто-толевий завод — потужне джерело забруднення атмосферного повітря міста.

Професор Д.М. Калюжний опублікував понад 200 наукових праць, присвячених санітарній охороні атмосферного повітря, гігієнічному плануванню і благоустрою населених місць, гігієнічним питанням польового розташування військ. Він розкрив механізми дії на організм низки забруднювачів повітряного середовища, закономірності поширення їх навколо металургійних підприємств, вплив на здоров'я населення. Ці роботи стали підґрунтям санітарної класифікації промислових підприємств і наукового обґрунтування розмірів санітарно-захисних зон.

Продовжуючи дослідження свого вчителя, академіка АМН СРСР О.М. Марзеєва з проблем гігієни села, професор Д.М. Калюжний зробив вагомий внесок у гігієнічну мотивацію прогнозів розвитку, благоустрою і забудови сільських населених місць України, зонування їхньої території з урахуванням забруднення навколишнього середовища тощо.

На підставі нових наукових підходів і у тісному зв'язку з потребами практичної охорони здоров'я активізувалося вивчення питань з проектування та експлуатації лікувально-профі-

Д.М. Калюжний (1900-1976)

О.М. Марзеєв та Д.М. Калюжний, 1953 р.

лактинних установ, регламентації параметрів мікроклімату та повітряного середовища громадських і житлових приміщень, удосконалення методів очищення стічних вод за різного рівня благоустрою об'єктів. Великої уваги надавали проблемам гігієни села, а саме: умовам праці, побуту, відпочинку й оздоровленню працівників сільського господарства, гігієнічному регламентуванню використання хімічних засобів захисту рослин. Проводили дослідження, пов'язані з освоєнням космічного простору, створенням територіально-промислових комплексів, впровадженням передових технологій. Вивчали мікроелементний склад води та ґрунту, доцільність використання ультрафіолетового випромінювання з профілактичною метою.

У зв'язку з виходом постанови Уряду УРСР про те, що керівники не можуть поєднувати основну роботу з роботою за сумісництвом, проф. Д.М. Калюжний 1960 року залишив посаду завідувача кафедри комунальної гігієни КМІ. Кафедру очолив професор Рафаїл Давидович Габович, який на останньому році навчання у КМІ спеціалізувався з санітарно-гігієнічного фаху і прослухав перший курс комунальної гігієни, прочитаний 1931 року професором Баштаном Ф.А. [3, 6, 7]. Професор Габович Р.Д. запросив на кафедру на той час молодих і перспективних співробітників Гончарука Є.Г., Сучкова Б.П., Степаненко Г.П., Врочинського К.К., Ципріяна В.І., які у майбутньому стали відомими вченими.

Професор В.І. Ципріян очолював кафедру гігієни харчування, а професори Сучков Б.П. і Степаненко Г.П. плідно працювали на кафедрі загальної гігієни, пропедевтики та радіаційної гігієни (наразі гігієни та екології).

У науковій тематиці кафедри стало провідним експериментальне спрямування досліджень у галузі гігієни водопостачання, очищення та знезаражування стічних вод, вивчення гігієнічного значення мікроелементного складу об'єктів навколишнього природного середовища.

Одним з напрямків наукової роботи колективу кафедри були дослідження, які виконував особисто Рафаїл Давидович з вивчення гігієнічного значення фтору питної води.

В умовах експерименту Габович Р.Д. вивчав обмін фтору в

організмі та вплив води з різними концентраціями фтору на функціональний стан органів і систем, а також на деякі показники реактивності організму. Дослідив та описав захворюваність на флюороз та карієс населення України. Першим охарактеризував осередки флюорозу на території України і встановив взаємозв'язок між концентрацією фтору у питній воді та клінічною картиною флюорозу. Склали карти вмісту фтору у підземних водах України, обґрунтував потребу у фторуванні питної води і профілактичні заходи з запобігання виникненню епідемічного флюорозу та карієсу зубів.

Професор Р.Д. Габович написав низку монографій, які дістали високу оцінку вітчизняних та іноземних фахівців медичної галузі: "Фтор и его гигиеническое значение" (1957), "Фторирование и обезфторивание питьевой воды" (1968), "Фтор в стоматологии и гигиене" (1969, перевидана у США, 1977), "Гигиенические проблемы фторирования питьевой воды" (1978) та ін.

За керівництва проф. Р.Д. Габовича співробітники кафедри, аспіранти та студенти-гуртківці виконували наукові дослідження з кількох актуальних проблем, зокрема "Гігієнічні питання озонування питної і стічної води". Разом з цим співробітниками кафедри проведено численні дослідження з гігієни лікарень. Їхні результати викликали науковий резонанс серед гігієністів. 1966 року кафедрою проведена перша Всесоюзна конференція з гігієни лікарень, на якій було вироблено загальні напрями та методичні підходи до подальшого вивчення озна-

ченого питання. Під орудою вченого над проблемою "Гігієнічні основи містобудування" плідно працювали доцент М.В. Крижанівська та асистент Т.К. Ігнат'єва. До проведення практичних занять з комунальної гігієни залучали досвідчених санітарних лікарів Київської міської СЕС В.Х. Явдошука, Є. Кацена, відомчих санітарних лікарів Дніпровського річкового водопроводу В.А. Дунаєвського, Д.Г. Андрусенко, відомчої лабораторії Київського управління водопровідно-каналізаційного господарства С.Й. Добрушину, інспекторів відділу комунальної гігієни Головного санітарно-епідеміологічного управління МОЗ УРСР С.П. Кортильова, В.П. Дорошенко, В.М. Кучеряву.

Зміцнювалася матеріальна база кафедри. Завдяки зусиллям проф. Р.Д. Габовича (у 1962-1965 роках він був деканом санітарно-гігієнічного факультету) у 1967/1968 навчальному році усі гігієнічні кафедри отримали приміщення у новому п'ятиповерховому санітарно-гігієнічному корпусі, збудованому на Брест-Литовському проспекті (нині пр. Перемоги, 34) біля морфологічного корпусу.

Знання і досвід професор Габович Р.Д. передавав студентам та учням. Ерудований педагог, визнаний фахівець, він зробив вагомий внесок в удосконалення викладання гігієнічних дисциплін і підготовку санітарних лікарів. Йому належить низка праць з методики викладання, підручники та навчальні посібники, які високо оцінили гігієнічна спільнота та студентство. Колектив кафедри працював над створенням навчальних посібників, серед них — "Руководство к

Колектив кафедри комунальної гігієни, який після Д.М. Калюжного очолив Р.Д. Габович. 1961 р.

практическим занятиям по коммунальной гигиене" (1966). Підручник "Гигиена" для студентів лікувальних і педіатричних факультетів (витримав три видання), авторами якого є професори Р.Д. Габович, Г.Х. Шахбазян та доцент С.С. Познанський, став головним джерелом гігієнічних знань багатьох поколінь студентів, які у ньому, разом з фундаментальністю викладу, цінували легкість мови та доступність подачі матеріалу.

Крім того, проф. Р.Д. Габович опублікував чимало праць та підготував до друку кілька підручників для вищих та середніх медичних навчальних закладів. У співпраці з проф. Іриною Іванівною Даценко Рафаїл Давидович (вже був на заслуженому відпочинку) написав підручники для студентів вищих медичних навчальних закладів "Основи загальної і тропічної гігієни" (1995), "Профілактична медицина. Загальна гігієна з основами екології" (1999), в яких відображені основні розділи профілактичної медицини та враховано специфіку профілактичної діяльності майбутніх лікарів.

Незадовго до смерті Р.Д. Габович написав свою останню працю, автобіографічну книгу "Командировка в лабиринты смерти", в якій звертається до нового покоління лікарів зі сповіддю про період свого життя у тяжкі роки Великої Вітчизняної війни. Ці героїчні роки життя великого вченого-гігієніста зі світовим іменем є прикладом виконання лікарського обов'язку в умовах щохвилино смертельної небезпеки. Книга випущена Львівською видавничою фірмою "Афіша" у 2002 році. Помер професор Р.Д. Габович 14 березня 2003 р. на 93-му році життя, не дочекавшись виходу у світ своєї останньої праці.

1968 року професор Р.Д. Габович передав кафедру своєму учневі — молододому професору, доктору медичних наук Євгену Гнатовичу Гончаруку, а сам очолив кафедру загальної гігієни КМІ (1968-1979). Є.Г. Гончарук пройшов непростий, хоча прекрасний життєвий шлях [1-3, 6, 7]. Народився Є.Г. Гончарук 7 січня 1930 року у Великому Острожку Хмельницького району Вінницької області у багатодітній селянській родині. Середню школу він закінчив 1948 року у місті Бердичів на Житомирщині. Одержавши атестат зрілості, він цього ж року вступив на перший курс санітарно-гігієнічного факультету КМІ, який закінчив з відзнакою і рекомендацією Вченої ради на наукову роботу 1954 року. Цього ж року вступив до аспірантури на кафедру загальної гігієни КМІ, де за керівництва завідувача кафедри, проф. Баранніка П.І. достроково закінчив аспірантуру і підготував кандидатську дисертацію на тему: "К вопросу гигиенической оценки очистки сточных вод на полях подземного орошения (филтрации)".

З 1 липня 1957 р. Є.Г. Гончарук за направленням МОЗ УРСР розпочав трудову діяльність у Тернопільському медінституті на посаді асистента кафедри гігієни, де протягом першого року очолював кафедру.

Після захисту у квітні 1961 року кандидатської дисертації Гончарук Є.Г., на запрошення професора Габовича Р.Д., повертається до Києва та з 14 вересня 1961 року обирається на посаду асистента кафедри комунальної гігієни Київського медінституту. Уся подальша діяльність Євгена Гнатовича пов'язана з Alma mater. З 1961 по 1964 рік він — асистент, з 1964 по 1968 р. — доцент, з 1968 по 2004 р. — завідувач кафедри комунальної гігієни.

1979 року його призначають деканом санітарно-гігієнічного факультету, який він очолював протягом 11 років.

1984 року професора Є.Г. Гончарука обрали член-кореспондентом АМН СРСР і призначили ректором Київського медінституту імені О.О. Богомольця. У 1988 р. його обрали дійсним членом АМН СРСР. З 1991 року він — академік Російської академії медичних наук. За плідну наукову і педагогічну діяльність

Є.Г. Гончарука обирають академіком НАН України (1992), академіком АПН України (1992), академіком АМН України (1993). Згодом він — академік Міжнародної академії наук вищої школи (1995), академік Академії природничих наук загальноросійського об'єднання вчених (1995), академік Польської академії медицини (1997), академік Всесвітньої академії медицини Альберта Швейцера (1999). Гончарук Є.Г. — двічі лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки (1997, 2002), заслужений діяч науки і техніки УРСР (1990).

Академік НАН і АМН України Є.Г. Гончарук очолював НМУ імені О.О. Богомольця близько 20 років (до липня 2003 р.). З 16 липня 2003 р. по 19 квітня 2004 р. він — перший почесний ректор і завідувач кафедри комунальної гігієни та екології людини НМУ. Помер академік Гончарук Є.Г. 19 квітня 2004 р. на 75 році життя. Поховано вченого на Байковому цвинтарі у м. Києві.

Саме завдяки ініціативі та активній участі ректора Є.Г. Гончарука Київський медичний інститут 1992 р. був реорганізований в Український державний медичний університет, а згодом (1995) він другим в Україні після Університету ім. Т.Г. Шевченка отримав статус національного і став Національним медичним університетом імені О.О. Богомольця. За активного сприяння ректора Є.Г. Гончарука у НМУ було створено низку нових факультетів, 15 кафедр, науково-дослідний гігієнічний центр, нині Інститут гігієни та екології, який очолює учень академіка Є.Г. Гончарука, д.мед.н., професор, член-кореспондент НАМН України, лауреат Державної премії у галузі науки і техніки України Бардов Василь Гаврилович, завідувач кафедри гігієни та екології НМУ. Нині цей інститут очолює теж учень Є.Г. Гончарука та В.Г. Бардова, д.мед.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії у галузі науки і техніки України, професор Омельчук Сергій Тихонович.

З 1968 року наукова тематика кафедри концентрувалася на двох основних напрямках — санітарний благоустрій сільських населених пунктів і окремо розташованих об'єктів та розробка теоретичних основ, методології і принципової схеми нормування екзогенних хімічних речовин у ґрунті.

Є.Г. Гончарук (1930-2004)

Експериментальний напрямок у педагогічній діяльності та науковій тематиці кафедри став провідним. Зростав і штат кафедри, де працювали доценти Курінний І.Л., Рахов Г.М., асистенти Ципріян В.І., Прокопов В.О., Кармазін В.Є., Федоренко З.П., аспірант Шуляк Е.В., ст. лаборант-хімік Семенченко З.М., 5 препаративів. Відбувалася зміна поколінь.

На кафедру прийшли нові співробітники. Серед них асистенти Дерев'яно Я.Я., Волошин В.О., Гаркавий С.І., Геєць В.І., аспіранти Авраменко Л.М., Спасов О.С. (з Болгарської Народної Республіки), наукові співробітники Салата О.В., Ніконьонко В.О., Шостак Л.Б., старші лаборанти Савіна Р.В., Журба Т.В., Ценілова С.О., Орлова Т.І. та інші. Багато з них нині працюють у НДІ, Державній санітарно-епідеміологічній службі.

Наукові дослідження, які проводяться у цей період на кафедрі, присвячені вирішенню широкого кола практичних питань. Серед них — профілактика гострих кишкових інфекцій та інвазій, що поширюються серед населення водним шляхом, завдяки санітарній охороні підземних джерел господарсько-питного водопостачання та малих річок від забруднення побутовими і промисловими стічними водами, очистки і знезаражування стічних вод, у т.ч. стічних вод лікарень, санітарної охорони ґрунту, благоустрою села. Водночас проводяться дослідження з попередження гострих і хронічних отруєнь серед сільського населення екзогенними хімічними речовинами (ЕХР) шляхом наукового обґрунтування гранично допустимого вмісту останніх у ґрунті, куди вони потрапляють при використанні агрохімікатів у сільському господарстві.

Оснащення кафедри поповнюється новими приладами та медичним обладнанням. У практичні заняття вводяться сучасні методи дослідження. Значна увага приділяється викладанню запобіжного санітарного нагляду. Видаються навчальні посібники: курс лекцій "Малая канализация" ч. 1, 2, (1970), "Предупредительный санитарный надзор в гражданском строительстве" (1972), "Основы предупредительного санитарного надзора" (1975), перше загальноносоюзне "Руководство к практическим занятиям по комму-

нальной гигиене", що витримало три видання (1977, 1982, 1990). Викладачами створено 15 нових учбових проектів з усіх розділів комунальної гігієни. За участі проф. Є.Г. Гончарука розроблено і затверджено Загальноносоюзну програму з комунальної гігієни для студентів 4 і 6 курсів санітарно-гігієнічних факультетів медичних інститутів (1976, 1984). Необхідно зазначити, що саме за останньою програмою вивчають нині комунальну гігієну студенти вищих медичних навчальних закладів у Росії, інших країнах СНД. На кафедрі 1985 року видаються "Методические указания к проведению первичной специализации по коммунальной гигиене" (1991 р. перевидані українською мовою) та інші.

У 1985/1986 н.р. кафедрі доручено викладання пропедевтики гігієни для студентів 3 курсу медико-профілактичного факультету. Назва кафедри змінилася на "кафедру загальної і комунальної гігієни". Збільшилася площа навчальних кімнат та наукових лабораторій. У межах 5 поверху санітарно-гігієнічного корпусу сучасними приладами та медичним обладнанням оснащені 7 учбових кімнат, 10 наукових лабораторій. На кафедру прийшли нові талановиті співробітники — старший викладач М.І. Марценюк, асистенти Санова А.Г., Ткаченко І.І., Музичук Н.Т., Коршун М.М., Смагін Г.В., аспірант Філатова І.М. та інші. У штаті кафедри працюють 27 наукових співробітників. Серед них — професор Ліпатова Т.Е., кандидат біологічних наук Третяк Н.П., вступники факультету Прокопович О.С., Голубчиков М.В. та інші. На кафедрі вперше у СРСР почали викладати методику вивчення впливу факторів навколишнього природного середовища на здоров'я населення з використанням електронно-обчислювальної техніки та розроблених викладачами кафедри програм. З цією метою вперше у СРСР для вищих медичних навчальних закладів було видано навчальний посібник "Изучение влияния факторов окружающей среды на здоровье населения" (1989). До програми з навчальної дисципліни "комунальна гігієна" включено нові теми практичних занять з вивчення впливу якості питної води, житлово-побутових умов, за-бруднення атмосферного повітря і санітарного стану ґрунту на здоров'я населення.

Згідно з рішенням ректорату КМІ у 1987/1988 н.р. кафедрі доручається забезпечення викладання курсу радіаційної гігієни для студентів санітарно-гігієнічного факультету. Назва кафедри змінюється на "кафедру комунальної та радіаційної гігієни". Для покращання підготовки студентів з дозиметричного контролю навчальні кімнати та лабораторії оснащені сучасними радіометричними приладами, створена дозиметрична лабораторія. Колектив кафедри бере участь у виконанні наукової тематики, пов'язаної з проблемою ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

З 20 листопада 1995 р. кафедрі реорганізовано у "кафедру комунальної гігієни та екології людини". Зазнав змін і навчальний план. Кафедра відтоді викладає самостійну гігієнічну дисципліну "Комунальна гігієна та екологія людини" на 4 та 6 курсах медичних факультетів і факультеті підготовки лікарів для Збройних Сил України. З вересня 2001/2002 н.р. на кафедрі проходять навчання студенти 6 курсу за спеціальністю 7.110105 "Медико-профілактична справа". Кафедра, як опорна, здійснює координацію діяльності профільних кафедр вищих навчальних медичних закладів України з комунальної гігієни, забезпечує підготовку викладачів факультету підвищення кваліфікації вищих медичних навчальних закладів III та IV рівнів акредитації та медичних училищ, навчання лікарів-інтернів за спеціальністю "комунальна гігієна".

На кафедрі оснащені та діють лабораторії хроматографічних, спектрофотометричних, фізико-хімічних методів досліджень, моделювання процесів міграції ЕХР з ґрунту у суміжні середовища. Викладачі беруть активну участь у створенні нових навчальних планів, типових і робочих програм, кваліфікаційних характеристик, інших важливих нормативно-правових документів. Кафедра бере активну участь у щорічних факультетських науково-методичних конференціях, залучає до наукової роботи студентів і молодих вчених. Понад півстоліття проводяться комплексні дослідження з санітарної охорони поверхневих і підземних джерел господарсько-питного водопостачання від хімічних та мікробіологічних забруднень. З цією метою винайдені нові ефективні споруди

з очищення й доочищення стічних вод і знешкодження їхнього мулу, зокрема стічних вод інфекційних лікарень, складів отрухохімікатів. Науково обґрунтована гігієнічна ефективність олігодинамічної дії міді, інтенсифікованої низькоградієнтним електричним полем, для знезаражування води. З метою санітарної охорони ґрунту від хімічних забруднювачів і попередження виникнення серед населення гострих і хронічних отруень ЕХР за керівництва академіка Є.Г. Гончарука розроблено теорію, методологію і принципову схему нормування ЕХР у ґрунті. Розкрито механізм виникнення гострих і хронічних отруень серед населення на сільськогосподарських полях, оброблених пестицидами, і запропоновано заходи з їх профілактики.

Характеризуючи ці напрямки наукових досліджень кафедри, слід зазначити, що Євгеном Гнатовичем Гончаруком особисто вивчено дальність поширення хімічних і біологічних забруднень по вертикалі і горизонталі у ґрунті, що дозволило науково обґрунтувати мінімальний фільтруючий шар (1 м), який забезпечує ефективну очистку стічних вод і попереджує забруднення ґрунтових вод. Науково обґрунтовано мінімальну глибину заглиблення підземної зрошувальної мережі (0,5-0,6 м), яка забезпечує ефективну очистку стічних вод і охорону поверхні ґрунту над спорудами підземної фільтрації від хімічного і біологічного забруднення. Встановлено час виживання (до 200 діб) ентеропатогенних і санітарно-показових мікроорганізмів та тривалість мінералізації органічних речовин (400 діб) у потоці підґрунтових вод, що дало можливість науково обґрунтувати санітарно-захисні зони між джерелом забруднення та водозабірними спорудами господарсько-питного водопостачання. Визначено оптимальний час (3 доби) перебування стічних вод у септику, оптимальні органічні та гідравлічні навантаження на споруди підземної фільтрації, що гарантують високу ефективність очистки стічних вод від хімічних і біологічних забруднень; період повного самоочищення ґрунту над спорудами підземної фільтрації після припинення їх функціонування (не менше 1 року), що враховується при відведенні земельних ділянок під будівництво, тощо.

З цією ж метою Є.Г. Гончарук разом зі своїми учнями, аспірантами та викладачами кафедри Е.Б. Шуляк, В.О. Прокіповим, Л.М. Авраменко, В.П. Гайдюком, В.О. Волошиним, С.І. Гаркавим, О.В. Салатою, В.М. Удод науково обґрунтували умови високоефективного використання нових типів очисних каналізаційних споруд на повну біологічну очистку, які повторюють процеси самоочищення у водоймах. Це циркуляційно-окислювальні канали; аероокислювачі радіального типу; біологічні фільтри з блочним навантаженням піносклом; компактні каналізаційні установки заводського виготовлення, аеротенки-освітлювачі колонного типу, симбіотенки. При цьому науково обґрунтовано такі оптимальні параметри (тривалість аерації не менше 24 годин, органічні навантаження від 0,06 до 0,25 г БПК на 1 г мулу на добу, доза активного мулу 3-5 г/л зони аерації компактних каналізаційних споруд і їхніх прототипів та ін.), які забезпечують високий ефект біохімічної очистки стічних вод у режимі "повного окислення", високий ступінь звільнення стічних вод від ентеровірусів, патогенних ешерихій, шигел, сальмонел, яєць геогельмінтів.

Науково обґрунтовано санітарно-мікробіологічні критерії бактеріального та вірусного забруднення біологічно очищених стічних вод населених пунктів (індекс кишкових паличок і коліфагів — відповідно не більше 1000, ентеровірусів — не більше 100), які подаються на землеробські поля зрошення для доочистки у ґрунті. За норми поливу біологічно очищеними стічними водами 1000 м³/га на рік однометровий шар ґрунту забезпечує повну затримку мікроорганізмів з фільтрату і гарантує збереження від забруднення ґрунту, підземних вод і поверхневих водойм.

Створено нові споруди з очистки та доочистки стічних вод і знешкодження їхнього мулу, у т.ч. інфекційних лікарень, тваринницьких та птахівницьких приміщень, складів отрухохімікатів; запропоновано методіку прискорення біологічного дозрівання каналізаційних споруд за допомогою винайденого Гончаруком Є.Г. і його учнями сухого активного мулу; створено та впроваджено нову біотехнологію мікробної очистки промислових стічних вод від сполук

шестивалентного хрому, неіоногенних поверхнево-активних речовин та барвників за допомогою селекціонованих штамів бактерій, на що отримано понад 50 патентів на винаходи. Запропоновано понад 100 принципів нових оригінальних високо-ефективних схем з очисними спорудами малої каналізації та понад 100 різних гігієнічних рекомендацій з їх оптимального улаштування і експлуатації.

Впровадження вищезазначених розробок та гігієнічних рекомендацій дозволило покращити санітарну охорону ґрунту, поверхневих і підземних джерел господарсько-питного водопостачання від побутових і промислових стічних вод, знизити (мінімум у 13 разів) рівень кишкових інфекцій та інвазій у каналізованих сільських населених пунктах.

Вирішуючи другу проблему, яка логічно продовжувала першу, Гончарук Є.Г. створив теорію, методологію і принципову схему гігієнічного нормування ЕХР у ґрунті. Основні концептуальні положення теорії і методики нормування ЕХР у ґрунті вчений вперше проголосив 1972 року на XVI Загальносоюзному з'їзді гігієністів і санітарних лікарів. Надалі ці положення знайшли відображення у розроблених ним разом зі своїми учнями — співробітниками кафедри В.І. Геєцем, В.Є. Кармазіним, В.Г. Ніконенком, О.С. Прокіповичем, О.С. Спасовим В.І. Ципріяном, Л.Б. Шостак "Методических рекомендациях по установлению ПДК химических веществ в почве" (1976) та "Методических рекомендациях по гигиеническому обоснованию ПДК химических веществ в почве" (1982); монографії Є.Г. Гончарука "Санитарная охрана почвы от загрязнения химическими веществами" (1977), керівництві Є.Г. Гончарука, Г.І. Сидоренко "Гигиеническое нормирование химических веществ в почве" (1986), у численних статтях, опублікованих у вітчизняних та зарубіжних наукових і науково-практичних виданнях.

Принципова схема нормування ЕХР у ґрунті включає всебічне вивчення у лабораторному експерименті закономірностей процесів міграції і детоксикації хімічних речовин у ґрунті, встановлення їхніх граничних концентрацій за шістьма показниками шкідливості (органолепитичним, міграційно-водним, міграційно-повітряним, фітоаку-

муляційним або транслокаційним, загальносанітарним і токсикологічним), а також вивчення у натурному експерименті впливу забруднення ґрунту на здоров'я населення. Для стандартизації умов проведення експериментальних досліджень академіком Є.Г. Гончаруком були розроблені оригінальні лабораторні моделі: фітокліматична камера для вивчення процесів міграції ЕХР з ґрунту у рослини, а також стабільності ЕХР у різних ґрунтово-кліматичних умовах. Були створені також повітряно-міграційні камери і фільтраційні колони для встановлення закономірностей надходження хімічних речовин з ґрунту в атмосферне повітря і підземні води та пристрої, які моделюють поверхневий стік у відкритій водойми. Крім того, ним було запропоновано єдиний модельний еталон ґрунту (МЕГ), що має постійний гранулометричний і фізико-хімічний склад, максимальну фільтруючу, мінімальну сорбційну і поглинальну здатність. Науково обґрунтовано фітотестрослини, які максимально накопичують ЕХР, чим забезпечують у природних клімато-ландшафтних умовах коефіцієнт запасу ГДК у 10-20 разів для природних ґрунтів. У результаті глибоких фундаментальних досліджень академіком Гончаруком Є.Г. разом з його ученицею, аспіранткою кафедри І.М. Філатовою (наразі доцент кафедри) вивчені процеси сорбції пестицидів та інших хімічних речовин на крапельках

водного туману. Це дало змогу розкрити механізм виникнення гострих, у т.ч. смертельних, отруєнь людей на сільськогосподарських полях, оброблених пестицидами, і розробити методичні рекомендації з прогнозування критичної зони метеорологічних параметрів для організації відповідних профілактичних заходів. Саме ці дослідження дозволили академіку Є.Г. Гончаруку та іншим вченим розробити і офіційно встановити ГДК у ґрунті низки пестицидів, таких важких металів, як свинець, ртуть, кобальт, цинк, нікель, мідь, ванадій і їхніх солей ("Предельно допустимые концентрации химических веществ в почве" № 1496-76, № 1968-79, № 2264-80, № 2546-82). В експериментальних дослідженнях академіком Є.Г. Гончаруком разом з його учнями Коршун М.М. (наразі професор кафедри) та Верпівським О.М. встановлено, що у патогенезі порушень, виявлених при поєднаній дії солей важких металів (свинцю, кадмію тощо), пестицидів, нітратів та іонізуючого випромінювання, суттєве значення мають активація перекисного окислення ліпідів, виснаження антиоксидантних систем організму, розвиток тканинної і циркуляторної гіпоксії, які підпорядковуються хроноконцентраційній залежності. Спрямовуючи свою дію на одні й ті ж біологічні системи (перекисне окислення ліпідів та антиоксидантні системи), пестициди, нітрати, солі свинцю і кадмію та іонізуюче випромінювання

взаємно посилюють дію одне одного.

Показники стану антиоксидантної системи (активність пероксидази і каталази у крові, церулоплазміну у сироватці крові та перекисного окислення ліпідів (рівень ТБК-активних продуктів пероксидації, зокрема малонового діальдегіду, у біосубстратах і спонтанна хемолюмінесценція сироватки крові) є найбільш чутливими, інформативними, залежними від рівнів і тривалості дії, що дозволяє використовувати їх як критерії раннього виявлення і адекватної оцінки несприятливого впливу зазначених чинників.

Для експериментального вивчення токсичності пестицидів, важких металів і їхніх солей в умовах ізольованої і комбінованої дії академіком Є.Г. Гончаруком разом з учнем, молодшим науковим співробітником кафедри М.В. Голубчиковим (нині д.мед.н., професор, завідувач кафедри у НМАПО ім. П.Л. Шупика) запропоновано оригінальну модельну систему "матиплід-новонароджений".

Значний вклад колективом кафедри зроблено в удосконалення навчального процесу. На кафедрі створено перше у СРСР "Руководство к практическим занятиям по коммунальной гигиене", що витримало три перевидання (1977, 1982, 1990). За редакцією Є.Г. Гончарука у 1995 році видавництвом "Вища школа" видано підручник "Загальна гігієна (пропедевтика гігієни)" для студентів вищих медичних

Колектив кафедри, 2010 рік.

навчальних закладів. Цей підручник 1997 року був відзначений Державною премією у галузі науки і техніки України за кращий підручник, виданий українською мовою для студентів вищих медичних навчальних закладів, а у 2000 р. перевиданий російською мовою. Видавництвом "Здоров'я" у 2003 р. видано українською мовою підручник "Комунальна гігієна" (Є.Г. Гончарук, В.Г. Бардов, С.І. Гаркавий, О.П. Яворовський та ін.), який у 2007 році було відзначено премією НАМН України у галузі профілактичної медицини. На прохання іноземних російськомовних студентів 2006 року підручник перекладений російською мовою.

З 21 квітня 2004 року обов'язки завідувача кафедри покладено на професора Гаркавого Сергія Івановича, учня академіка НАН і АМН України Є.Г. Гончарука, який 1971 року закінчив з відзнакою і рекомендацією на наукову роботу санітарно-гігієнічний факультет Київського медичного інституту.

Доктор медичних наук (2003), лауреат Державної премії у галузі науки і техніки України (1997), лауреат премії АМН України з профілактичної медицини (2007). Лікар вищої категорії за спеціальністю комунальна гігієна. Обіймав посади головного державного санітарного лікаря Ставищенського району Київської області (1971-1972), завідувача відділення гігієни харчування Київської обласної СЕС (1973).

Від 1973 року у Київському медичному інституті — асистент (1973-1985), доцент (1985-2004), професор, в.о. завідувача кафедри (2004-2006), завідувач кафедри комунальної гігієни та екології людини (з 2006 р.).

2008 року у зв'язку з реорганізацією до кафедри комунальної гігієни була приєднана кафедра гігієни дітей та підлітків, що вкотре призвело до зміни назви кафедри на "кафедру комунальної гігієни та екології людини з секцією гігієни дітей і підлітків".

У складі теперішньої об'єднаної кафедри працює 21 співробітник професорсько-викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу. Науково-педагогічну діяльність здійснюють професор Берзін В.І., учні академіка Є.Г. Гончарука, професор Коршун М.М., доценти Ткаченко І.І. та Філатова І.М., доценти Дема О.В., Кучеренко О.С., Стасюк Л.А., Гаркавий С.С., старший викладач Ба-

ранова М.М., асистенти Горбачевський Р.В., Бевз Р.Т., Туманова Т.О., Бурлака А.І., Кондратюк О.С. та інші.

У сучасний період перебудови освіти у вищих навчальних медичних закладах кафедра забезпечує викладання навчальних дисциплін "Комунальна гігієна" і "Гігієна дітей та підлітків" студентам 6 курсу 4-го медичного факультету, які навчаються за спеціальністю "Медико-профілактична справа"; "Гігієна та екологія" — студентам 3 та 6 курсів медичного факультету № 3, які навчаються за спеціальністю "Педіатрія"; факультету підготовки лікарів для Збройних Сил України; російськомовним іноземним студентам, які навчаються за спеціальністю "Лікувальна справа". Вітчизняні та англомовні студенти фармацевтичного факультету (очна та заочна форми навчання) вивчають на кафедрі "Основи екології" (1 курс), "Гігієну у фармації", "Гігієну та промислово-санітарію" (3 курс); "Екстремальну медицину" (4 курс). Студенти медичних факультетів, які навчаються за фахом "Лікувальна справа", опановують на кафедрі на 2 курсі "Домедичну допомогу у надзвичайних ситуаціях" (вітчизняні студенти медичного факультету № 2) та "Медицину надзвичайних ситуацій" (російськомовні іноземні студенти) та на 4 курсі — "Цивільний захист". Викладачі кафедри плідно працюють над створенням нових навчальних програм, кваліфікаційних характеристик, інших важливих нормативно-правових документів, беруть активну участь у щорічних факультетських науково-методичних конференціях, залучають до наукової роботи студентів та молодих вчених. Наукова тематика кафедри концентрується на двох основних напрямках, започаткованих ще академіками О.М. Марзеевим і Є.Г. Гончаруком. Експериментальний напрямок у педагогічній діяльності та науковій тематиці кафедри залишається провідним.

З часу утворення та становлення кафедри її колектив зробив вагомий внесок у підготовку лікарів-гігієністів, епідеміологів, науковців з проблем профілактичної медицини та розвиток гігієнічної науки в Україні та за її межами. За останні 40 років на кафедрі захистили дисертації 32 доктори та 44 кандидати наук, опубліковано понад 600 наукових та методичних робіт, у т.ч. понад 50 монографій, підручників та навчальних посібників,

більше 20 винаходів і патентів, понад 100 затверджених офіційних нормативних документів для практичної охорони здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виленский Ю.Г., Гаркавий С.И., Прокопович А.С. Академик Евгений Игнатьевич Гончарук. Повесть о жизни / под ред. член-кор. АМН Украины В. Бардова. — Винница: Нова книга, 2005. — 167 с.

2. Бардов В.Г., Яворовський О.П., Гаркавий С.І. Життя та діяльність Є.Г. Гончарука — приклад для наслідування студентам вищих медичних навчальних закладів // Гігієна населених місць. — 2004. — Вип. 44. — С. 3-10.

3. Гаркавий С.І., Музичук Н.Т., Ткаченко І.І., Коршун М.М. та ін. До 70-річчя від дня заснування кафедри комунальної гігієни та екології людини НМУ імені О.О. Богомольця МОЗ України // Мат. наук.-пр. конфер. "Профілактична медицина: проблеми і перспективи". — К., 2005. — С. 24-34.

4. Гаркавий С.І., Туманова Т.О. Спогади про Д.М. Калюжного на чолі кафедри комунальної гігієни Київського медичного інституту // Вехи життя Дениса Николаевича Калюжного / Сердюк А.М., Виленский Ю.Г. — Київ: Фирма "Деркул", КЖД "София", 2010. — С. 213-219.

5. Гаркавий С.І., Бевз Р.Т., Баранова М.М., Стасюк Л.А. З життя Семена Семеновича Познанського — вченого-гігієніста, педагога — завідувача кафедри комунальної гігієни (1936-1941), кафедри гігієни дітей та підлітків (1946-1962), першого декана (1930-1934 та 1947-1948) санітарно-гігієнічного факультету Київського медичного інституту (до 120-річчя від дня народження) // Матеріали навчально-методичної конференції медичного факультету № 4 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця "Актуальні питання профілактичної медицини". — Київ, 2015. — С. 11-14.

6. Макаренко И.М., Полякова И.М. Биографический словарь заведующих кафедрами и профессоров Киевского медицинского института (1841-1991). — К.: Здоров'я, 1991. — 160 с.

7. Міністерство охорони здоров'я України. Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця. До 75-річчя санітарно-гігієнічного факультету. Сторінки історії факультету. — Київ, 2005. — 136 с.

Надійшла до редакції 07.11.2015

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF THE O. BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY NUTRITIONAL HYGIENE DEPARTMENT AS A COMPONENT OF NUTRITIONAL SAFETY NATIONAL SYSTEM

Omelchuk S.T., Kuzminska O.V., Grynzovskiy A.M., Velykaya N.V., Bilko T.M., Anistratenko T.I., Ieltsova L.B., Gulay T.O., Aleksiychuk V.D., Bilous S.V.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ ГІГІЄНИ ХАРЧУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ХАРЧОВОЇ БЕЗПЕКИ

**ОМЕЛЬЧУК С.Т.,
КУЗЬМІНСЬКА О.В.,
ГРИНЗОВСЬКИЙ А.М.,
ВЕЛИКА Н.В., БІЛКО Т.М.,
АНИСТРАТЕНКО Т.І.,
ЕЛЬЦОВА Л.Б., ГУЛАЙ Т.О.,
АЛЕКСІЙЧУК В.Д.,
БІЛОУС С.В.**
Національний медичний
університет
ім. О.О. Богомольця, м Київ

УДК 378.661(477-25)
Ключові слова: історія
медицини, гігієна
харчування, безпека
харчування, Національний
медичний університет імені
О.О. Богомольця.

Проблема забезпечення населення якісними харчовими продуктами, що існувала завжди і в усіх країнах, актуальна і нині. У зв'язку з цим забезпечення медичної безпеки харчових продуктів є одним з основних завдань профілактичної медицини та головною складовою гігієни харчування.

Мета роботи — висвітлити наукову та педагогічну діяльність кафедри гігієни харчування НМУ імені О.О. Богомольця за 80-річний період її діяльності, показати основні здобутки провідних фахівців кафедри та їхній вплив на формування основних напрямків теоретичної та практичної складової системи профілактики аліментарних захворювань як медичної основи національної системи харчової безпеки.

Матеріали та методи. Робота побудована за проблемно-

хронологічним принципом з використанням методів і прийомів наукового пізнання, а саме: системного, історичного, нормативно-порівняльного, формально-логічного, структурно-функціонального аналізу.

Джерелами дослідження обрано наукові публікації та навчально-методичні матеріали, підготовлені науково-педагогічним персоналом кафедри гігієни харчування НМУ імені О.О. Богомольця.

Результати дослідження та їх обговорення. Інтенсивний розвиток харчової промисловості та формування системи санітарно-гігієнічного контролю зумовлювали потребу у фахівцях гігієнічного профілю, у т.ч. гігієни харчування. У цей період практична система охорони здоров'я України характеризувалася широким розвитком ме-

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
КАФЕДРЫ ГИГИЕНЫ ПИТАНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ А.А. БОГОМОЛЬЦА
КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ
СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ ПИТАНИЯ.

**Омельчук С.Т., Кузьминская Е.В.,
Гринзовский А.М., Великая Н.В., Билко Т.Н.,
Анистратенко Т.И., Ельцова Л.Б., Гулай Т.А.,
Алексийчук В.Д., Билоус С.В.**

Гигиена питания прошла продолжительный и сложный путь развития от простых предубеждений первобытного человека до самостоятельного раздела в медицинской науке в наши дни. Гигиена питания изучает влияние пищи на здоровье человека, обосновывает медицинские критерии безопасности пищевых продуктов, технологии их производства, разрабатывает санитарно-гигиенические правила, нормы и нормативы в области питания. В статье представлены основные исторические этапы развития кафедры гигиены питания Национального медицинского университета имени А.А. Богомольца, достижения и открытия ученых разных поколений, современные успехи, наработки. На основе фактического материала показан вклад кафедры в формирование научных основ безопасного питания населения Украины.
Ключевые слова: история медицины,

гигиена питания, безопасность питания,
Национальный медицинский университет
имени А.А. Богомольца.

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY
OF O. BOGOMOLETS NATIONAL HYGIENE
UNIVERSITY NUTRITIONAL HYGIENE
DEPARTMENT AS A COMPONENT
OF NUTRITIONAL SAFETY NATIONAL SYSTEM
**Omelchuk S.T., Kuzminska O.V.,
Grynzovskiy A.M., Velykaya N.V., Bilko T.M.,
Anistratenko T.I., Ieltsova L.B., Gulay T.O.,
Aleksiychuk V.D., Bilous S.V.**

Nutritional hygiene has developed from simple superstitions of ancient people to an independent branch of a medical science nowadays. Nutritional hygiene studies influence of food and nutrition onto human health, substantiates medical criteria of food products and technology of food production safety, develops sanitary and hygienic principles and standards in nutrition. The article represents the main historical stages of the development of O. Bogomolets National medical university Nutritional Hygiene Department, the discoveries of the scientists of the past and up-to-date achievements. The article shows the department's contribution into the development of scientific bases of Ukrainian population safe nutrition.

Keywords: history of medicine, nutritional hygiene, safety of nutrition, O. Bogomolets National medical university.

© **Омельчук С.Т., Кузьминська О.В., Гринзовський А.М., Велика Н.В., Білко Т.М.,
Аністратенко Т.І., Ельцова Л.Б., Гулай Т.О., Алексійчук В.Д., Білоус С.В. СТАТТЯ, 2015.**

режі санітарно-епідеміологічних станцій, а також створенням науково-дослідних інститутів гігієни харчування (Одеса, Харків, Київ, Донецьк).

Потреба у кваліфікованих фахівцях з гігієни харчування зумовила створення 1935 року кафедри гігієни харчування Київського медичного інституту імені О.О. Богомольця. До створення самостійної кафедри викладання дисципліни "Гігієна харчування" для студентів санітарно-гігієнічного факультету проводилося колективом кафедри загальної гігієни Київського медичного інституту (КМІ).

Штат кафедри гігієни харчування на момент її створення складався з трьох осіб: завідувача кафедри, доцента Г.Ф. Поллака і двох асистентів — Б.Л. Гордіна та І.П. Барченка. У 1936 році кафедрі було надано нове приміщення у навчальному корпусі Університету імені Т.Г. Шевченка, яке складалося з 7 кімнат загальною площею 120 м². Колектив кафедри проводив активну роботу з забезпечення навчального процесу необхідним лабораторним обладнанням.

У навчально-методичному плані розробляли та апробували методику викладання основних тем курсу, формували розділи предмету.

Наукова робота співробітників кафедри у довоєнний період була спрямована на вирішення таких питань:

□ вивчення відновлювальних процесів організму під впливом фактора харчування за допомогою методу тканинних культур (доцент Г.Ф. Поллак);

□ вивчення поширеності харчових отруєнь з метою розробки та впровадження профілактичних заходів (асистент Б.Л. Гордін);

□ обґрунтування використання методики визначення окислювально-відновного потенціалу харчових продуктів як ран-

нього показника їх псування (асистент І.П. Барченко).

Одним з аспектів наукової діяльності кафедри було вивчення закономірностей виникнення і розвитку харчових отруєнь. У результаті цих досліджень було розроблено і впроваджено в Україні систему профілактичних заходів.

У передвоєнний період за матеріалами вищеназваних досліджень асистентами Б.Л. Гордіним і І.П. Барченком були виконані та блискуче захищені кандидатські дисертації.

Співробітники кафедри Поллак Г.Ф. і Гордін Б.Л. брали активну участь у діяльності лабораторій Інституту гігієни праці та Інституту гігієни харчування при спільній розробці актуальних питань гігієни харчування та проведенні наукових досліджень, результати яких поклали в основу методичних робіт з організації проведення санітарно-харчового нагляду в Україні.

Творча праця співробітників кафедри була перервана війною 1941-1945 років. З початком війни і загрозою окупації Києва санітарно-гігієнічний факультет у складі Київського медичного інституту був евакуйований спочатку до Харкова, а згодом — до Челябінська. Розгортаючи навчальний процес на новому місці, санітарно-гігієнічний факультет не мав достатньої кількості досвідчених викладачів.

Підготовку профільних фахівців гігієнічного спрямування було призупинено. У зв'язку з цим керівництво вишу приймає рішення про створення єдиної кафедри гігієнічного профілю — кафедри загальної гігієни, яку очолив професор Баранник П.І. Штат об'єднаної кафедри був сформований з висококваліфікованих гігієністів профільних гігієнічних кафедр і співробітників науково-дослідних інститутів Києва. До її складу

увійшли і вихованці кафедри гігієни харчування — завідувач кафедри гігієни харчування доцент Г.Ф. Поллак і асистент І.П. Барченко.

В умовах евакуації і величезного педагогічного навантаження за наукової підтримки професора П.І. Баранника асистент П.І. Барченко готує і у 1943 році захищає кандидатську дисертацію на тему: "Окислювально-відновний потенціал як показник псування харчових продуктів".

Після реевакуації Київського медичного інституту у серпні 1944 року кафедрі гігієни харчування було відновлено у складі КМІ. Завідувачем кафедри був призначений І.П. Барченко.

Івана Петровича Барченка по праву можна вважати одним з фундаторів гігієни харчування. Він включив до програми викладання нові розділи: основи раціонального харчування, експертиза основних продуктів харчування, гігієнічні вимоги до технології їх виробництва, вчення про харчові отруєння та інвазії.

Умови роботи кафедри, особливо у перші повоєнні роки, були складними. Кафедра гігієни харчування, як і значна частина профільних кафедр, розміщувалася у нашвидкуруч пристосованих будівлях. Не вистачало приміщень, підручників, посібників, наочних матеріалів. Незважаючи на це велася інтенсивна навчальна робота, повною мірою проводилися лабораторні заняття, передбачені навчальними програмами. Кафедра була оснащена новим обладнанням, апаратурою та приладами.

Так, поступово, з року в рік поліпшувалося оснащення кафедри для якісного проведення навчально-виховного процесу.

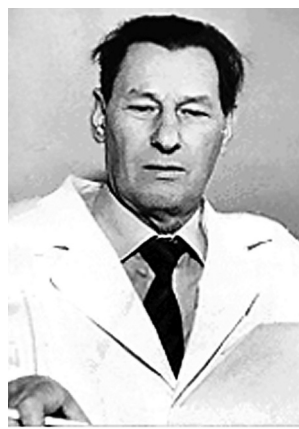
З 1953 року у штаті кафедри налічувалося 7 співробітників. Викладання проводилося у VII і

Доцент Поллак Г.Ф.

Професор Барченко І.П.

Професор Савицький І.В.

Професор В.І. Ципріян

VIII семестрах. З введенням у 1960 році нового навчального плану було збільшено кількість лекцій і практичних занять та введено державний іспит з гігієни харчування для студентів санітарно-гігієнічного факультету.

За керівництва І.П. Барченка проводилася активна наукова робота: було захищено 6 дисертацій (1 докторська та 5 кандидатських).

На той час основними напрямками наукових досліджень кафедри були вивчення вітамінного і мінерального складу харчових продуктів та харчових раціонів з метою обґрунтування раціонального харчування населення; вивчення можливості використання окремих вітамінів і мінеральних елементів для профілактики аліментарнозалежних захворювань; мікробіологічна денатурація харчових продуктів як основа профілактики харчових отруєнь.

За матеріалами цих досліджень І.П. Барченко 1953 року захистив докторську дисертацію на тему: "Харчові продукти як фактор передачі основних геогельмінтозів". У повоєнні роки кафедра стала провідним центром у країні з вивчення і профілактики харчових отруєнь мікробної природи. Науковий і практичний досвід кафедри професор І.П. Барченко узагальнив у "Посібнику з гельмінтологічного дослідження харчових продуктів та напоїв" (1954) та "Курсі лекцій з харчових отруєнь" (1969).

Результати багаторічних досліджень енергетичної, харчової та біологічної цінності основних продуктів тваринного і рослинного походження були узагальнені у "Таблицях хімічного складу харчових продуктів". Багатогранна творча діяльність професора І.П. Барченка, його науковий авторитет, консолідація

діяльності усіх гігієністів харчування України дозволили йому підготувати монографію "Нариси історії вітчизняної гігієнічної науки про харчування" (1975).

1972 року кафедру очолив професор І.В. Савицький. У той час набули актуальності дослідження з вивчення впливу екзогенних хімічних речовин, що надходять до продуктів харчування у процесі їх отримання, зберігання, транспортування та технологічної переробки, а також питання харчової безпеки продуктів.

За керівництва професора Савицького І.В. було виконано роботи з гігієнічної оцінки продуктів харчування, вирощених з використанням хімічних засобів захисту рослин; розроблено методи визначення вмісту пестицидів у продуктах; дано гігієнічне обґрунтування використання рослинних продуктів харчування, вирощених на полях, зрошуваних стічними водами; вивчено вплив на продукти харчування речовин, що мігрують з натуральних і синтетичних полімерних матеріалів, які безпосередньо контактують з харчовими продуктами. Результати проведених досліджень дозволили відібрати матеріали і композиції, що відповідають гігієнічним вимогам і широко впровадити їх у харчову промисловість і торгівлю. Було також розроблено універсальну методичну схему комплексного вивчення полімерних матеріалів харчового призначення.

1987 року професор І.В. Савицький передав завідування кафедрою професору Віктору Івановичу Ципріяну. Як гігієніст широкого профілю професор В.І. Ципріян, що до цього працював на кафедрах кому-

нальної і загальної гігієни, активно долучився до процесу удосконалення викладання гігієни харчування. За його безпосередньої участі були розроблені методичні основи викладання таких розділів: вивчення фактичного харчування різних груп населення України; гігієнічні вимоги до сучасних видів виробництва, зберігання та реалізації продуктів харчування.

Узагальнення численних даних про причини харчових отруєнь дозволило розробити сучасну класифікацію їх.

Значним досягненням кафедри слід вважати впровадження у навчальний процес курсу за вибором "Нутриціологія". Цей курс надає можливість студентам вивчити та застосовувати у своїй майбутній практичній діяльності знання з основ фізіологічних потреб в основних нутрієнтах та енергії для здорового і хворого організму. У курсі висвітлюється використання дієтичних добавок та спеціальних продуктів харчування у лікувальному, дієтичному і лікувально-профілактичному харчуванні.

Викладання цього курсу здійснюється на медико-профілактичному і медичних факультетах.

Незважаючи на багаторічну діяльність кафедри гігієни харчування вітчизняного підручника з предмету не було створено. Необхідність написання такого підручника була зумовлена формуванням національних особливостей у законодавчій сфері і у нормативно-методичному забезпеченні санітарно-епідеміологічної служби України.

Колектив кафедри, усвідомлюючи свою відповідальність, брав активну участь у підготовці та виданні першого національного підручника "Гігієна

Професор Омельчук С.Т

Доцент О.В. Кузьмінська проводить практичне заняття зі студентами.

харчування з основами нутриціології" (1999).

У сучасних умовах розвиток й удосконалення гігієни харчування як галузі практичної діяльності санітарних лікарів відбувається дуже інтенсивно. На процес удосконалення правових норм здійснення державного санітарного нагляду з гігієни харчування впливають рішення національних установ і організацій, а також і міжнародних: ФАО ВООЗ, директиви Європейського бюро ВООЗ, вимоги СОТ і рішення Комітету Codex Alimentarius.

Це вимагало удосконалення теоретичних і методичних основ викладання гігієни харчування, що зумовило підготовку та видання нового підручника "Гігієна харчування з основами нутриціології" у двох книгах (2007).

За викладення матеріалу на високому науково-педагогічному рівні автори підручника були удостоєні премії Академії медичних наук України за кращий підручник у профілактичній медицині (2009).

Основними напрямками наукових досліджень кафедри за керівництва професора Ципріяна В.І. були вивчення фактичного харчування окремих груп населення України; наукове обґрунтування популяційної аліментарної профілактики дії іонізуючого випромінювання на радіаційнозабруднених територіях; виявлення поширеності нутрієнтних дефіцитів серед населення та їх профілактика. За матеріалами наукових досліджень було захищено 1 докторську та 9 кандидатських дисертацій. Співробітники кафедри розробляли рецептури і технології виробництва напоїв для лікувально-профілактичного харчування, новизну яких підтверджено низкою патентів.

У 2010 році кафедру гігієни харчування очолив професор С.Т. Омельчук. Наукові дослідження професора та його учнів пов'язані з нормуванням екзогенних хімічних речовин (у т.ч. і

пестицидів) в об'єктах довкілля (продуктах харчування, воді, атмосферному повітрі, повітрі робочої зони).

За керівництва професора С.Т. Омельчука проведено повне гігієнічне нормування низки нових речовин, розроблено та затверджено понад 2000 гігієнічних нормативів і регламентів безпечного застосування хімічних засобів захисту рослин. Роботи виконані з урахуванням сучасних вимог і відповідають світовим стандартам. Удосконалення системи контролю залишків пестицидів у продукції рослинництва дозволяє забезпечити екологічну чистоту продукції на рівні вимог найбільш розвинених країн світу. Розробка та впровадження медичних критеріїв безпеки дозволяє максимально мінімізувати ризик надходження пестицидів у трофічні шляхи людини і сільськогосподарських тварин, що є істотним внеском у формування національної системи безпеки харчових продуктів. Пріоритетність проведених наукових розробок підтверджена на державному рівні. Професор С.Т. Омельчук у складі авторського колективу за "Розробку та впровадження екологічно безпечних технологій боротьби з бур'янами" 2011 року був удостоєний Державної премії України у галузі науки і техніки.

За більш ніж 80-річний період діяльності кафедри сформувалася як національний науково-педагогічний центр гігієни харчування. Кафедра виступає основоположником нових напрямків і традицій у викладанні гігієни харчування, активно впливаючи на перебудову висвітлення предмету в інших медичних вишах України. Визнанням наукового авторитету кафедри є те, що протягом 25 років вона була базою для роботи Проблемної комісії АМН та МОЗ України "Гігієна харчування" і Комісії з нормування та регламентування хімічних і біологічних речовин у продуктах харчування та продовольчій сировині Комітету з питань гігієнічного регламентування МОЗ України.

Співробітники кафедри плідно співпрацюють з міжнародними науковцями. Так, з 1997 року між кафедрою гігієни харчування Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця та кафедрою клінічної нутриціології факультету підвищення кваліфікації медичних працівників Державного навчального закладу

професійної освіти "Російський університет дружби народів", яку очолює д.м.н., професор Орлова С.В., підписана міжкафедральна угода про співпрацю у сфері дієтології та нутриціології. З 2013 року ведеться спільна програма з проведення науково-дослідницької та санітарно-просвітницької роботи у галузі гігієни харчування, дієтології та нутриціології у рамках реалізації науково-освітнього проекту ВООЗ "Глобальна стратегія по харчуванню, фізичній активності та здоров'ю" і рекомендацій Міжнародної асоціації охорони здоров'я зі здорового харчування. Згідно з міжкафедральною угодою про співпрацю проводяться сумісні доклінічні науково-практичні дослідження спеціальних продуктів харчування.

Одним з аспектів співробітництва фахівців кафедр є організація та проведення щорічних спільних циклів тематичних удосконалень для медичних працівників, викладачів вишів, аспірантів, інтернів тощо. Кафедра є організатором міжнародних семінарів, конференцій, на яких представлено результати загальних наукових досліджень, їх втілення у навчально-методичний процес та практики охорони здоров'я (методичні рекомендації, навчальні посібники тощо).

Високий рівень теоретичної та наукової підготовки співробітників кафедри дозволяє плідно працювати з провідними фахівцями країн ЄС, США, Сходу, Азії (Польща, Хорватія, Голландія, Франція, Бельгія, Грузія, Китай, Саудівська Аравія, Йорданія).

Професори та доценти кафедри ведуть активну санітарно-просвітницьку роботу, громадську та публіцистичну діяльність. Їх запрошують в якості експертів та консультантів на загальнонаціональні телеканали ("Інтер", СТБ, ІSTV, "Телеканал 5", "1+1", "Новий", "Мега" — Велика Н.В., Аністратенко Т.І., Білко Н.М.) та на радіо (1-й національний канал "Українське радіо" — Ельцова Л.Б., "Промінь" — Аністратенко Т.І.).

Враховуючи соціальне значення та необхідність доведення об'єктивної інформації щодо впливу їжі на самопочуття людини, формування та збереження її здоров'я, фахівці кафедри ведуть тематичні сторінки у друкованих джерелах: "Healthy & Нарру, Журнал о здоровье и здоровом образе жизни", "Happy moments", "Pharma Magazine",

"Мой ребенок", "Между нами мамочками" (Аністратенко Т.І., Велика Н.В., Кузьмінська О.В.), web-ресурсах (мікроблогах) (Кузьмінська О.В.), проводять лекції та зустрічі з молоддю навчальних закладів.

Налагоджено співпрацю з Державним інститутом сімейної та молодіжної політики, Українським інститутом соціальних досліджень, Центрами здоров'я з питань раціонального харчування населення.

Професорсько-викладацький склад кафедри широко залучається до удосконалення та розробки нормативно-методичних та законодавчих актів загальнодержавного рівня: "Положення про забезпечення потерпілих та інвалідів внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання додатковим харчуванням", рекомендації щодо "Профілактики йододіфіцитних станів на територіях, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС", "Положення про лікувально-профілактичне харчування працівників шкідливих виробництв", Державні санітарні норми та правила "Гігієнічні вимоги до розміщення, облаштування, обладнання та експлуатації перинатальних центрів", Державні санітарні норми та правила "Медичні вимоги до якості та безпечності харчових продуктів та продовольчої сировини" тощо.

На кафедрі активно працює науковий студентський гурток, кількісний склад якого коливається від 18 до 25 студентів. Результати своїх наукових досягнень студенти доповідають на наукових студентських конференціях та публікують у матеріалах конференцій і періодичних виданнях, отримують призові місця. У подальшому кращі гуртківці входять до науково-педагогічного складу клінічних та теоретичних кафедр НМУ імені О.О. Богомольця.

На кафедрі гігієни харчування працюють молоді фахівці Алексійчук В.Д. і Білоус С.В., які під час навчання у НМУ брали участь у студентських Всеукраїнських олімпіадах МОЗ та МОН України і вибороли призові місця. Нині вони успішно виконують наукові роботи, підтримують та збагачують педагогічні технології профілактичної медицини.

Враховуючи особливе значення сучасних ІТ-технологій у профілактичній медицині (зокрема у гігієні харчування), професором С.Т. Омельчуком та

доцентом О.В. Кузьмінською ініційовано проведення тематичних "круглих столів" "Сучасні інформаційні технології України у профілактичній медицині". Одним з результатів проведення "круглих столів" стало визначення перспективних напрямків з розробки прикладних інтерактивних програмних комплексів, які дозволяють студентам-медикам опанувати методологію оцінки нутриціологічного забезпечення як хворої, так і здорової людини.

У дружній співпраці співробітників кафедри (професора Омельчука С.Т. та доцента Великої Н.В.) з фахівцями Національного наукового центру "НК імені М.Д. Стражеско" (ст.н.с. В.М. Залеським) підготовлено монографію "Противовоспалительное питание в профилактике и лечении хронических неинфекционных (в т.ч. опухолевых) заболеваний человека" (2014).

У цій роботі на 736 сторінках викладено фундаментальні основи протизапального харчування, розглянуто молекулярні захисні механізми протизапальної активності біоактивних компонентів їжі, виявлено молекулярні мішені дії інгредієнтів харчування для оптимізації впливу фітосполук у профілактиці і лікуванні хронічних неінфекційних захворювань людини.

Окрім того, за останні 5 років з-під пера фахівців кафедри вийшло багато різноманітних навчально-методичних матеріалів: 10 типових навчальних програм, затверджених МОЗ України; 4 підручники, серед яких національний підручник "Основи екології"; профільні підручники "Радіаційна гігієна", "Цивільний захист", "Медицина надзвичайних ситуацій"; 5 навчально-методичних посібників — "Гігієна та екологія у термінах, схемах, таблицях і тестах", "Общая гигиена и экология человека", "Гігієна стоматологічних закладів", "Основи стоматологічної діяльності (організаційно-правові, гігієнічні, деонтологічні)"; "Hygiene and Epidemiological Demands for dental clinic"; збірник тестових завдань, методичні вказівки "General hygiene and Ecology", (parts 1, 2, 3) та монографії "Научные основы применения витаминов, минералов и растительных диетических добавок в профилактике и лечении сердечно-сосудистых, онкологических и офтальмологических заболеваний", "Профилактическое питание в онколо-

гии" тощо. Особливої уваги потребує унікальний профільний чотиримовний "Англо-італійсько-польсько-український словник із захисту рослин".

У сучасних умовах постійно зростає значення безпечного та правильного харчування населення для формування та збереження індивідуального і громадського здоров'я, що зумовлює розвиток наукових напрямків у діяльності кафедри, дає перспективи зростання та удосконалення її кадровому потенціалу та усій галузі гігієни харчування.

Співробітники кафедри продовжують успішно працювати над актуальними питаннями з гігієни харчування, нутриціології, національної системи харчової безпеки, вдосконалюють навчально-методичну діяльність та науково-педагогічну майстерність.

ЛІТЕРАТУРА

1. 100 лет КМИ (1841-1941). — Киев, 1947. — 167 с.
2. 125 лет Киевского медицинского института. — К.: Здоров'я, 1966. — С. 138-139.
3. 150 лет Киевскому медицинскому институту / под ред. Е.И. Гончарука. — Киев: Здоров'я, 1991. — 264 с.
4. 160 років Національному медичному університету / Є.Г. Гончарук, А.О. Андрущук, І.І. Бобрик та ін. — К.: Століття, 2001. — 368 с.
5. Бардов В.Г. Сторінки історії медико-профілактичного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця / В.Г. Бардов, С.Т. Омельчук, А.М. Гринзовський // Науковий вісник Національного мед. ун-ту ім. О.О. Богомольця. — Київ, 2006. — Вип. 3. — С. 187-191.
6. Братусь В.Д., Дупленко К.Ф., Васильев К.Г. Из истории здравоохранения Украинской ССР // К.: Здоров'я, 1970. — 162 с.
7. Гігієна та екологія у термінах, схемах, таблицях і тестах. Навч. посібник / рос. мовою. — К.: ВСВ "Медицина". — 2012. — 208 с.

8. Гончарук Є.Г. Становлення та розвиток кафедр медико-профілактичного профілю у Національному медичному університеті // Довкілля та здоров'я. — 1997. — № 3. — С. 6-12.

9. Гончарук Е.Г., Ширококов В.П., Остапюк Л.И. Подготовка врачей в Украине // Медицина Украины. — 1996. — № 2. — С. 25-27.

10. Збірник тестових завдань до державних випробувань з гігієни, соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я / В.Ф. Москаленко та ін. / за ред. В.Ф. Москаленка, В.Г. Бардова, О.П. Яворовського. — Вінниця: Нова Книга, 2012. — 200 с.

11. Крыштопа Б.П. Высшее медицинское образование в Украинской ССР / Б.П. Крыштопа. — Киев, 1985. — С. 88-89.

12. Медицина надзвичайних ситуацій. Підручник для студентів вищ. мед. навч. закладів. — Вінниця: Нова Книга, 2012. — 352 с. (укр. та англ. мовами).

13. Навчально-довідниковий посібник. Основи стоматологічної діяльності (організаційно-правові, гігієнічні, деонтологічні). Вид. 2-е. — Вінниця: Нова Книга, 2011. — 440 с.

14. Основи стоматологічної діяльності (організаційно-правові, гігієнічні, деонтологічні). Навч.-довід. посібник — Вінниця: Нова Книга, 2009. — 440 с.

15. Противовоспалительное питание в профилактике и лечении хронических неинфекционных (в том числе опухолевых) заболеваний человека. Молекулярные защитные механизмы биоактивных компонентов пищи: монография / Н.В. Залеский, Н.В. Великая, С.Т. Омельчук. — Винниця: Нова Книга, 2014. — 736 с.

16. Радіаційна гігієна. Підручник / за ред. С.Т. Омельчука, В.Я. Уманського. — Донецьк: Норд-Прес, 2009. — 143 с.

17. Становление и основные этапы развития санитарно-гигиенического факультета Киевского ордена Трудового Красного Знамени Медицинского института им. академика А.А. Богомольца / П.И. Баранник, Н.Ф. Борисенко, Р.Д. Габович и др. — Киев, 1981.

18. Методичні вказівки "General hygiene and Ecology", part 1, 2, 3. — Kiev, 2009.

19. Hygienic and Epidemiological Demands for Dental clinics". Посібник з грифом МОН та МОЗ України. — К.: Вольф, 2010.

Надійшла до редакції 07.11.2015

O. BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY HYGIENE AND ECOLOGY DEPARTMENT (stages of development, academic activity)

Bardov V.G., Omelchuk S.T., Grynzovskiy A.M.

КАФЕДРА ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ (етапи розвитку, науково-педагогічна діяльність)

**БАРДОВ В.Г.,
ОМЕЛЬЧУК С.Т.,
ГРИНЗОВСЬКИЙ А.М.**

УДК 378.661(477-25)

Ключові слова: гігієна та екологія, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, профілактична медицина, історія медицини.

е з часів формування університетської підготовки лікарів гігієнічні проблеми турбують медиків усіх фахів та медичну громадськість. Один із засновників медичного факультету Університету св. Володимира у м. Києві М.І. Пирогов вважав, що радикальне покращання підготовки майбутніх лікарів і розвиток гігієнічної науки неможливі, якщо викладання гігієни зводиться до кількох лекцій, які читають фахівці різних профілів. Як і більшість видатних вітчизняних медиків, М.І. Пирогов докладав значних зусиль для створення окремої кафедри, яка б забезпечила підготовку лікаря з питань профілактичної медицини.

Мета роботи — висвітлити передумови створення кафедри гігієни та екології Національного

КАФЕДРА ГИГИЕНЫ И ЭКОЛОГИИ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ А.А. БОГОМОЛЬЦА (этапы развития, научно-педагогическая деятельность)

Бардов В.Г., Омельчук С.Т., Гринзовский А.М.

Система подготовки медиков по вопросам профилактической медицины эволюционирует и развивается, привлекая новейшие достижения науки и техники. В статье представлены исторические предпосылки создания кафедры гигиены и экологии Национального медицинского университета имени А.А. Богомольца, ее научно-педагогический задел за почти полтора века плодотворной деятельности. В работе приведены базовые направления деятельности, показаны основные учебно-методические и научно-публицистические издания, подготовленные специалистами кафедры.

Ключевые слова: гигиена и экология, Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, профилактическая медицина, история медицины.

O. BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY HYGIENE AND ECOLOGY DEPARTMENT (stages of development, academic activity)

Bardov V.G., Omelchuk S.T., Grynzovskiy A.M.

The training system of medical students in preventive medicine is developing using up-to-date achievements of science and technology. The article presents historic predispositions of the O. Bogomolets National medical university. Hygiene and ecology department foundation as well as the department scientific contributions during almost half a century. The article recalls basic directions of the department activity, describes key academic and scientific publications of the department staff.

Keywords: hygiene and ecology, O. Bogomolets National medical university, preventive medicine, history of medicine.

© Бардов В.Г., Омельчук С.Т., Гринзовський А.М.
СТАТТЯ, 2015.

медичного університету імені О.О. Богомольця, її науково-педагогічний доробок за майже півтора століття плідної діяльності, дослідити основні напрямки навчально-методичної та науково-публіцистичної діяльності.

Матеріали та методи. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом з використанням бібліографічного та діалектичного методів наукового пізнання, а також системного, історичного та структурно-функціонального методів вивчення досліджуваних явищ.

Основними джерелами дослідження обрано матеріали документальних фондів, які зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (м. Київ), Державному архіві Служби безпеки України (м. Київ), Державному архіві м. Києва, матеріали Національного музею медицини, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки України, бібліотеки та архіву Національного медичного університету імені О.О. Богомольця.

Результати дослідження та їх обговорення. При організації у 1834 році Університету св. Володимира у м. Києві медичний факультет був відсутнім. Царський указ про організацію університету було видано лише 1840 року, а заняття почалися 9 вересня 1841 року, тобто за сім років після видання царського указу.

У складеному проекті переліку кафедр нового медичного факультету Київського університету гігієна входила як окрема дисципліна. Проте остаточне рішення щодо створення кафедри гігієни було прийняте лише у 1869 році. Але ще два роки кафедра залишалася вакантною і свою діяльність розпочала восени 1871 року.

Базуючись на досягненнях різних галузей науки, медицина другої половини XIX століття перейшла до науково-експериментального методу пізнання. З формуванням гігієни як самостійної галузі медицини одразу гостро постає питання підготовки фахівців "нового" напрямку вітчизняної медицини. До цього гігієнічними питаннями займалися лікарі, які на практиці стикалися з тією чи іншою гігієнічною проблемою. Для них вирі-

шення гігієнічних проблем у своїй більшості не було пріоритетом у лікарській діяльності. Але саме у цей час формуються фахівці, які присвятили свою діяльність гігієнічному напрямку медицини. Однією з перших була визнання німецька школа гігієністів, де Макс Петтенкофер згуртував навколо себе однодумців та організував найпотужнішу гігієнічну установу того часу, яка працювала спочатку як кафедра гігієни, а потім як Гігієнічний інститут Мюнхенського університету.

Визнаючи за необхідне завоювання студентами-медиками новітніх гігієнічних знань та формування вітчизняного гігієнічного напрямку, у 1865 році Київський університет св. Володимира створює гігієнічну кафедру та оголошує конкурс на заміщення вакантної посади завідувача кафедри. Вакантною вона залишалася до 1869 року. Тоді Рада медичного факультету запропонувала молодому доктору медицини Субботіну В.А., який захистив того ж року дисертацію, пройти дворічне стажування для детального опанування гігієнічних здобутків центральноєвропейської медичної школи та очолити кафедру гігієни.

Повернувшись із закордонного відрядження з блискучими характеристиками та відгуками, восени 1871 року приват-доцент Субботін В.А. читає першу лекцію на кафедрі гігієни, медичної поліції, медичної географії і статистики медичного факультету Київського університету св. Володимира. Таким чином, студенти отримали можливість збагачувати свої знання в одного з найкращих вітчизняних гігієністів кінця XIX століття.

Як і більшість вітчизняних гігієністів, професор В.А. Субботін не обмежувався академічною аудиторією. Він керує університетською комісією з будівництва факультетських клінік, бере активну участь у боротьбі з епідемією тифу у київських в'язницях та у діяльності товариства "Охранение народного здравия".

Професор В.А. Субботін співпрацює з професором О.П. Доброславним у журналі "Здоровье" та не відокремлює своєї наукової роботи від санітарної практики. Як член Київської думи В.А. Субботін очолює комісію з підготовки проекту санітарної організації міста. Згідно з цим проектом професор-гігієніст університету

повинен бути постійним членом міської санітарної ради з правом вирішального голосу.

Основна наукова діяльність професора В.А. Субботіна була присвячена проблемам викладання гігієни, гігієни водопостачання, водовідведення та води водойм, гігієни населених місць, гігієни харчування. Його перу належить перший національний профільний підручник "Краткій курсъ гигиены" (1882).

Істотним моментом навчального процесу стало активне залучення студентів до наукової діяльності. Щодо цього у Київському університеті були видані спеціальні правила, поширені потім і на інші вищі навчальні заклади Російської імперії. У них визначалися форми участі у науковій праці студентів, які полягали у проведенні ними за керівництва професорів досліджень і дослідів у клініках та лабораторіях, підготовці рефератів на визначені теми тощо. Таким чином, наукова діяльність майбутніх лікарів у доступних на той час формах і методах розглядалась як складова частина навчального процесу. Тому у січні 1872 року В.А. Субботін звертається з поданням до Ради медичного факультету з клопотанням про відведення приміщень для гігієнічної лабораторії. Вже протягом весни-літа 1875 року В.А. Субботін організовує відповідну перебудову і облаштування приміщень під лабораторію, а з початку зимового семестру 1875 року впроваджує експериментальні дослідження у гігієнічній лабораторії кафедри. Таким чином, осінь 1875 року стала початком відліку існування лабораторії гігієни у Київському університеті св. Володимира.

З метою поліпшення якості викладання гігієни, поглиблення знань та набуття практичного досвіду з гігієни у гігієнічній лабораторії разом зі співробітниками кафедри у наукових дослі-

дження брали участь і студенти. Проте можливостей задовольнити потреби усіх бажаючих не було. Професор В.А. Субботін власним коштом організує при лабораторії наукову бібліотеку, в якій були зібрані найкращі видання з медицини.

Традиції, закладені професором В.А. Субботіним, підтримувалися та розвивалися його послідовниками. Так, професору В.Д. Орлову (1893-1914) вдалося значно вдосконалити викладання гігієни. 1894 року його клопотання про розширення викладання гігієни задовольнили, і він впроваджує практичні заняття з гігієни як обов'язковий компонент навчального процесу. З наступного року професор В.Д. Орлов організує виїзні заняття екскурсійного характеру для ознайомлення з діяльністю головних санітарних установ міста. Основна наукова діяльність професора В.Д. Орлова присвячена гігієнічним проблемам водопостачання та водовідведення, води водойм, гігієни населених місць, викладання гігієни. У 1905 році він публікує "Пособие к практическим занятиям по гигиене и медицинской полиции", яке знайомить студентів з основними методами гігієнічних досліджень і використовується як один з базових підручників.

З 1903 року на базі кафедри організується приват-доцентський курс з епідеміології та санітарної статистики для студентів 4 і 5 курсів, який читав професор О.В. Корчак-Чепурківський. Таким чином, процес диференціації гігієни на медичному факультеті Київського університету св. Володимира зрушив з місця. Саме цим приват-доцентським курсом були закладені основи соціальної гігіє-

ни, гігієни праці, епідеміології.

За клопотанням професора В.Д. Орлова з 1906/1907 навчального року студентам пропонується ще один приват-доцентський курс з епідеміології та санітарної поліції при кафедрі гігієни, який читає заслужений ординарний професор І.П. Скворцов. Цей курс висвітлював практичну направленість санітарно-гігієнічної діяльності лікаря.

У 1914 році завідувачем кафедри було обрано учня Г.В. Хлопіна, професора К.Е. Добровольського, який завідував кафедрою до 1922 року та з 1932 по 1941 рік. Наукова діяльність його була спрямована на вивчення санітарного благоустрою населених пунктів та гігієни водопостачання. Одним з перших Добровольський К.Е. звернув увагу на можливість використання озону для знезараження питної води та провів експериментальні дослідження. У педагогічну практику ним було введено санітарно-бактеріологічні дослідження при проведенні практичних та лабораторних занять.

З 1908 року організується Жіночий медичний інститут, де викладають гігієну професори медичного факультету Університету св. Володимира.

З 1918 року утворюється медичний факультет Українського державного народного університету, створеного після лютневої революції 1917 року за керівництва професора О.В. Корчак-Чепурківського.

Він же очолює і кафедру гігієни, на якій викладали ст. викладач В.В. Удовенко та аспірант В.Я. Підгаєцький. Заняття на кафедрі проводилися українською мовою.

У такому стані, без кардиналь-

них змін, викладання гігієнічних дисциплін зберігалося до реформи медичної освіти на початку двадцятих років. Однією із сторін реформи було підвищення ролі санітарно-гігієнічних знань у підготовці лікарів, а у центрі викладання — положення про необхідність вивчити організм у його взаємодії з довкіллям.

У 1920 році проводиться реорганізація вищих медичних навчальних закладів. Усі існуючі вищі медичні заклади м. Києва зливаються в один виш. У ньому утворюються дві паралельні лектури — російська та українська. Гігієнічні кафедри очолили відповідно професори О.В. Корчак-Чепурківський та К.Е. Добровольський.

Наукові здобутки гігієністів кафедри були високо оцінені медичною громадськістю. Навесні 1921 року до Академії наук України було обрано професора Корчак-Чепурківського О.В. як першого представника медичної науки у цьому найвищому науковому зібранні.

У такому стані кафедри проіснували до об'єднання їх у 1922 році. Об'єднану кафедру гігієни очолює академік Корчак-Чепурківський О.В.

Відповідно до рішень Всеукраїнської наради з реформи медичної освіти, в яких відзначалося поглиблення ролі профілактичного напрямку медицини, 1923 року від кафедри гігієни відокремлюються нові профільні кафедри гігієнічного напрямку. Це кафедра соціальної гігієни та організації охорони здоров'я і кафедра гігієни праці. Їх очолюють академік АН України Корчак-Чепурківський О.В. та його учень, професор Підгаєцький В.Я.

Вакантну посаду завідуючого кафедрою загальної гігієни з початку 1923 року заміщає учень

Професор
Субботін В.А.

Професор
Орлов В.Д.

Професор
Добровольський К.Е.

Професор Корчак-
Чепурківський О.В.

академіка О.В. Корчака-Чепурківського, професор Удовенко В.В. Очоливши кафедру, він активно працює над удосконаленням методології педагогічного процесу гігієнічних дисциплін, головує у предметовій комісії гігієнічній комісії, координує "українізацію" навчального процесу усього вишу та залучається до організації першого україномовного медичного видання "Українські медичні вісті". Як голова предметової комісії професор Удовенко В.В. організовує проведення занять у 1925/1926 навчальному році на санітарно-епідемічному ухилі з метою подальшого розгортання його у повноцінний факультет спеціалізованої підготовки фахівців-гігієністів.

Професор В.В. Удовенко провадить зміни у науководослідну роботу кафедри, розширюючи традиційну тематику. Кафедра залучається до співпраці з архітекторами та інженерами у спільних дослідженнях будівельних матеріалів та нових принципів у будівництві, про що доповідається на засіданні Академії наук України, співпрацює з Київським інститутом гігієни праці.

Хвиля арештів, що прокотилася науковими установами України у 1929 році, не оминула і професора В.В. Удовенка. 1930 року його засуджено до тривалого ув'язнення, а 1937 року розстріляно у Соловецьких таборах за рішенням особливої трійки. Реабілітовано професора Удовенка В.В. у 1989 році.

На зміну професору В.В. Удовенку прийшов Баштан Ф.А., який продовжив традиційні напрямки наукової діяльності кафедри, заклавши основи наукового супроводу реконструкцій київського водогону та подальшої співпраці з ним.

З поверненням до кафедри 1932 року професора Добровольського К.Е. значно підсилася її методична та наукова робота. У цей час відбувається становлення організованого у 1930 році санітарно-гігієнічного факультету.

Самостійні курси кафедри відокремлюються у штатні кафедри комунальної гігієни, гігієни харчування, гігієни дітей та підлітків. Перші навчальні плани цих новоутворених кафедр були розроблені безпосередньо за участі професора К.Е. Добровольського як найбільш дос-

відченого фахівця серед гігієністів. У зв'язку зі змінами у програмах з 1932 року колектив кафедри загальної гігієни починає читати курс пропедевтики гігієни для студентів санітарно-гігієнічного факультету, а з 1940 року — окремий курс військової гігієни для студентів усіх факультетів.

За керівництва професора К.Е. Добровольського колективом кафедри було розгорнуто масштабні наукові роботи, серед яких фундаментальне дослідження у галузі гігієни водопостачання з проблеми очистки та коагуляції дніпровської води, виконане П.І. Баранником. Матеріали цієї дисертаційної роботи лягли в основу розробки методів очистки питної води під час водопідготовки на водогоних України.

З початком Великої Вітчизняної війни та виникненням загрози окупації Києва у складі інституту кафедра евакуюється спочатку до Харкова, а згодом переїздить до Челябінська. Розгортаючи навчальний процес на новому місці, кафедра відчула нестачу досвідчених викладачів, тому що до Челябінська, через різні причини, потрапив лише професор П.І. Баранник. У зв'язку з цим штат кафедри було сформовано з висококваліфікованих гігієністів профільних гігієнічних кафедр. Таким чином, створюється спільна кафедра, очолювана професором П.І. Баранником.

У зв'язку з військовим часом навчання на загальномедичному факультеті проводилося за прискореною програмою підготовки лікарів. Відповідно було організовано викладання загальної гігієни, яка давала всебічні гігієнічні знання. Крім підготовки студентів, були організовані курси з військової гігієни та з вивчення гігієнічних методів досліджень.

Навіть під час війни наукова діяльність була невід'ємною складовою роботи колективу. Активну участь кафедра брала і у протиепідемічній діяльності у районах Челябінської області. Колективом кафедри була проведена велика організаційна робота, і у 1942 році було знову оголошено набір студентів на санітарно-гігієнічний факультет.

Після визволення Києва 1943 року та повернення вишу з евакуації колектив кафедри побачив

цілком спалений будинок Київського університету, де до війни розташовувалася кафедра гігієни, понівечені приміщення, розтрощене обладнання, спалену бібліотеку кафедри. Основу цієї бібліотеки склали особисті зібрання, передані професорами В.А. Субботніним та В.Д. Орловим.

Після війни за керівництва професора П.І. Баранника кафедра практично почала існувати заново.

За повоєнний час кафедра чотири рази змінювала свою "прописку". У 1943-44 роках вона тимчасово займала приміщення по вулиці Пушкінській, 22. З осені 1944 року і протягом 10 наступних років вона розташовувалася на бульварі Шевченка, 1, з 1954 по 1967 рік — на 4-5 поверхах будинку по вулиці Пушкінській, 22. Після здачі в експлуатацію санітарно-гігієнічного корпусу у 1967 році усі профільні гігієнічні кафедри, за виключенням кафедри соціальної гігієни, розташувалися в одній будівлі.

За цей період кафедра значно розширила свої наукові горизонти. За часів завідування кафедрою професора П.І. Баранника у 1941-1968 роках значно збільшився колектив кафедри. Разом з традиційними молоді вчені-гігієністи розробляли нові перспективні напрямки наукових досліджень: вивчення гігієнічного значення обміну та біологічної дії мікроелементів питної води та продуктів харчування, впливу мікроелементного компонента у районах, ендемічних по зубу. А робота професора Р.Д. Габовича з вивчення гігієнічного значення фтору набула широкого резонансу за межами СРСР. Вперше вивчався аероіонний та ультрафіолетовий клімат м. Києва.

У зв'язку з інтенсивним розвитком використання у діяльності людства іонізуючих випромінювань з 1960 року при кафедрі загальної гігієни починають читати курс радіаційної гігієни для студентів санітарно-гігієнічного факультету.

З приходом до керівництва кафедри професора Р.Д. Габовича більш детально розроблялася проблема фторування питної води з метою зменшення захворюваності населення України на карієс. Його наукові роботи неодноразово публікувалися за межами СРСР, а моно-

графія "Фтор в стоматології и гигиене" була у повному обсязі перевидана у США.

За оцінкою академіка АМН СРСР С.М. Черкінського, "Вместе с материалами изучения эндемических очагов экспериментальные работы Габовича Р.Д. и других дали в изучении гигиенического значения фтора больше, чем все, что имелось по этому вопросу за рубежом".

Такий значний доробок не міг залишитися поза увагою ВООЗ. Професора Р.Д. Габовича запрошують читати лекції для фахівців у галузі гігієни водопостачання з різних країн.

Разом з тим професор Р.Д. Габович, доцент І.І. Нікберг та інші співробітники кафедри виконали численні дослідження з гігієни лікарень. Вони стали організаторами першої Всесоюзної конференції з питань гігієни лікарень.

Відчутним є вклад колективу за керівництва професора Габовича Р.Д. і у вивчення біологічної дії та гігієнічного значення ультрафіолетової радіації, неіонізуючих електромагнітних випромінювань, клімато-погодних факторів, гігієни села, у розробку ґрунтових методів очищення стічних вод і проблем гігієни харчування. Науковці кафедри вивчали вплив клімато-погодних факторів на перебіг та частоту основних нозологічних одиниць захворюваності населення.

Варто відзначити, що перу професора Р.Д. Габовича належить чудовий підручник "Гигиена", яким захоплювалися не лише студенти, а й фахівці. Він витримав три видання та ліг в основу підручника "Профілактична медицина", написаного у 1999 році у співавторстві з І.І. Доценко.

З 1979 по 1981 та у 1986 році кафедру очолює доцент Степа-

ненко Г.П. За часів його керівництва кафедра продовжує плідно працювати над науковими дослідженнями та навчанням студентів.

З приходом на кафедру 1981 року професора М.І. Омелянця наукові напрямки розширилися за рахунок підключення кафедри до розробок питань гігієнічного забезпечення тривалого перебування людини у гермооб'єктах малого та надмалого об'єму. На замовлення Центру космічних досліджень СРСР кафедра вивчала кисне- та водопостачання гермооб'єктів.

У 1986 році на посаду завідувача кафедри на конкурсній основі обирають молодого професора В.Г. Бардова, який дав новий творчий імпульс діяльності кафедри. Штат кафедри значно збільшився за рахунок господарсько-договірної діяльності, у межах якої відбувалося наукове становлення молодих науковців-гігієністів.

За керівництва досвідчених фахівців ними проведені санітарно-токсикологічні дослідження та обґрунтована гігієнічна регламентація нових матеріалів, призначених для використання у різних галузях народного господарства та побуту. Розроблено низку токсиколого-гігієнічних паспортів еластомірних матеріалів, іонообмінних смол, фільтрувальних, полімерних та інших матеріалів, призначених для використання у харчовій промисловості, поліграфії та інших галузях.

Результати досліджень, проведених науковцями кафедри професорами Бардовим В.Г., Нікбергом І.І., доцентами Анісімовим Є.М., Ткаченко С.М., Мережкіною Н.В., дозволили розробити медичні класифікації клімату та погоди, рекомендації з

медичного прогнозування та профілактики геліометротропних реакцій при серцево-судинних захворюваннях та хворобах органів дихання населення різних регіонів України.

Новим гігієнічним напрямком їхніх досліджень стало вивчення ролі сонячної радіації та активності Сонця як одного з природних факторів ризику виникнення серцево-судинних захворювань. Наукові здобутки широко впроваджені у кількох лікувально-профілактичних установах.

Експериментальні дослідження гігієнічної оцінки селену доцента Б.П. Сучкова одержали відображення у публікаціях ВООЗ.

З 1996 року лабораторії кафедри стали основою наукового лабораторного гігієнічного центру, очолюваного професором В.Г. Бардовим, який з 2005 року рішенням Вченої ради перетворено на Інститут гігієни та екології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця.

В Інституті гігієни та екології досягнення світового рівня зробили професори С.Т. Омелячук, Сасінович Л.М., Коршун М.М., Пельо І.М., Гринзовський А.М., доценти Антоненко А.М., Благая А.В., Борисенко А.А., Вавриневич О.П., Загороднюк К.Ю., к.б.н. Коршун О.М., к.х.н. Гіренко Д.Б. та інші. Відкрили свій шлях у науковий світ асистенти О.О. Новохацька, Т.І. Зінченко, М.В. Кондратюк, П.В. Ставніченко та інші.

Головним напрямком Інституту гігієни та екології НМУ є токсиколого-гігієнічні дослідження агрохімікатів виробництва провідних фірм світу, вітчизняних розробників та виробників. У лабораторії вивчаються властивості та процеси накопичення хі-

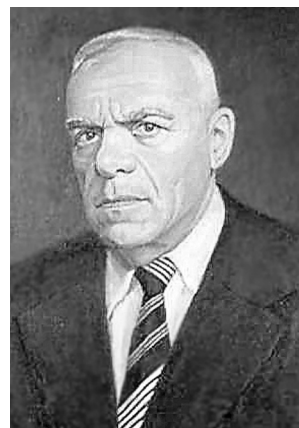
Професор
Удовенко В.В.

Професор
Баштан Ф.А.

Професор
Баранник П.І.

Професор
Габович Р.Д.

мічних засобів захисту рослин та компонентів мінеральних добрив у ґрунті, рослинах та продуктах харчування з метою розробки регламентів їх безпечно використання у сільському господарстві та на присадибних ділянках.

З кінця ХХ століття кардинально переглядається підготовка студентів медичного профілю. З 1987 року кафедра загальної, військової та радіаційної гігієни Київського медичного інституту ім. О.О. Богомольця отримує статус "опорна кафедра з загальної гігієни МОЗ СРСР". Фахівці кафедри забезпечують діяльність факультету підвищення кваліфікації викладачів з дисципліни "Загальна гігієна" середніх та вищих навчальних закладів. Кафедра є базою інternатури "Загальна гігієна", опорною кафедрою з "Радіаційної гігієни", з "Військової гігієни", забезпечує міжкафедральну координацію викладання дисциплін "Медицина надзвичайних ситуацій" та "Цивільний захист" у НМУ.

Зі зміною навчальних планів підготовки студентів України у середині 90-тих років ХХ століття кафедра загальної гігієни починає викладати дисципліну "пропедевтика гігієни" для студентів усіх факультетів, а у 1995 році кафедра отримує нову назву — "Кафедра пропедевтики гігієни, військової та радіаційної гігієни".

Відповідно до з вимог реформування медичної освіти колектив кафедри постійно удосконалює профілактичний напрямок підготовки лікарів, проводячи навчання студентів на сучасній методологічній та лабораторній базі. Викладачі кафедри підготували низку підручників та посібників. У них детально висвітлені сучасні методологічні підходи та засоби гігієнічних досліджень, які використовуються у медичній науці. Треба відзначити, що підручник "Загальна гігієна: пропедевтика гігієни" за редакцією академіка НАН та АМН України Є.Г. Гончарука вперше виборов Державну премію у галузі науки та техніки за 1997 рік.

З введенням у дію Постанови Кабінету Міністрів України № 819 від 16.10.1995 р. "Про взаємодію медичних служб Збройних Сил та військових формувань з державною системою охорони здоров'я і про створення загальнодержавної

системи екстремальної медицини" на вищі навчальні медичні заклади України було покладено завдання підготовки медичних фахівців для виконання цієї програми. Виходячи з цього було проведено корегування навчальних планів і створено нову дисципліну — "Гігієна екстремальних умов (з курсом військової гігієни)". Згодом фахівці кафедри почали викладати такі навчальні дисципліни, як "Цивільний захист", "Медицина надзвичайних ситуацій", "Екстремальна медицина", "Домедична допомога".

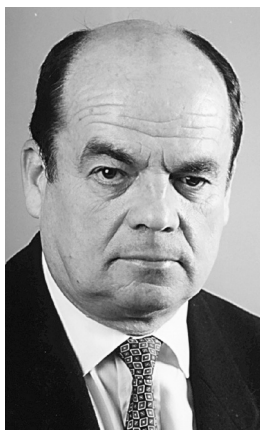
З метою покращання організаційно-методичного забезпечення проведення практичних занять з цих навчальних дисциплін було придбано манекени та тренажери, співробітники кафедри пройшли тематичне удосконалення з надання першої та невідкладної допомоги.

З 2005/2006 навчального року кафедра гігієни та екології стала широко впроваджувати кредитно-модульну систему при викладанні профілактичної медицини.

Особливістю організації педагогічного процесу нині є широке залучення нових засад викладання гігієни з урахуванням вимог болонського процесу. За оруди члена-кореспондента НАМНУ, професора В.Г. Бардова колектив кафедри на вимогу кредитно-модульної системи навчання створив унікальний підручник з гігієни та екології та видав його трьома мовами: "Гігієна та екологія", "Гигиена и экология", "Hygiene and ecology". Науково-педагогічний склад кафедри за останні роки взяв участь у підготовці майже 40 підручників і навчальних посібників. Основні з них — "Общая гигиена" (1991); "Современные проблемы экологи-

гии" (1993); "Загальна гігієна" (1995); "Організація вільного часу та здоров'я школярів" (1997); "Общая гигиена. Пропедевтика гигиены" (2000); "Гигиеническая диагностика радиационного фактора и его коррекция" (2001); "Загальна гігієна. Словник-довідник" (2001); "Гигиенические аспекты системогенеза профессиональной деятельности и профессиональной адаптации подростков" (2004); "Комунальна гігієна" (2003); "Коммунальная гигиена" (2005); "Hygiene and ecology" (2006); "Екологічні основи захисту промислових насаджень і розсадників зерняткових культур від основних шкідників, хвороб і бур'янів" (2006); "Гігієна та екологія" (2006); "Hygiene and ecology" (2007); "Гигиена и экология" (2007); "Hygiene and ecology" (2008), "Основи стоматологічної діяльності (організаційно-правові, економічні, гігієнічні)" (2009, 2011), "Збірник тестових завдань до державних випробувань з гігієни, соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я" (2012), "Гігієна та екологія у термінах, схемах, таблицях і тестах" (2012), "Основи екології" (2013), "Радіаційна гігієна" (2013).

Співробітники кафедри ведуть постійну роботу з оновлення типових та робочих програм з дисциплін, що викладаються на кафедрі. Враховуючи швидку плинність та змінність навчальних технологій, фахівці кафедри підготували 48 типових навчальних програм з вищеназваних дисциплін, 80 програм з навчальних дисциплін, 480 методичних розробок до практичних занять для викладачів, студентів та для самостійної роботи додипломного та післядипломного рівня підготовки фахівців-медиків.

Професор
Степаненко Г.П.

Професор
Омельянец М.І.

Професор
Бардов В.Г.

Важливим аспектом діяльності кафедри гігієни та екології є формування широкого світогляду, розвиток когнітивних та комунікаційних компетенцій студента-медика, проведення виховної роботи. Важливим компонентом цієї роботи є популяризація серед молодого покоління лікарів досвіду та здобутків профілактичної медицини. Творчими колективами, основу яких склали фахівці кафедри, було підготовлено та видано монографії біографічного та історико-медичного спрямування: "Габович Р.Д. Командировка в лабиринти смерті" за редакцією В.Г. Бардова (2002); "Академик Евгений Игнатьевич Гончарук. Повесть о жизни" за редакцією В.Г. Бардова (2005); "Володимир Удовенко: життєпис репресованого професора-гігієніста" Бардов В.Г., Гринзовський А.М., Омельчук С.Т. та інші (2012); "Введення у профілактичну медицину. Методологічні та історичні аспекти" Бабієнко В.В., Гринзовський А.М., Ворохта Ю.М. (2012); "Нотатки з становлення та розвитку санітарно-епідеміологічної служби України (до 90-річчя Державної санітарно-епідеміологічної служби України)" за ред. А.М. Пономаренка, А.М. Гринзовського (2014); "Наукові читання, присвячені пам'яті академіка Гончарука Євгена Гнатовича" за редакцією В.Г. Бардова (2014).

Молодь кафедри, яка представляє нове покоління науковців, творчо та плідно працює над актуальними проблемами сучасної медицини, підтримує та збагачує існуючі науково-педагогічні традиції цієї найстарішої в Україні гігієнічної кафедри.

ЛІТЕРАТУРА

1. 100 лет КМИ (1841-1941). — Киев, 1947. — 167 с.
2. 125 лет Киевского медицинского института. — К.: Здоров'я, 1966. — С. 138-139.
3. 150 лет Киевскому медицинскому институту / под ред. Е.И. Гончарука. — Киев: Здоров'я, 1991. — 264 с.
4. 160 років Національному медичному університету / Є.Г. Гончарук, А.О. Андрущук, І.І. Бобрик та ін. — К.: Століття, 2001. — 368 с.
5. Баранник П.И. В.А. Субботин — организатор и руководитель первой кафедры гигиены на Украине / П.И. Баранник, Р.Я. Бенюмов, И.М. Макаренко // *Материалы к истории гигиены*

и санитарии на Украине / под ред. Д.Н. Калюжного, А.А. Грандо. — Киев, 1962. — С. 264-277.

6. Бардов В.Г. Видатний учений, професор Київського університету св. Володимира І.П. Скворцов та його внесок у розвиток гігієни / В.Г. Бардов, А.М. Гринзовський // *Вісник соц. гігієни та орг. охорони здоров'я України*. — 2000. — № 4. — С. 114-116.

7. Бардов В.Г. Габович Рафаїл Давидович — видатний вчений-гігієніст та педагог / В.Г. Бардов, С.Т. Омельчук, А.М. Гринзовський // *Водопостачання та водовідведення*. — 2010. — № 3. — С. 60-63.

8. Бардов В.Г. Сторінки історії медико-профілактичного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця / В.Г. Бардов, С.Т. Омельчук, А.М. Гринзовський // *Науковий вісник Національного мед. ун-ту ім. О.О. Богомольця*. — Київ, 2006. — Вип. 3. — С. 187-191.

9. Бардов В.Г. Учень, який став учителем. До сторіччя з дня народження Габовича Рафаїла Давидовича / В.Г. Бардов, С.Т. Омельчук, А.М. Гринзовський // *Довкілля та здоров'я*. — 2010. — № 1. — С. 77-80.

10. Бардов В.Г. Професор В.В. Удовенко — біографічні відомості та наукова діяльність / В.Г. Бардов, А.М. Гринзовський // *Вісник НМУ*. — 2009. — № 2. — С. 225-232.

11. Бардов В.Г., Гринзовський А.М. До 90-річчя з дня народження професора Габовича Рафаїла Давидовича // *Довкілля та здоров'я*. — 2000. — № 1 (12). — С. 57-59.

12. Бенюмов Р.Я. Професор В.А. Субботин / Р.Я. Бенюмов, И.М. Макаренко // *Гигиена и санитария*. — 1956. — № 5. — С. 38-42.

13. Гончарук Є.Г. Становлення та розвиток кафедр медико-профілактичного профілю у Національному медичному університеті // *Довкілля та здоров'я*. — 1997. — № 3. — С. 6-12.

14. Гринзовський А.М. Діяльність професора Костянтина Ерастовича Добровольського у розвитку гігієнічної науки та педагогіки / А.М. Гринзовський // *Вестник гигиены и эпидемиологии*. — 2012. — Т. 16, № 1. — С. 146-152.

15. Гринзовський А.М. Історичний досвід підготовки кадрів для служби СЕС / А.М. Гринзов-

ський // *Профілактична медицина*. — 2012. — № 4. — С. 70-72.

16. Гринзовський А.М. Формування системи післядипломної підготовки лікарів-гігієністів на різних етапах розвитку медичної освіти України / А.М. Гринзовський, Ю.М. Ворохта // *Вісник морської медицини*. — 2008. — № 4 (42). — С. 18-24.

17. Гринзовський А.М., Бардов В.Г., Омельчук С.Т., Бойко М.І., Швайко І.І., Ужва Н.Ф., Анісімов Є.М., Пельо І.М. Історія становлення та викладання військової гігієни кафедрою загальної гігієни НМУ // *Проблеми військової охорони здоров'я*. Зб. наук. праць Української військово-медичної академії. — К., 1999. — Вип. 5. — С. 561-569.

18. Крыштопа Б.П. Высшее медицинское образование в Украинской ССР / Б.П. Крыштопа. — Киев, 1985. — С. 88-89.

19. Макаренко И.М. Материалы о развитии гигиены на Украине (Вопросы гигиены в трудах и деятельности ученых мед. фак. Киевского ун-та) : дис. / И.М. Макаренко ; Киевский мед. ин-т. — Киев, 1963. — 422 с.

20. Макаренко И.М. Материалы о развитии гигиены на Украине. (Вопросы гигиены в трудах и деятельности ученых мед. фак. Киевского ун-та): Автореф. дис. 14.02.03 / Киевский мед. инст. — К., 1964. — С. 24.

21. Нікберг І. Перший український професор гігієни Віктор Андрійович Субботін // *Агапіт*, 1996. — № 4. — С. 31-35.

22. Орлов В.Д. 30 лет лаборатории гигиены. — Киев, 1906.

23. Становление и основные этапы развития санитарно-гигиенического факультета Киевского ордена Трудового Красного знамени медицинского института им. академика А.А. Богомольца / П.И. Баранник, Н.Ф. Борисенко, Р.Д. Габович и др. — Киев, 1981. — 28 с.

24. Субботин В.А. Лаборатория при кафедре гигиены // *Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Университета св. Владимира за 1834-1884 гг.* / под ред. Б.С. Иконникова. — Киев, 1884. — С. 213-221.

25. Удовенко В.В. Завдання профілактичних дисциплін у системі вищої медичної освіти та стан гігієнічних кафедр за матеріалами Всесоюзної наради цих кафедр // *Українські медичні вісті*. — 1925. — № 1. — С. 232-238.

Надійшла до редакції 07.11.2015